

ISBN: 978-93-42809-4-8

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINI DIDAKTIK-METODIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Authors:

AXMEDOVA LAYLO BAXTIYOR QIZI

Published by
Novateur Publication

466, Sadashiv Peth, M.S.India-411030
novateurpublication.org

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

AXMEDOVA LAYLO BAXTIYOR QIZI

MONOGRAFIYA

**BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINI DIDAKTIK-
METODIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH**

Toshkent-2025

UO‘K: 37.015.3:373.3

KBK: 74.200.21

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINI DIDAKTIK-METODIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH [Matn]: ilmiy nashr /

L.B. Axmedova, Toshkent, 2025. – 118 bet.

Mazkur monografiya zamonaviy ta‘lim talablari asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish masalalariga bag‘ishlangan. Unda boshlang‘ich ta‘lim bosqichida o‘qituvchilardan talab etiladigan metodik bilim, ko‘nikma va malakalarni tizimli yondashuv asosida o‘rganish, shuningdek, ularni rivojlantirish strategiyalari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan yoritilgan.

Monografiyada kompetentlik yondashuvi, metodik tayyorgarlikning zamonaviy mezonlari, didaktik vositalar va innovatsion texnologiyalarning o‘rni, shuningdek, amaliy mashg‘ulotlar asosida o‘qituvchi tayyorlashning samarali yo‘llari tahlil etilgan. Muallif tomonidan ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar, trening mashg‘ulotlari va monitoring usullari pedagogik faoliyatga tayyorlanayotgan talabalarning kasbiy yetukligini oshirishga xizmat qiladi.

Monografiya pedagogika sohasi tadqiqotchilari, oliy ta‘lim muassasalarining professor-o‘qituvchilari, magistrantlar, talabalar hamda boshlang‘ich ta‘lim sohasida faoliyat yuritayotgan mutaxassislar uchun tavsiya etiladi.

Taqrizchilar:

A.A. Urazimbetova - P.f.n. (PhD), dotsent v/b

G.O‘. Uralova - P.f.n. (PhD), dotsent

© L.B. Axmedova

MUNDARIJA

KIRISH	4
I BOB. BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINI DIDAKTIK-METODIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	9
§ 1.1. “Didaktik-metodik kompetentligi” tushunchasining mazmun-mohiyati	9
§ 1.2. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining didaktik-metodik kompetentligi xususiyatlari	31
§ 1.3. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirishga konseptual yondashuv	44
II BOB. BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHISINING DIDAKTIK-METODIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	64
§ 2.1. Talabalar didaktik-metodik kompetentligining motivatsion-nazariy sohasini rivojlantirish	64
§ 2.2. Talabalar didaktik-metodik kompetentligining amaliy va tadqiqot-refleksiv sohalarini rivojlantirish	79
§ 2.3. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarning didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish modeli	88
XULOSA	105
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI	107

KIRISH

Jahonda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirishning kreativ texnologiyalari ta'lim jarayoniga tatbiq etilmoqda. Kompetensiyaviy yondashuv asosida raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning innovatsion yo'nalishlari, o'qitishning variativ shakllari, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik-metodik tayyorgarligini rivojlantirish mexanizmlarini amaliyotga tatbiq etish bo'yicha tizimli ishlar bajarilmoqda.

Jahon oliy ta'lim muassasalarida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik-metodik tayyorgarligi sifatini ta'minlash, ta'lim jarayonini modellashtirish, loyihalashtirish, didaktik tayyorgarlikni takomillashtirish, didaktik sifatlarni va kompetensiyalarni rivojlantirish bo'yicha ilmiy-tadqiqotlar olib borilmoqda. Shu jihatdan, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilariga kasbga tayyorlashni xalqaro malaka talablari asosida olib borish, ta'lim sifatini xalqaro darajaga ko'tarish, bilim ko'nikmalarini rivojlanish darajasi diagnostikasini amalga oshirish, modulli ta'limni yo'lga qo'yish, ijtimoiy kommunikativlikni faollashtirish, boshlang'ich sinf o'qituvchisining professionaligini aniqlash bo'yicha ilmiy-tadqiqotlarga e'tibor berilmoqda.

Respublikamizda so'nggi yillarda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish, boshlang'ich sinflarda ta'lim jarayonini axborot texnologiyalari vositalaridan foydalangan holda tashkil etish, kompetent mutaxassis va didaktik kompetensiyani rivojlantirib, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning huquqiy meyoriy asoslari yaratildi. "Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish" muhim ustuvor vazifa sifatida belgilandi. Natijada, kompetentli yondashuv asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik-metodik faoliyatini pedagogik texnologiyalari asosida takomillashtirishning pedagogik imkoniyatlari kengayadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-son "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi

to'g'risida" farmoni, 2018 yil 5 iyundagi PQ-3775-son "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida", 2017 yil 20 apreldagi PQ-2909-son "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" Qarorlari, 2018 yil 28 dekabr va 2020 yil 20 yanvardagi Oliy Majlisga murojaatnomalarida hamda mazkur faoliyatga oid boshqa meyoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu tadqiqot ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqot ishi respublika fan va texnologiyalarni rivojlantirishning «Axborotlashgan jamiyat va demokratik davlatni ijtimoiy, huquqiy, iqtisodiy, madaniy, ma'naviy-ma'rifiy rivojlantirishda, innovatsion g'oyalar tizimini shakllantirish va ularni amalga oshirish yo'llari» ustuvor yo'nalishiga muvofiq bajarilgan.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirish masalalari B.Abdullayeva¹, G.Boymurodova², Z.Qosimova³, X.G'ulomova⁴, B.Xodjayev⁵lar tomonidan tadqiq qilingan. Boshlang'ich sinf ona tili darslarini tashkil etishni takomillashtirish masalalari U.Masharipova⁶, savod o'rgatish masalalari A.G'ulomov⁷, K.Qosimova⁸, S.Matchonov⁹, SH.Sariyev¹⁰, Q.Abdullayeva¹¹lar tomonidan tadqiq qilingan.

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi mamlakatlarida kompetensiyalarni rivojlantirishning nazariy-metodik asoslari B.G.Ananyev¹², A.N.Alekseyev,

¹ Абдуллаева Б.С. Академикликей ўқувчиларининг математик тафаккурларини ривожлантириш (умумлаштирувчи дарслар мисолида) :Дис. ... пед. фан. ном. – Тошкент: ТДПУ, 2002. – 146 б.

² Боймуродова Г. "Малака ошириш тизимини модернизациялаш жараёнида ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини узлуксиз ривожлантириш механизми": Т. 2020 й.

³ Қосимова З. Таълим технологиялари. Педагогик маҳорат. Ўқув қўлланма. – Т.: Тафаккур қаноти, 2014. – 208 б.

⁴ 1. Асқарова М., Матчонов С., Қодирова Ф., Ғуломова Х., Бойматова А., Бозорова М., Мухамедова Д. Ўзбек тили машғулотида нутқ ўстириш. – Т.: ТДПУ, 2000. – 58 б.

⁵ Б.Ходжаев "Умумтаълим мактаби ўқувчиларида тарихий тафаккурни модернизациялашган дидактик таъминот воситасида ривожлантириш": Т. 2016 й.

⁶Машарипова.У «Инновацион таълим шароитида бошланғич синф ўқувчиларининг нутқ маданиятини шакллантириш методикаси».Т.: 2018 й.

⁷ Ғуломов А. IV синфда она тили дарсларида ўқувчиларнинг мустақил ишлари: ўқитувчилар учун қўлланма. – Т.: Ўқитувчи, 1980. – 86 б.

⁸ Қосимова К. 5-синф она тили дарсларида луғат устида ишлаш. – Т.: Чўлпон, 1988. – 175 б.

⁹ Матчанов С. Она тили ўқитиш методикаси.: Т. 2009 й. 352 б.

¹⁰ Сариев Ш. Бошланғич синф таълим мазмунини модернизациялашда ўқувчилар нутқини ўстириш муаммоси // Бошланғич таълимни модернизациялаш: муаммолар ва ечимлар: Респ. илмий-амалий анжуман материал. – Т.: ТДПУ, 2011. – 300 б.

¹¹ Абдуллаева Б.С.Академик лицей ўқувчиларининг математик тафаккурларини ривожлантириш (умумлаштирувчи дарслар мисолида) :Дис. ... пед. фан. ном. – Тошкент: ТДПУ, 2002. – 146 б.

¹² 4. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. - М., 1980

V.I.Andreyev, A.B.Voronsov, B.S.Gershunskiy¹³, V.V.Guzeyev¹⁴ I.A.Zimnyaya, N.V.Kuzmina¹⁵, T.A.Kaplunovich, B.F.Lomov, S.V.Lazarev, A.K.Markova¹⁶, A.M.Matyushkin¹⁷, L.A.Petrovskaya¹⁸, A.V.Savenkov, V.V.Serikov¹⁹, A.V.Xutorskoy²⁰, I.S.Yakimanskaya²¹, D.B.Elkonin, L.A.Frolova va boshqalarning tadqiqotlarida o'z aksini topgan.

Kompetent mutaxassis va didaktik-metodik kompetensiyani rivojlantirish muammolari Bonimar²² T.Afalla²³, Fitzgerald²⁴ L.Fabelico²⁵, Gabriela Kelemen²⁶, Rodrigo Lozano²⁷, Michelle Merrill²⁸, Kaisu Sammalisto²⁹, Kim Ceulmans³⁰,

¹³ 27. Гершунский Б.С. Педагогическая прогностика: методология, теория, практика. - Киев: Выща школа, 1986. - 200 с.

¹⁴ Гузеев В.В. Лекции по педагогической технологии. - М., 1992. - 32 с.

33.Гузеев В.В. Лекции по педагогической технологии. - М.: Знание, 1992. - 57 с.

¹⁵ 60. Кузьмина Н.В. Педагогическое мастерство учителя как фактор развития способностей учителя // Вопросы психологии, 1984. - № 1. - С. 20-26

61. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. - М.: Высш. шк., 1990. - 119 с.

¹⁶ Маркова А.К. Психология профессионализма. - М., 1996. - 308 с.

Маркова А.К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя // Педагогика, 1990. - № 8. - С. 82-88

¹⁷ Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. - М., 1972. -208 с.

¹⁸Петровская Л.А. Компетентность в общении. - М., 1989

¹⁹ Саранов А.М., Сергеев Н.К., Сериков В.В. Инновационные процессы в общеобразовательных учреждениях Волгоградского научно-педагогического комплекса // Формирование личности школьника и студента в условиях демократизации, гуманизации образования. 4.1. - Волгоград, 1991. - С. 3-22

²⁰ Хуторской А.В. Образовательные компетенции и методологии. Электронный ресурс: <https://khutorskoy.ru/be/2016/0922/index.htm>. Дата обращения: 18.01.2020.

²¹ Якиманская И.С. Развивающее обучение. - М., 1979. - 144 с.

Янушкевич Ф. Технология обучения в системе высшего образования (Пер. с польск.) - М.: Высшая школа, 1986. - 135 с.

²² 1. Bonimar T.Afalla, Fitzgerald L.Fabelico. Pre-service teacher's pedagogical competence and teaching efficiency // Journal of Critical Reviews. – Vol 7. – Issue 11. – 2020. – P. 223-227.

²³Bonimar T.Afalla, Fitzgerald L.Fabelico. Pre-service teacher's pedagogical competence and teaching efficiency // Journal of Critical Reviews. – Vol 7. – Issue 11. – 2020. – P. 223-227.

²⁴ Bonimar T.Afalla, Fitzgerald L.Fabelico. Pre-service teacher's pedagogical competence and teaching efficiency // Journal of Critical Reviews. – Vol 7. – Issue 11. – 2020. – P. 223-227.

²⁵ Bonimar T.Afalla, Fitzgerald L.Fabelico. Pre-service teacher's pedagogical competence and teaching efficiency // Journal of Critical Reviews. – Vol 7. – Issue 11. – 2020. – P. 223-227.

²⁶Gabriela Kelemen. Ways to determine students to become competent teachers // Elsevier. SciVerse Science Direct. – 47. – 2012. – P. 1911-1916.

²⁷ odrigo Lozano, Michelle Merrill, Kaisu Sammalisto, Kim Ceulmans, Francisco J.Lozano. Connecting and Pedagogical Approaches for Sustainable Development in Higher Education: A literature review and Framework Proposal. – Sustainability 2017 – 9. – P 2-15. Электронный ресурс: www.mdpi.com/journal/sustainability

²⁸ odrigo Lozano, Michelle Merrill, Kaisu Sammalisto, Kim Ceulmans, Francisco J.Lozano. Connecting and Pedagogical Approaches for Sustainable Development in Higher Education: A

Francisco J.Lozano³¹, N.Tsankov³², Pembe Bozat³³, Naziyet Bozat³⁴, Cigdem Hursen³⁵, Benjamin Fauth³⁶, Jasmin Decristan³⁷, Anna-Theresia Decker³⁸, Gerhard Büttner³⁹, Ilonca Hard⁴⁰, Eckhard Klieme⁴¹, Mareike Kunter⁴², Samuel Merk⁴³,

literature review and Framework Proposal. – Sustainability 2017 – 9. – P 2-15. Электронный pecypc: www.mdpi.com/journal/sustainability

²⁹ odrigo Lozano, Michelle Merrill, Kaisu Sammalisto, Kim Ceulmans, Francisco J.Lozano. Connecting and Pedagogical Approaches for Sustainable Development in Higher Education: A literature review and Framework Proposal. – Sustainability 2017 – 9. – P 2-15. Электронный pecypc: www.mdpi.com/journal/sustainability

³⁰ odrigo Lozano, Michelle Merrill, Kaisu Sammalisto, Kim Ceulmans, Francisco J.Lozano. Connecting and Pedagogical Approaches for Sustainable Development in Higher Education: A literature review and Framework Proposal. – Sustainability 2017 – 9. – P 2-15. Электронный pecypc: www.mdpi.com/journal/sustainability

³¹ odrigo Lozano, Michelle Merrill, Kaisu Sammalisto, Kim Ceulmans, Francisco J.Lozano. Connecting and Pedagogical Approaches for Sustainable Development in Higher Education: A literature review and Framework Proposal. – Sustainability 2017 – 9. – P 2-15. Электронный pecypc: www.mdpi.com/journal/sustainability

³²1. Tsankov N. The competence approach in the cultural and pedagogical field of physical education and sports // Activities in Physical education and sport. – 2013. – Vol. 3. – No. 2. – Pp. 209-214.

³³ 1. Pembe Bozat, Naziyet Bozat, Cigdem Hursen. The Evaluation of Competence Perceptions of Primary School Teachers for the Lifelong Learning Approach // Procedia - Social and Behavioral Sciences. 22 August 2014. – P. 476-480.

³⁴ 1. Pembe Bozat, Naziyet Bozat, Cigdem Hursen. The Evaluation of Competence Perceptions of Primary School Teachers for the Lifelong Learning Approach // Procedia - Social and Behavioral Sciences. 22 August 2014. – P. 476-480.

³⁵ 1. Pembe Bozat, Naziyet Bozat, Cigdem Hursen. The Evaluation of Competence Perceptions of Primary School Teachers for the Lifelong Learning Approach // Procedia - Social and Behavioral Sciences. 22 August 2014. – P. 476-480.

³⁶ Benjamin Fauth, Jasmin Decristan, Anna-Theresia Decker, Gerhard Büttner, Ilonca Hard, Eckhard Klieme, Mareike Kunter. The effects of teacher competence on student outcomes in elementaryscience education: The mediating role of teaching quality // Elsevier. Teaching and Teacher Education. – 86 (2019). – P. 1-14.

³⁷ Benjamin Fauth, Jasmin Decristan, Anna-Theresia Decker, Gerhard Büttner, Ilonca Hard, Eckhard Klieme, Mareike Kunter. The effects of teacher competence on student outcomes in elementaryscience education: The mediating role of teaching quality // Elsevier. Teaching and Teacher Education. – 86 (2019). – P. 1-14.

³⁸ Benjamin Fauth, Jasmin Decristan, Anna-Theresia Decker, Gerhard Büttner, Ilonca Hard, Eckhard Klieme, Mareike Kunter. The effects of teacher competence on student outcomes in elementaryscience education: The mediating role of teaching quality // Elsevier. Teaching and Teacher Education. – 86 (2019). – P. 1-14.

³⁹ Benjamin Fauth, Jasmin Decristan, Anna-Theresia Decker, Gerhard Büttner, Ilonca Hard, Eckhard Klieme, Mareike Kunter. The effects of teacher competence on student outcomes in elementaryscience education: The mediating role of teaching quality // Elsevier. Teaching and Teacher Education. – 86 (2019). – P. 1-14.

⁴⁰ Benjamin Fauth, Jasmin Decristan, Anna-Theresia Decker, Gerhard Büttner, Ilonca Hard, Eckhard Klieme, Mareike Kunter. The effects of teacher competence on student outcomes in

Simone Poindl⁴⁴, Sebastian Wurster⁴⁵, Thorsten Bohl⁴⁶, Wu-Ying Hsieh, Mary Louise Hemmeter, Jeanette A.McCollum, Michaelene M.Ostrosky, Malik Sultanbek⁴⁷larning ilmiy ishlarida asoslangan.

elementaryscience education: The mediating role of teaching quality // Elsevier. Teaching and Teacher Education. – 86 (2019). – P. 1-14.

⁴¹ Benjamin Fauth, Jasmin Decristan, Anna-Theresia Decker, Gerhard Büttner, Ilonca Hard, Eckhard Klieme, Mareike Kunter. The effects of teacher competence on student outcomes in elementaryscience education: The mediating role of teaching quality // Elsevier. Teaching and Teacher Education. – 86 (2019). – P. 1-14.

⁴² Benjamin Fauth, Jasmin Decristan, Anna-Theresia Decker, Gerhard Büttner, Ilonca Hard, Eckhard Klieme, Mareike Kunter. The effects of teacher competence on student outcomes in elementaryscience education: The mediating role of teaching quality // Elsevier. Teaching and Teacher Education. – 86 (2019). – P. 1-14.

⁴³ Samuel Merk, Simone Poindl, Sebastian Wurster, Thorsten Bohl. Fostering aspects of pre-service teachers' data literacy: Results of a randomized controlled trial // Teaching and Teacher Education. – 91. – 2020. – P.2-9.

⁴⁴ Samuel Merk, Simone Poindl, Sebastian Wurster, Thorsten Bohl. Fostering aspects of pre-service teachers' data literacy: Results of a randomized controlled trial // Teaching and Teacher Education. – 91. – 2020. – P.2-9.

⁴⁵Samuel Merk, Simone Poindl, Sebastian Wurster, Thorsten Bohl. Fostering aspects of pre-service teachers' data literacy: Results of a randomized controlled trial // Teaching and Teacher Education. – 91. – 2020. – P.2-9.

⁴⁶Samuel Merk, Simone Poindl, Sebastian Wurster, Thorsten Bohl. Fostering aspects of pre-service teachers' data literacy: Results of a randomized controlled trial // Teaching and Teacher Education. – 91. – 2020. – P.2-9.

⁴⁷Malik Sultanbek.Pedagogical Problems Of Primary School Teachers' Professional Preparation // Procedia - Social and Behavioral Sciences. – №. 197. –2015. – P. 2490-2493.

I BOB. BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINI DIDAKTIK-METODIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

§ 1.1. “Didaktik-metodik kompetentligi” tushunchasining mazmun-mohiyati

O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz ta’lim tizimini takomillashtirish, ta’lim sifatini yaxshilash va samaradorligini oshirida moddiy omillar bilan bir qatorda, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish masalasi har qachongidan dolzarb ahamiyat kasb etadi. Chunki, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish va ularni didaktik faoliyatga tayyorlash bugungi kun davr talablariga muvofiq amaliy faoliyat olib boruvchi kelajak avlod kadrlarni tayyorlash masalasiini davrning o‘zi taqazo etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev ⁴⁸ Oliy Majlisga Murojaatnomasida islohotlar jarayonida ta’lim-tarbiya tizimini tubdan rivojlantirishda yosh-avlodning kelajagi uning barkamol kadr bo‘lib voyaga yetish masalasiga to‘xtalar ekan: “har qanday jamiyat taraqqiyotida uning kelajagini ta’minlaydigan yosh avlodning sog‘lom va barkamol bo‘lib voyaga yetishi hal qiluvchi o‘rin tutadi. Shu sababli biz islohotlarimiz ko‘lami va samarasini yanada oshirishda har tomonlama yetuk, zamonaviy bilim va hunarlarni puxta egallagan, azmu shijoatli, tashabbuskor yoshlarimizga tayanamiz” deb ta’kidlaganlarida ham kelajak avlod masalasi barcha davrlarda ham muhim ahamiyat kasb etishi bejiz emas.

Demak, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining didaktik kompetentligi ustida ishlash jarayonida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining o‘quv didaktik-metodik faoliyati bir qancha yo‘nalishlarni amalga oshirish komponenti sifatida nomyon bo‘ladi. Xususan, boshlag‘ich ta’lim fanlarini amaliy o‘rgatish, muntazam va izchil o‘rgatish, namunalar va maxsus mashqlar asosida o‘rgatish, turli xatolarning oldini olish va ularni to‘g‘rilash orqali bajarish kabi o‘z ustida ishlovchi amaliy

⁴⁸ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев 2020 йил 29 декабрда Олий Мажлисга Мурожаатномаси. Халқ сўзи

vazifalarni bajarish orqali singdirib borish vazifasi muhim o‘rin tutadi.

O‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda, barcha o‘quv fani dasturidagi mavzularni puxta o‘zlashtirilishiga yordam beradigan, mustaqil fikr yuritish, fikrini erkin ifodalash, boshqalar fikrini tinglash, mulohaza yuritish, ulardan eng muhimlarini ajrata olish, o‘z fikrini ilgari surish, uni dalillash, umumlashtirish va xulosalashga o‘rgatish, o‘qituvchining til materialidan foydalanishga qiziqish uyg‘otish, unda amalda foydalanish ehtiyojini yuzaga keltirish, ta’lim samaradorligini oshirishning omili sifatida e’tirof etilayotgan ilg‘or o‘qitish usullari va mashqlar tizimini ishlab chiqish hozirgi kun talabi sifatida qaramolmoqda.

Demak, yuqorida keltirilgan didaktik talabalar asosida ta’limga bir qancha vazifalar yuklatiladi:

1) ta’lim jarayonini tashkil etuvchi o‘quvchi va o‘qituvchi shaxsiga o‘quv faoliyati subyekti sifatida yondashish;

2) o‘qituvchi va o‘quvchining ta’lim jarayoniga ijodiy yondashuvini o‘stirib, rivojlantirib borish;

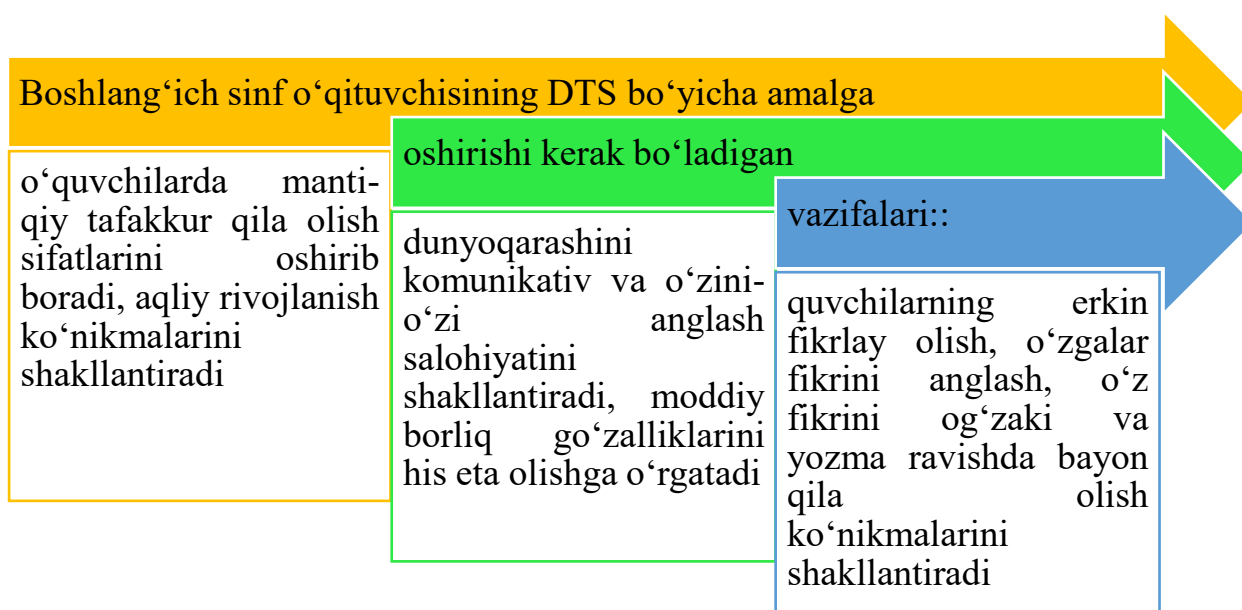
3) o‘qituvchilarning fanlarni o‘qitishni takomillashtirilgan an’anaviy va noan’anaviy shakl, metod va vositalaridan foydalanish ko‘nikmasi va malakasini oshirish;

4) dars loyihasining har bir bosqichi ustida ishlashni o‘rgatish;

5) o‘quvchilarning fanlarni amaliy o‘zlashtirishlari uchun mashq topshiriqlarini bajarish, ta’lim usullarini rivojlantirish;

6) o‘quvchilar faoliyatini, o‘zlashtirish darajasini doimiy o‘rganib borish, natijalarini tahlil qilish, yuzaga kelgan muammolarni bartaraf etish choralarini belgilay olishni singdirib borish.

Xususan, “ma’lum bir o‘quv vositasining didaktik xususiyatlari deganda, ushbu vositaning nazariya va amaliy jihatdan boshqalardan farqlaydigan asosiy tavsiflari, belgilari tushuniladi. O‘qitish vositalarning bunday tavsiflari etib, didaktik maqsadlarda ishlatilishi mumkin bo‘lgan ularning tabiiy fazilatlarini hisobga olish zarur”[53].

1-rasm. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining amalgan oshirishi kerak bo'lgan vazifalar

Demak, ta'lim jarayonida "o'qitish vositalarining didaktik vazifalari bu – ta'lim-tarbiyaning maqsadga erishish uchun foydalaniladigan shaxsiy vositalarning tashqi tuzilishidir deb ifodalgan.

Yuqoridagi keltirib o'tilgan fikr-mulohazalar asosida, fanlarni o'qitish jarayonida quyidagi vazifalarga to'xtalib o'tishimiz lozim:

- 1) fan-o'quvchi shaxsini fikr yurita olishga undashi kerak;
- 2) o'zgalar fikrini anglashga o'rgata olish;
- 3) o'z fikrini og'zaki hamda yozma ravishda savodli bayon qila olishga yo'naltirish;

4) ta'lim falsafasi va tarixi nuqtai nazaridan kompetentli bo'lishga va pedagogika fani doirasida mustahkamlangan bilim, ko'nikma, malaka tushunchalariga izoh berisha olish sifatlarini shakllantiradi.

Jumladan, bilimlilik shaxsning kompetentli modeli sifatida hayot vazifalarining butun ko'lamini bajarishga ijtimoiylashuv, ta'lim, umumiy va didaktik tayyorgarlik mahsuli bo'lib, erkin insonparvar yo'nalgan tanlovni amalga oshirish, mas'uliyatli individ sifatida, o'zgaruvchan ochiq jamiyat bilan uzviy bog'liqda rivojlanish masalasidir.

Olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar natijasida «Didaktik

kompetentlik» tushunchasining shaxs rivojlanishi, uning bilimliligi va tarbiyaliligi natijasi sifatida «madaniyat» hodisasi bilan aloqadoril (O.Musurmonova ⁴⁹, A.Hamroyev ⁵⁰, R.Safarova ⁵¹, U.Masharipova ⁵², N.Muslimov ⁵³, YE.V.Bondarevskaya ⁵⁴, B.S.Gershunskiy ⁵⁵, A.M.Piskunov ⁵⁶, YE.V.Popova ⁵⁷, N.Rozov ⁵⁸ va b.q.)lar tomonidan tahlil qilib o'tilgan.

O.Musurmonova ⁵⁹ o'z tadqiqotlari doirasida ta'lim –tarbiyaning ahloqiy ong, vijdon, burch, mas'uliyat, hayo, g'urur kabi insonning fe'l – atvorini ichki boshqarish qurilishiga asoslanadi deb ifodalagan. Olim ahloqning mag'zini tashkil qiluvchi bosh qoida sifatida insonparvarlik, demokratizm, halol mehnat, o'zaro yordam, do'stlik, hamkorlik, o'zaro hurmat, baynalmilalchilik vatanparvarlik, tabiat va atrof muhitga diqqat-e'tibor, burch hissi hamda kamtarlik ko'zbo'yamachilik va yolg'izlikni inkor etish kabi insoniy sifatlarni kamol toptirish muhim o'rin tutadi deya takidlagan.

R.G.Safarova[157;] o'z tadqiqotlari doirasida o'quvchilarda didaktik kompetentlikni rivojlantirish talablarini V-VI sinf ona tili darslarida lug'at boyligini oshirish asosida o'quvchilar nutqini o'stirish komponentlarini oshirib borish kabi jihatlarni tadqiq qilish[157;] orqali shakllantirib o'tgan.

N.A.Muslimov ⁶⁰ [133] o'z tadqiqotlari doirasida kompetentlik va kompetensiyai tushunchalarining etimologik tahliliga to'xtalar ekan shunday deydi: kompetentlik bu – talabaning shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ega didaktik faoliyatni amalga oshirilishi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi hamda ularni didaktik faoliyatda qo'llay olish qobiyati natijasidir[133]

⁴⁹ Мусурмонкулов О. Ижтимоий маънавий муаммолар ва ularning echimlari. - Т.: Маънавият, 2015. – 31 б.

⁵⁰ Хамроев А.Р. Бошлангич синфларда она тили таълимини ижодий ташкил этиш: Дис. ... пед. фан. ном. – Т., 2005. – 151 б.

⁵¹ Сафарова Р. V-VI синф она тили дарсларида лугат бойлигини ошириш асосида ўқувчилар нутқини ўстириш. – Т.: ЎзПФТИ, 1994. – 32 б.

⁵² Машарипова У. Инновацион таълим шаронтида бошлангич синф ўқувчиларининг нутқ маданиятини ривожлантириш методикаси: Дис. ... пед. фан. ном. – Т., 2017. – 163 б.

⁵³ Муслимов Н.А. ва б. Касб таълими ўқитувчиларининг дидактик компетентлигини шакллантириш технологияси. –Т.: Fan va texnologiya, 2013.– 128 б.

⁵⁴ Бондаревская Е.В. Воспитание и развитие личности в обновляющейся системе образования // Педагогические системы в школе и вузе: технологии и управление: Тез. докл. науч. конф. - Волгоград: Перемена, 1993. - С. 14-16

⁵⁵ Гершунский Б.С. Педагогическая прогностика: методология, теория, практика. - Киев: Выща школа, 1986. - 200 с

⁵⁶ Пискунов А.И. и др. История педагогики и образования: учебник для бакалавров. – Москва: Издательство Юрайт, 2013. – 575 с. Электронный ресурс: <https://urait.ru/bcode/368456>. Дата обращения: 16.01.2020й.

⁵⁷ Попова Е.В. Психолого-педагогическая компетентность учителя как условие повышения педагогической культуры: Автореф. дисс. ... канд. пед. наук. -Ростов-на-Дону, 1996. - 17 с.

⁵⁸ Розов Н. Ценности гуманитарного образования // Высшее образование в России, 1996.-№ 1.-С. 85-89

⁵⁹ Мусурмонова О. Ўқувчиларнинг маънавий маданиятини шакллантириш. –Т.: Фан, 1993. – 28 б.

⁶⁰ Муслимов Н.А. ва б. Касб таълими ўқитувчиларининг дидактик компетентлигини шакллантириш технологияси. –Т.: Fan va texnologiya, 2013.– 128 б.

demak shu o'rinda «kompetentlik» tushunchasi mazmun – mohiyatiga to'xtalar ekanmiz, u ikki ko'rinishda namoyon bo'ladi: xusan, kompetentlik talabalarning shaxsiy sifatlari majmui hamda didaktika sohasining tayanch talablari sifatida namoyon bo'ladi.

N.Rozov⁶¹ o'z tadqiqotlarida dikatikada “kompetentlik” tushunchasining istiqbolli xususiyatini ta'kidlar ekan, uni o'z mazmunida insonning bilimi va amaliyotiga taalluqli yangi kashfiyotlar va ishlanmalarni o'zlashtirish bilan chambarchas bog'lab tahlil qilgan holgan o'rganib o'tgan.

Demak, dikatikada umumadaniy kompetentlikni uch jihat bilan umumiy bog'lab o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi: masalan,

mazmunli (madaniy mazmunda, ya'ni tushunish, munosabat, baholashning madaniy namunalardagi mavjud mazmun va mohiyatini, amlaga oshirish vaziyatini anglashning to'g'riligi);

muammoli-amaliy – ya'ni, (o'quv jarayonida ilgari surilayotgan vaziyat muammosining tanishligi, mazkur sharoitdagi maqsad, vazifalar, meyorlarni to'g'ri belgilash va samarali bajarishni ta'minlash masalasi);

kommunikativ (mavjud o'quv vaziyatlarida va bunday o'quv vaziyatlar tufayli jarayonga mos bo'lgan madaniyatli muloqot va o'zaro munosabat namunalarini hisobga olgan holda to'g'ri tahlil qilish, muloqotga kirisha olish qobiliyati sifatida talqin qilish kabi maslalarga ajratgan holda o'rganishni taqazo etadi.

Dikatikada kompetensiyaviy yondashuvning ta'lim-tizmda zaruriyati masalalriga to'xtalar ekanmiz avvalo, undan foydalanish, ta'lim tizimidagi kamchiliklar hamda uning jamiyat hayotidagi ehtiyojlariga mos yoki mos emasligini bartaraf qilish hamda ta'limning amaliyot bilan va jamiyat bilan haqiqiy ehtiyojlari o'ratidagi aloqadorligini kuchaytirishga alohida etibor qaratadi. Didaktik ta'lim nazariyasi sohasidagi tadqiqotlar tahlillari mazkur davrda yuzaga kelgan didaktik kompetentlikning mohiyati va rolini aniqlash mazmunidagi

⁶¹ Розов Н. Ценности гуманитарного образования // Высшее образование в Рос-сии, 1996.- № 1.-С. 85-89

kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirishning asosiy yo'nalishlarini ajratishda yuqorida ko'rsatib o'tilgan uch komponent muhim ahamiyat kasb etadi.

Jumladan, didaktik kompetentlik har qanday insonning umummadaniy kompetentligi doirasida shakllangan kompetensiyaviy sifatlar doirasida shakllangan asosiy komponent sifatida qarash maqsadga muvofiqdir.

Olim YE.V.Bondarevskaya⁶² o'z ilmiy tadqiqotlari doirasida pedagogik kompetentlikning mohiyatini aniqlash uchun «pedagogik madaniyat» tushunchasiga alohida urg'u berib talqil qiladi. Pedagogik madaniyat "o'qituvchining pedagogik qadriyatlari, faoliyat usullari va didaktik faoliyatining dinamik tizimi bo'lib xizmat qiladi" deb ifodalagan.

Demak, didaktik kompetentlik sifatlarini, ko'nikmalar tizimi sifatida yondashish, u o'z ichiga falsafiy, psixologik, ijtimoiy, madaniy va shaxsiy tartibdagi jihatlarni kirituvchi tizim sifatida ko'rishimiz mumkin. "Inson-inson" tizimida ishlaydigan insonlarning didaktik kompetentliklari (pedagoglar, shifokorlar, yuristlar, xizmat ko'rsatuvchi mehnat ishchilari), nafaqat asosiy (ilmiy) bilim va ko'nikmalar bilan, balki mutaxassisning qadriyatli yo'nalganligi va uning faoliyat motivlari bilan, uning olamda va atrofidagi olamni tushunishi, uzi bilan birga ishlaydigan insonlar o'zaro munosabatlari jarayonida ta'lim uslublari, umumiy madaniyati, o'zining ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirish qobiliyati bilan birga ifodalash maqsadga muvofiqdir.

Bo'lajak o'qituvchilarda didaktik kompetentlikni rivojlantirish masalalarida pedagog o'z kasbi doirasida o'qitilayotgan fanni o'qitish metodikasini egallaganlik; o'z tarbiyalanuvchilarining ma'naviy olamini tushunish va ta'sir etalish qobiliyati; ularga hurmat; didaktik ahamiyatli shaxsiy sifatlar orqali singdirish kabi xususiyatlarni kamol toptirishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Xususan, yuqorida ta'kidlab o'tilgan komponentlardan birortasining mavjud emasligi didaktik kompetentlikni rivojlantirishda bo'lajak o'qituvchilarda bu tizim pedagog faoliyatining samaradorligini pasaytirishga olib keladi" deb takidlashga asos bo'lish mumkin. Shuning uchun, tadqiq etilayotgan muammoning didaktik

⁶² Бондаревская Е.В. Воспитание и развитие личности в обновляющейся системе образования // Педагогические системы в школе и вузе: технологии и управление: Тез. докл. науч. конф. - Волгоград: Перемена, 1993. - С. 14-16

bilim va ko'nikmalarni egallaganlik sifatleri, jamiyatdagi qadriyatli yo'nalganligi, nutqda, muloqot uslubida ifodalanadigan madaniyat, o'qituvchining o'ziga, o'zining amaliy faoliyatiga va uni bajara olishga munosabati kabi sifatleri rivojlanishida alohida ahamiya kasb etadi.

Rus olimi Zaprudskiy⁶³ N.I o'z tadqiqotlari doirasida "didaktik kompetentlik masalasini talqin etar ekan: "muayyan darajadagi didaktik majburiyatlarni bajarish imkoniyatini ta'minlovchi shaxsning didaktik ahamiyatli sifatleri, bilim, ko'nikma, malakalari tizimi" sifatida namoyon bo'ladi deb talqin qiladi.

Shuning uchun, didaktik tayyorgarlikning nomoyon bo'lish sifatleri didaktik kompetentlikni shakllantirilgani bilan alohida ajralib turadi. Jumladan, didaktik tayyorgarlik tarkibiga muayyan umumiylik hosil qiluvchi, yaxlitlik elementlarga ega bo'lgan invariant va variativ qismlarini keltirish maqsadga muvofiqdir.

Invariant ya'ni, (majburiy) qismda quyidagilar o'z aksini topadi: falsafiy, psixologik-pedagogik va metodik fanlar sohasidagi fundamental bilimlar;

o'quv va sinfdan tashqari faoliyatning turli shakllari va turlarini tashkil etish sohasidagi texnologik bilimlar;

didaktik-pedagogik ko'nikmalar va bilmilardan iborat bo'ladi.

Variativ qismda talabaning ilmiy tayyorgarligi, uning shaxsiy qiziqishlari va moyilliklari, o'z ilmiy yo'nalishdagi xususiyatlari ham alohida o'rin tutishi kabi vazifalarda alohida o'rin tutadi.

YE.M.Pavlyutenkov didaktik kompetentlikni rivojlantirish masalalariga to'xtalar ekan avvalo: «mazkur mehnatning o'zgartiriladigan predmetlarining (inson, guruh, jamoa) xususiyatlarini chuqur bilish, ishlab chiqarish qurollarini erkin egallaganlik, mehnatning ma'lum predmetli mazmuniga moslik, bajariladigan ishlarning o'qituvchining subektiv, didaktik muhim sifatleri xarakteriga, uning o'z-o'ziga bahosi, mehnat sevarliliga» bog'liq bo'lgan didaktik kompetentlikni pedagogik faoliyatni amalga oshirish shakli sifatida qarashni

⁶³ Запрудский Н.И. Научно-педагогическое обеспечение повышения квалификации учителей естественно-математических предметов: Дисс. в форме науч. доклада ... докт. пед. наук. - Минск, 1993. - 36 с.

ko'zda tutadi [92]. Shu tariqa, mazkur yo'nalish vakillari kompetentlik va mahoratni bir biriga yaqin tushuncha sifatida izohlaydi.

Demak, olilar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar natijasida “didaktik kompetentlik” va “didaktik faoliyatga tayyorgarlik” tushunchalari mazmun-mohiyati bir-biri bilan aloqalarni belgilashda, “psixologik-pedagogik faoliyatga tayyorgarlik” jihatlarini o'rganilgan ma'lumotlar va tahlillar misolida aniqlashtirib ko'rishimiz mumkin.

Masalan, A.M.Mishenko⁶⁴ tadqiqotlari doirasida didaktik kompetentlikni “pedagogik fikrlashga nazariy tayyorlik va pedagogik ishlashga amaliy tayyorlikning umumiyliigi” sifatida yondashish deb ifodalab o'tgan.

Y.V.Koynova⁶⁵ “didaktik kompetentlikning faoliyat subyekti sifatida individual-integral sifatli tavsif hamda yaxlit holat va shaxsning o'z sifatlarini rivojlantirish amalga oshirishga tayyorgarligidir” deb takidlab o'tgan.

Demak, pedagogik faoliyatga tayyorlik «didaktik kompetentlikning tarkibiy komponenti hisoblanadi va o'qituvchining pedagogik kasbga refleksiya yo'nalganligi, dunyoqarashi yetukligi; doimiy didaktik va shaxsiy o'z-o'zini takomillashtirish, o'z-o'zini amalga oshirish va o'z-o'zini tarbiyalashga tayyorlash; bolalarni o'qitish va tarbiyalashning mualliflik texnologiyasini loyihalashda prognostiklik va dinamiklikka yo'nalganlik» kabi sifatlarini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, didaktik kompetentlikni psixologik nuqtai nazardan o'qituvchi shaxsining tavsifi sifatida qarash va uning tarkibiga natijaviy komponentning qo'shilishini ko'rishimiz mumkin. Shu tariqa, kompetentlik “zarur ko'nikma va malakalarning shakllanganligi, ularni egallaganlik darajasi” ko'rsatkichi deb ham yuritiladi.

A.I.Panarin⁶⁶ didaktik kompetentlikni “bo'lajak o'qituvchi tayyorgarligining muhim tavsifi, kommunikativ, konstruktiv, tashkiliy ko'nikmalar birligi, shuningdek mazkur ko'nikmalarni o'z ishida amaliy foydalanish ko'nikma va

⁶⁴ Мищенко А.И. Педагогический процесс как целостное явление: Учеб. пособ. -М.:МОСУ, 1993.-52 с.

⁶⁵ Койнова Ю.В. Формирование профессиональной компетентности социальных работников в процессе вузовского обучения (на материале Германии): Автореф. дисс.... канд. пед. наук. - М., 1996. - 17 с.

⁶⁶ Панарин А.И. Многоуровневое педагогическое образование // Педагогика, 1993.-№1.-С. 53-57 94. Педагогика: Учеб. пособ. для студ. пед. учеб. завед. / В.А. Сластенин,

malakalari” deb takidlaydi hamda didaktik kompetentlikni tushunishni qator ko‘nikmalar majmuiga kiritib, shaxsning o‘z kasbiga doir ma’lumotlardan xabardorligi va bilimlar bir hilda talqin etilmaydi deb takidlash mumkin.

Didaktik kompetentlikni bir tomondan o‘quvchilarning ta’lim va tarbiyasida bevosita ishtirok etuvchi, boshqa tomondan esa, o‘zining va o‘quvchilarning faoliyatlarini baholovchi pedagog uchun zarur bo‘lgan shaxsiy sifatlarda namoyon bo‘ladigan jihatlar deb tushunish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida didaktik kompetentlikni rivojlantirish masalalariga olimlar didaktik kompetentli faoliyatli yondashuv tahlilini ham talqin etishga alohida to‘xtalib o‘tgan (B.S.Abdudaleva ⁶⁷, SH.Sariyev⁶⁸, Z.T.Nishonova⁶⁹, G.Mamatova⁷⁰, N.V.Kuzmina⁷¹, M.I.Lukyanova⁷², A.K.Markova ⁷³, N.V.Matyash ⁷⁴, YE.M.Pavlyutenkov ⁷⁵ va b.q.)lar. B.S.Abdullayeva⁷⁶ o‘z tadqiqotlarida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida didaktik ta’lim vositalarini rivojlantirishda matematik tafakkurni rivojlantirishda o‘quvchilar savodxonligini oshirish masalalariga doir ishlarni tahlil qilib o‘tgan.

SH.Sariyev⁷⁷ o‘z tadqiqotlari doirasida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida didaktik ta’lim vositalaridan foydalanishda o‘qish darslarida matn ustida ishlash orqali nutq o‘stirishda o‘z bilimi, ko‘nikmasi, malakasi va kompetentlikligi rivojlantirishda o‘qituvchi o‘qish darslarini tashkil etish maslasi muhim o‘rin tutish kabi jihatlariga alohida e’tibor qaratish masalalariga to‘xtalib o‘tgan.

⁶⁷ Абдуллаева Б.С. Академик лицей ўқувчиларининг математик тафаккурларини ривожлантириш (умумлаштирувчи дарслар мисолида) :Дис. ... пед. фан. ном. – Тошкент: ТДПУ, 2002. – 146 б.

⁶⁸ Сариев Ш. Бошлангич синф ўқиш дарсларида матн устида ишлаш орқали нутқ ўстириш. Методик қўлланма. – Т.: Yurist-media markazi, 2010. – 76 б.

⁶⁹ Нишонов З.Т. Мустақил ижодий фикрлашни ривожлантириш психологик асослари: Дис. ... псих. фан. док. – Т., 2005. – 391 б.

⁷⁰ Маматова Г. Бошлангич синф ўқувчиларида адабий тушунчаларни ривожлантириш методикаси. – Т.: Истиклол, 2010. – 55 б.

⁷¹ Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. - М.: Высш. шк., 1990. - 119 с.

⁷² Лукьянова М.И. Развитие психолого-педагогической компетентности учителя: Автореф. дисс.... канд. пед. наук. - М., 1996. - 18 с.

⁷³ Макарова А.К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя // Советская педагогика, 1990. - № 8. - С.

⁷⁴ Матяш Н.В. Самовоспитание профессиональной компетентности будущего учителя: Автореф. дисс.... канд. пед. наук. - Брянск, 1994. - 16 с.

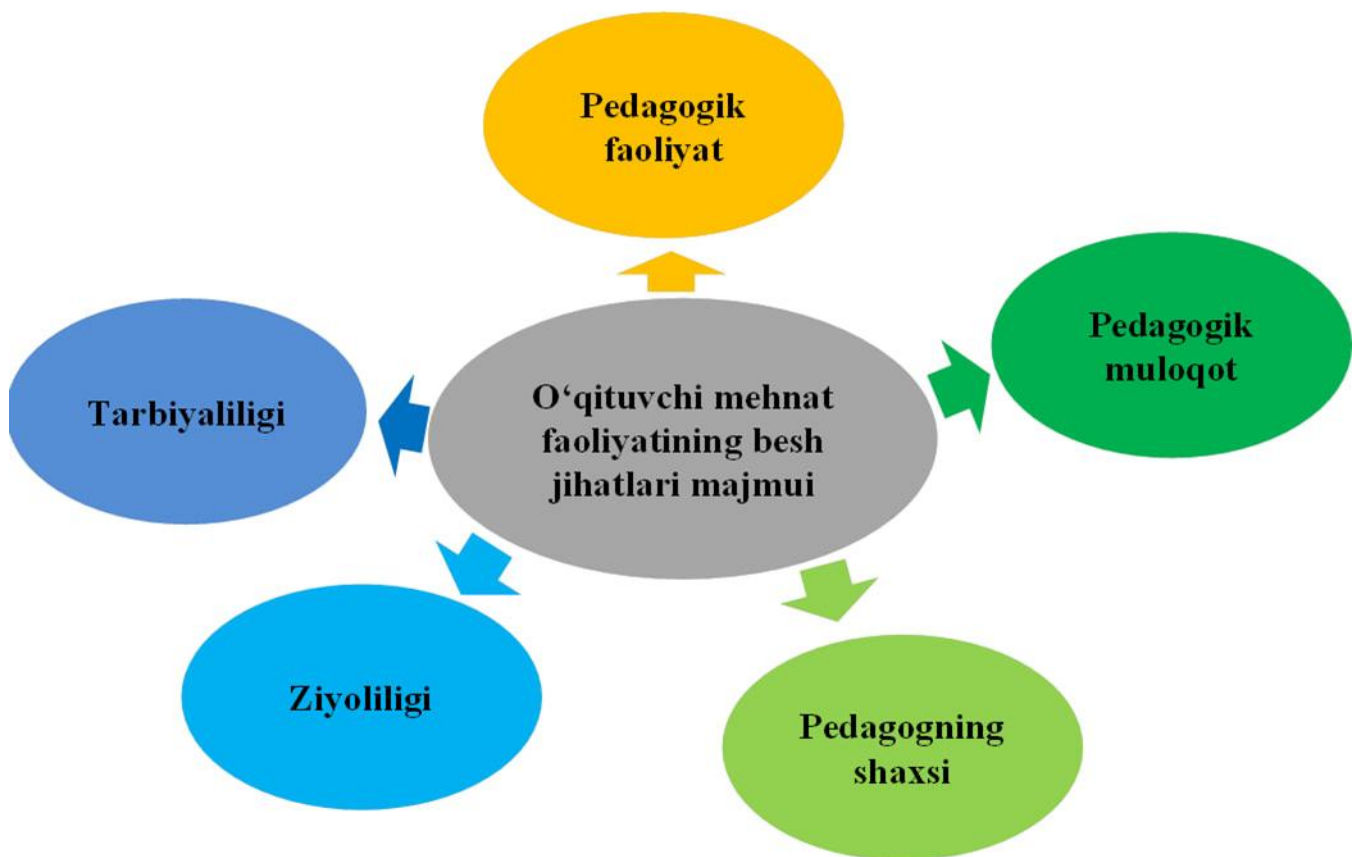
⁷⁵ Павлютенков Е.М. Профессиональное становление будущего учителя // Педагогика, 1990. - № 11. - С. 64-69

⁷⁶ 1. Абдуллаева Б.С. Академик лицей ўқувчиларининг математик тафаккурларини ривожлантириш (умумлаштирувчи дарслар мисолида) :Дис....пед.фан.ном.– Тошкент: ТДПУ,2002. – 146б.

⁷⁷ Сариев Ш. Бошлангич синф ўқиш дарсларида матн устида ишлаш орқали нутқ ўстириш. Методик қўлланма. – Т.: Yurist-media markazi, 2010. – 76 б.

A.K.Markova⁷⁸ning ta’kidlashicha, didaktik kompetentlik o’qituvchi mehnat faoliyatining asosiy pedagogik jihatlarini tahlillar asosida yoritib berish va o’z ustida ishlash va egallangan bilim, ko’nikma, malaka va amaliy faoliyatining natijasi sifatida yuzaga chiqishi mumkinligi kabi masalalarga to’xtalib o’tgan.

Demak, bo’lajak boshlang’ich sinf o’qituvchilarida didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantirish quydagi jihatlarini keltirib o’tish maqsadga muvofiqdir deb ta’kidlash mumkinligini aytib o’tishim lozim.

2-rasm. Bo’lajak boshlang’ich ta’lim o’qituvchilari mehnat faoliyatining besh muhim jihatlar

Xususan, bo’lajak boshlang’ich sinf o’qituvchilarida didaktik –metodik kompetentlikni rivojlantirishda ta’limiy komponentlari quydagi bloklarining har birining ichida obyektiv zarur pedagogik bilimlar (o’qituvchi mehnati, uning pedagogik faoliyati xususiyatlari, muloqot, shaxs to’g’risida, o’quvchilarning psixik rivojlanishlari, ularning yosh xususiyatlari to’g’risidagi psixologiya, pedagogikadan ma’lumotlar), ko’nikmalar (yetarlicha yuqori darajada bajarilgan

⁷⁸ Маркова А.К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя // Педагогика, 1990. - № 8. - С. 82-88

xatti-harakatlar), didaktik psixologik vaziyatlar (o'qituvchining xulqini belgilovchi, uning o'z-o'ziga bahosi, didaktik qiziqishlari darajasini ifodalovchi va o'qituvchining motivatsiyasi, o'z mehnatining ma'nosini anglash bilan bevosita bog'liq, uning o'quvchiga, hamkasblariga, o'ziga munosabatlari barqaror tizimi), uning bilishga oid sohasini (pedagogik fikrlash, refleksiya, o'z-o'zini baholash, kuzatuvchanlik) hamda motivatsion sohasini (maqsad hosil qilish, shaxsiy motivlari, qiziqishlari) qamrab oluvchi psixologik xususiyatlar (sifatlar) majmui tahlillar asosida ifodalangan.

A.K.Markova⁷⁹ didaktik kompetentlikni “mustaqil va mas’uliyatli ishlashga imkon beruvchi psixik holat, inson mehnatining natijalaridan iborat bo’lgan, insonning ma’lum mehnat vazifalarini bajarish qobiliyati va ko‘nikmasi” sifatida e’tirof etadi.

Didaktik kompetentlik tarkibida faqatgina faoliyatli komponentni ajratishda psixologik-pedagogik va predmetli didaktik-metodik bilimlar tizimi nazardan chetda qolib ketadi. Shu tariqa, didaktik kompetentlikni uning xususiy ko‘rinishlari tahlili bilan aniqlashtirish kerak deb xisoblanadi .

Tadqiqotchilar (B.Xodjayev ⁸⁰ , U.Masharipova ⁸¹ , I.V.Kuzmina ⁸² , X.Xekxaufen ⁸³ , F.Fradkin ⁸⁴ , T.V.Braje ⁸⁵ va b.q.) «didaktik-pedagogik kompetentlik»ni kiritadilar, u pedagogik ta’sir etish subyekti sifatida pedagogning pedagogik vazifalarini eng yaxshi yechish maqsadida ilmiy va amaliy bilimlarni o'ziga xos ravishda tizimlashtirish ko'nikmalari masalalariga alohida to'xtalib o'tgan. shuning uchun olimlar o'z tadqiqotlari natijasiga ko'ra o'qituvchilarning professionalliklariga zamonaviy yondashuvlar tahlili masalasiga quyidagicha to'xtalib o'tgan.

⁷⁹ Маркова А.К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя // Педагогика, 1990. - № 8. - С. 82-88

⁸⁰ Б.Ходжаев “Умумтаълим мактаби ўқувчиларида тарихий тафаккурни модернизациялашган дидактик таъминот воситасида ривожлантириш”. Т. 2016 й.

⁸¹ Машарипова У. Инновацион таълим шароитида бошланғич синф ўқувчиларининг нутқ маданиятини ривожлантириш методикаси: Дис. ... пед. фан. ном. – Т., 2018. – 163 б.

⁸² Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения.-М.:Высш. шк., 1990.- 119 с.

⁸³ Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. - М: Наука, 1986. - 408 с.

⁸⁴ Фрадкин Ф.А. Педагогическая технология в исторической перспективе // История педагогической технологии. - М., 1992

⁸⁵ Браже Т.Г. Из опыта развития общей культуры учителя // Педагогика, 1993. -№2.-С. 70-73

B.Xodjajev⁸⁶ o'z tadqiqotlari doirasida kompetentlikni quydagicha fikrlab, «kompetensiya o'quvchining yangi shaxsiy tajribani o'zlashtirishga doir o'z-o'zini rivojlantirishga doir harakatlarini integratsiyalashga xizmat qiladi»deya takidlashga asos bo'ladi, deb ifodalab o'tgan.

U.Masharipova⁸⁷ ham o'z ilmiy ishlarida bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini nutqiy rivojlantirishda didaktik ta'limning rodi va ahamiyatiga to'xtalib, innovatsion ta'lim sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning kompetentligi masalasi har qachongidan ham bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etishi masalasiga alohida e'tibor berib o'tgan.

T.Brajeo'z tadqiqotlari doirasida psixologik-pedagogik kompetentlikni darajali hosila deb hisoblab, uni: yuqori, o'rta, past, darajalada o'qituvchilarning didaktik o'sish motivatsiyalarini va didaktik kompetentlikni baholash mezonlarini ishlab chiqishga doir masallarini tadqiq etib o'tgan.

N.V.Kuzmina⁸⁸ o'z ilmiy qarashlarida maxsus-pedagogik kompetentlikni mutaxassislik sohasida va unga jalb etish usullaridan xabardorlik, ilmiy-pedagogik kompetentlik, o'zlashtirilayotgan fan boshqa insonning shaxsiga tarbiyaviy ta'sir vositasi sifatida, ilmiy bilimlarni pedagogik vazifalarni yechish vositasiga aylantirishni rivojlantirish kabi jihatlarga e'tibor berish masalasini yoritib o'tgan.

Demak, bizning nazarimizda olimlar fikrini tahlil qilar ekanmiz pedagogning ijtimoiy-psixologik kompetentligi deganda, avvalo, u ishlaydigan jamoada yuz beradigan muloqot jarayoni, ta'lim sohasida talabalar o'rtasida, pedagog va jamoa, pelagog va talaba o'rtasida sodir bo'ladigan muloqot jarayonlari, rejalashtirilgan pedagogik natijalarga erishishning tizimli tahlil etilishida namoyon bo'ladigan pedagogik jihatlarga alohida to'xtalib o'tishimiz lozimdir.

Xususan, olim T.Polyakova⁸⁹ tadqiqotlari doirasida bo'lajak o'qituvchilarning didaktik kompetentligi masalasini tadqiq etish doirasida olim

⁸⁶ Б.Ходжаев “Умумтаълим мактаби ўқувчиларида тарихий тафаккурни модернизациялашган дидактик таъминот воситасида ривожлантириш”: Т. 2016 й.

⁸⁷ Машарипова У. Инновацион таълим шароитида бошланғич синф ўқувчиларининг нутқ маданиятини ривожлантириш методикаси: Дис. ... пед. фан. ном. – Т., 2018. – 163 б.

⁸⁸ Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. - М: Наука, 1986. - 408 с.

⁸⁹ Полякова Т.С. Историко-методическая подготовка учителей математики в педагогическом университете: Автореф. дисс. ... докт. пед. наук. - Ростов-на-Дону-Спб, 1998.-43 с.

tarixiy didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantirish masalasi dolzarbligi bo'lajak o'qituvchi shaxsining xususiyatlari rivojlanishi masalalarini tahlil qilib o'tgan.

Olib borilgan tadqiqotchilarda bo'lajak o'qituvchining didaktik kompetentligining pedagogik jihatlari bilan psixologik sifatlarini tahlil qilib o'rganishimiz a'lohida ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun, ta'lim va fan sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar doirasida bo'lajak o'qituvchi o'rganayotgan fan tarmog'ining didaktik-metodik faoliyatining tarkibiy tuzilishi sifatida tahlil ta'limni rivojlantirib borish masalasi ham bugungi kunning dolzarb vazifasi sifatida qarash mumkin. Jumladna, boshlang'ich sinf o'qituvchilariga xos bo'lgan kompetentli ta'limning alohida jihatlari didaktik-metodik kompetentlikning tarkibida mavjud elementi bilan birgalikda rivojlanib borishida namoyon bo'ladi.

xususan, bo'lajak o'qituvchining didaktik-metodik kompetentligi pedagogik faoliyatda, ta'lim-tizmini rivojlantiruvchi ko'rsatkichlardan biri hisoblanib, uning metodik tarkibini tahlil qilar ekanmiz, bo'lajak o'qituvchining pedagogik faoliyatiga to'xtalib o'tish lozimdir. O'qituvchining pedagogik faoliyati bu, muayyan didaktik bilimlarni qo'llashni talab etuvchi va rivojlantiruvchi ta'limiy faoliyatning tarkibiy qisimi sifatida, rivojlanishning bosh markazida o'qituvchining o'zi hamda amaliy faoliyat jarayonida ilgari surilayotgan muammo yechimini yechish masalasi turadi deb takidlash mumkin.

N.Muslimov⁹⁰, N.Azizxodjayeva⁹¹, N.Kuzmina⁹², Y.Kulyutkin⁹³, V.Slastenin⁹⁴, va boshqalar ta'kidlaganlaridek, pedagogik faoliyatni kompetentlik bilan bajarish uchun muayyan ko'nikmalarga ega bo'lish zarur.

Respublikamiz olimlaridan N.Muslimov⁹⁵ ning tadqiqot ishlarida bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarida kasbiy pedagogik faoliyat sifatlarini shakllantirishda ilmiy-metodik asos yoritib berilgan, chunki, mutaxassislarning yangi avlodini

⁹⁰ Kasb ta'limi o'qituvchisining axborot oliji kompetentligini shakllantirish texnologiyasi / N.A.Muslimov, A.I.Turaqulova, M.M.Kodirov, X.A.Umarov. – T.: TDPU Rizoqrafi, 2014. й.

⁹¹ Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технология ва педмахорат. Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2003 – 176 б.

⁹² Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. -М.:Высш. шк.,1990.-119 с.

⁹³ Кулюткин Ю.Н.Творческое мышление в профессиональной деятельности учителя // Вопр. Психол, 1986. № 2. -21-30 с.

⁹⁴ Сластеннин В.А. Профессиональная готовность учителя к воспитательной работе: содержание, структура, функционирование // Профессиональная подготовка педагога: Сб. науч. тр. - М., 1988. - С. 14-28

⁹⁵ Муслимов Н.А. ва б. Kasb ta'limi o'qituvchilarining didaktik kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. –T.: Fan va texnologiya, 2013.– 128 б.

shakllantirish, ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk, mustaqil dunyoqarashga ega, ijodiy fikrlovchi, umuminsoniy va milliy qadriyatlarga sadoqatli barkamol shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazish masalalari muhim o'rin tutishiga ham alohida e'tibor qaratib o'tgan.

N.Azizxodjayeva⁹⁶ o'z tadqiqotlarida ta'lim jarayonida o'qituvchining o'quv mashg'ulot jarayonida pedagogik mahoratini takomillashtirish hamda mashg'ulotlarda pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali ta'lim tizimini rivojlantirishda yuzaga keldaigan muammolarni bartaraf etish ustida izlanishlar olib borgan.

N.Kuzmina⁹⁷ o'z ilmiy tahlillari va qarashlarida o'quvchining didaktik-metodik kompetenliginni rivojlantirishda, o'qituvchining o'z kasbiga professionallik bilan yondashishda uning shaxsiy qobiliyati va ta'limiy dunyoqarashi muhim o'rin tutishini takidlab o'tgan.

Jumladan, bizning ta'kidlashimizcha bo'lajak o'qituvchining pedagogik faoliyati uchun quyidagi ko'nikmalar guruhi muhim o'rin tutishini keltirish zarur deb topdik:

Ta'limiy-ko'nikmalarning 1-guruhi – pedagogik vazifalarni belgilash va hal qila olish:

o'quvchiga o'zining motivlari va maqsadlariga ega bo'lgan, o'quv-tarbiya jarayonining faol ishtirokchisi sifatida yo'nalganligi;

pedagogik vaziyatni o'rganib chiqish va qaror qabul qila olish;

prognozlashni amalga oshirish;

pedagogik texnologiyani egallaganlik.

2 – guruhda o'qituvchining o'quvchilarga ta'sir etish jihatlarini keltirib o'tish lozim:

o'qitiladigan fanlarning asosiy g'oyalarini ajratish va tahlil qilish;

⁹⁶ Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технология ва педмахорат. Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2003 – 176 б.

⁹⁷ Кузьмина Н.В. Педагогическое мастерство учителя как фактор развития спо-собностей учителя // Вопросы психологии, 1984. - № 1. - С. 20-26
Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. - М.: Высш. шк., 1990. - 119 с.

umum ilmiy va maxsus o'quv ko'nikma va malakalarni shakllantirish;
fanlararo aloqadorlikni amalga oshirish;
bilishga oid vazifalar tizimini sifat jihatdan tahlil qilish orqali mazmunni qurish;

o'quvchilarning yaqin rivojlanish sohalarini; bir darajadan boshqasiga o'tish sharoitlarini aniqlash; o'quvchilardagi odatiy yo'l qo'yiladigan xatoliklar va mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni oldindan ko'ra olish;

o'quvchilarning motivatsiyalaridan kelib chiqqan holda o'quv jarayonini loyihalash;

ta'lim va tarbiyaning metodlari va shakllarining eng maqbul birligini amalda qo'llash.

pedagogika va psixologiyaning zamonaviy holati bilimlaridan foydalanish, innovatsiyalarning turli shakllarini ishlatishni bilish;

o'z mehnatining natijalarini qayd etish va shaxsiy tajribasini umumlashtirish;

pedagogik faoliyatni prognozlash.

Demak, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik kompetentligini rivojlantirishda avvalo, bo'lajak o'qituvchi egallangan bilim (pedagogik-psixologik, mustaqil o'zlashtirishga mo'ljallangan ta'lim) analiz-sintez, bo'lajak o'qituvchining ijodiy-kreativ pedagogik amaliy faoliyati, ko'nikma va malakasi, o'quv-tarbiya jarayonini to'g'ri tashkil qilish, mantiqan yondashish, o'rganilayotgan muammo doirasida yuzaga kelgan qiyinchiliklarni hal etish uchun o'qituvchining amaliy faoliyati, muayyan rivojlantiruvchi g'oyalarni ishlab chiqish, tanqidiy fikrlash, pedagogik muammo doirasidagi vazifalarni mustaqil hal etish usullari kabi jihatlar muhim ahamitya kasb etadi.

Jumladan, zamonaviy ta'lim-sharoitida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining metodik tayyorgarligi, didaktik kompetentlikni rivojlantirishda belgilangan vazifalarini rejalashtirishni bilishi va ta'lim metodlarini qo'llay olish, o'qitish metodlari tajribadan o'tkazish, yodlash bo'yicha kundalik bir xil amaliy

faoliyatning katta hajmini o'quvchilarga haddan tashqari zo'riqshlarini oldini bartaraf etish kabi jihatlar muhim o'rin tutadi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirishning didaktik-pedagogik jihatlariga to'xtalib o'tishni joiz deb bilaman. Xususan, didaktik kompetentlikning funksional tahlili fanlararo aloqadorlik bilan ajralib turadi. Bir qator olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ushbu masalaga alohida to'xtalib o'tgan. Masalan, M.Urazova⁹⁸, T.G'afforova⁹⁹, SH.Nurillayev, V.Adolf¹⁰⁰, O.Lomakina, T.Polyakova¹⁰¹ va b.q.) didaktik-pedagogik kompetentlikni asoslash va asosiy funksiyalarga ajratish hamda o'quv tarbiya jarayonida didaktik o'yinlar, mustaqil ta'lim orqali rivojlantirishga alohida urg'u berib o'tilgan.

Jumladan, boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirishda o'qituvchi faoliyatining ijtimoiy-pedagogik jihatini tadqiq etuvchi fanlararo funktsiya orqali ko'pincha ta'lim-tizimni rivojlanishi hamda qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishga yo'naltirilgan sifatli tavsiflarni tushunish mumkin. Didaktik ta'lim tizimining funksional komponentlari barqarorligini ta'minlashda ularning strukturaviy komponentlar va o'zaro aloqadorligi bilan tavsiflash muhim ahamiyat kasb etadi. Demak, ta'lim komponentlarining o'zaro aloqalarining mavjud emasligi ularning ajralishiga va oqibatda tizimdan chiqib ketishiga olib keladi. So'ngra o'qituvchi didaktik-metodik kompetentligining o'ziga xosligini ochib beruvchi uning strukturaviy va funksional komponentlarini tahlil etish maqsadga muvofiqdir.

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining didaktik – metodik kompetentligini rivojlantirish ta'lim funksiyalari hamda uning didaktik xatti-harakatlari o'ziga xosligi, o'zrao munosabatlar va muloqotining turli-tumanligi, motiv va maqsadning oldindan aniqlanganligi, motivatsion-qadriyatli yo'nalganlik,

⁹⁸ Уразова М.Б. Становление готовности будущего учителя к проектированию и педагогических технологий. Т.: Фан, 2007. – 138 с.

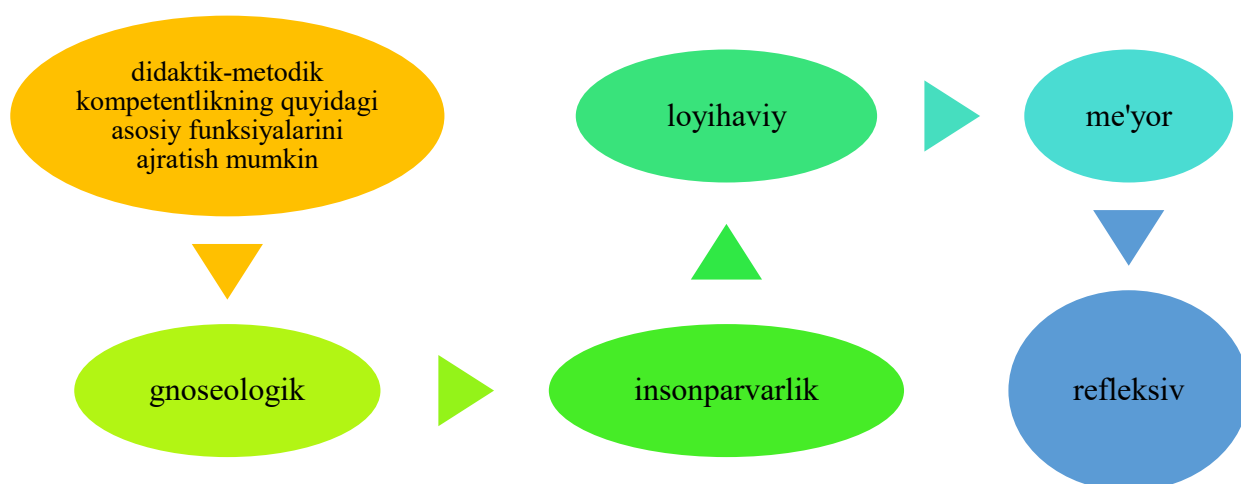
⁹⁹ Гаффорова Т., Нуруллаева Ш. Бошлангич синфлар она тили дарсларида дидактик ўйинлар ва мустақил ишлар. Ўқув-услубий қўланма. – Қарши: Насаф, 2003. – 54 б.

¹⁰⁰ Адольф В.А. Теоретические основы формирования профессиональной компетентности учителя: Автореф. дисс.... докт. пед. наук. - М., 1998. - 49 с.

¹⁰¹ Полякова Т.С. Историко-методическая подготовка учителей математики в педагогическом университете: Автореф. дисс. ... докт. пед. наук. - Ростов-на-Дону-Спб, 1998.-43 с.

kreativ-ijodkorlik va refleksivlik rivojlanish darajasini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xususan, boshlang'ich ta'limiy tayyorgarlikda o'qituvchini amaliy faoliyatini rivojlantish funksiyalarining o'zaro aloqadorligi hamda faoliyat funksiyalari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik bo'yicha aloqadorlikni ko'rib chiqishda didaktik-metodik kompetentlikning asosiy funksiyalarini tahliliga to'xtalib o'tish lozim.

3-rasm. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik – metodik kompetentligini rivojlantirishning ta'limiy funksiyalari

Demak, bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirishda gnoseologik funksiya ta'limni loyihalash obyekti sifatida pedagogik jarayonni bilishga oid; muayyan texnologiyalarni uqvarayonida qo'llash va o'rganishga; ta'limiy masalalarni yechishning usullari "to'plami"ni tuzish; o'qituvchining pedagogika va psixologik jihatdan asosiy g'oyalarini aniqlashtirish; o'qituvchining didaktik-metodik faoliyatda o'z-o'zini, o'zining individual-intellektual psixologik xususiyatlarini aniqlashtirishga yo'naltirish orqali rivojlantirish mumkin.

Ta'limda-insonparvarlik funksiyasi bo'lajak pedagogning o'quv jarayonida bola shaxsini tarbiyalashda aksiologik-qadriyatli sifatlarini aniqlashtirish, kreativ-ijodiy yondasha olishda insoniy sifatlarini qo'llay olishi muhim o'rin tutadi.

O'quv jarayonida loyihaviy funktsiya o'quv-tarbiya jarayonini operatsion, texnologik ta'minlashda, ya'ni pedagogik jarayon ishtirokchilarining mazmuni, shakllari va amaliy faoliyatini loyihalashda, ma'lum vaziyatda samarali pedagogik usullar orqali tashkil etishda muhim o'rin tutadi. Bo'lajak o'qituvchi ma'lum pedagogik texnologiyaning ishlab chiqishda, o'qituvchi bilan birga ishlab chiqishi metodlarni qo'llashni o'rganishiga zamin tug'diradi.

O'quv jarayonida meyoriy funktsiyaning ahamiyati bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda uning pedagogik amaliy faoliyatida qadriyatli yo'nalganlik kompetenti bilan o'quv jarayonida meyoriy funktsiyasini bajaruvchi sifatida pedagogik meyorlarga rioya etishni qo'llab-quvvatlaydi hamda o'quv-tarbiya jarayonini loyihalash, ma'lum pedagogik texnologiyalarni amaliyotda qo'llash, davlat ta'lim standartini amalga oshirish subyekti sifatida maqsadga yo'naltirilgan amaliy faoliyatni ta'minlaydi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirishda refleksiv funktsiya, pedagogning o'z amaliy faoliyatining asosini anglash orqali rivojlantirishni ta'minlaydi va uning o'quv jarayonini tashkil etilishida o'z qobiliyati, rivojlantiruvchi imkoniyatlarini baholash va qayta baholashni amalga oshirishi muhim o'rin tutadi. Mazkur funktsiyani amalga oshirish refleksiyani rivojlantirishda, ta'lim jarayoni subyektlarida alohida ahamiyat kasb etadi.

Yuqorida keltirib o'tilgan funktsiyalar didaktik-metodik kompetentlikni uchta ta'limiy-tashkiliy metodik sohaga ajratish imkonini berdi: ya'ni, motivatsion-nazariy, amaliy va tadqiqotchilik-refleksiv rivojlantiruvchi daraja sohalarini tahlil qilib o'tish muhim. Quyida ko'rsatib o'tilgan rivojlantiruvchi ta'lim sohalarining tahliliga e'tibor qaratamiz (1-jadval):

1-jadval.

Bo'lajak o'qituvchining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish sohalarining tarkibiy tuzilishi

motivatsion-nazariy rivojlantiruvchi soha	amaliy rivojlantiruvchi soha	tadqiqotchilik-refleksiv rivojlantiruvchi soha
Motivatsion-qadriyatli	Motivatsion-qadriyatli	Bo'lajak o'qituvchining

komponent tarkibi kognitiv komponent bilan o'zaro aloqadorlikda	komponent amaliy faoliyatda o'qituvchining kognitiv bilmilarini rivojlantiradi	pedagogik tadqiqotchilik faoliyatida motivatsion- qadriyatli komponent orqali o'quvchining kognitiv ijodiy iqtidorini rivojlantiradi
mazmunli-operatsion ta'limiy komponentning pedagogik jihatlarini	Pedagogik amaliy faoliyatda operatsion- faoliyatli komponent alohida o'rin tutadi.	Bo'lajak o'qituvchining pedagogik faoliyatida operatsion-faoliyatli komponent ta'limning rivojlantiruvchi komponenti sifatida yuzaga chiqadi
Ta'limda refleksiv-baholash komponentini daraja tavsifi sifatida qarash, bo'lajak o'qituvchining individual- kreativ-ijodiy komponentini amaliy faoliyatda qo'llash imkoni beradi	Ta'limning amaliy pedagogik faoliyatida refleksiv-baholash komponenti rivojlantiruvchi va natija beruvchi sifatida namoyon bo'ladi.	Bo'lajak o'qituvchining tadqiqotchilik faoliyatida refleksiv-baholash komponenti ta'limning asosiy markazida rivojlantiruvchi kuch sifatida qaraladi

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirishda kognitiv komponentning ta'limiy jihatlarini shakllantirgan holda didaktik-metodik kompetentlikning barcha tarmoq sohalarida identifikatsiyalash bilan ta'lim subyekting ta'lim obyekti, guruh, guruh vakiliga o'xshatish yoki tenglashtirishda emotsional-kognitiv anglash jarayonlarini alohida ajratib o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Akademik R.X.Djurayev¹⁰² muallifligi asosida yozilgan pedagogik atamalar lug'atida kognitiv, kognitiv ta'lim, kognitiv uslub, tushunchalari tahliliga quydagicha to'xtalib o'tilgan:

Kognitiv – shaxsning mustaqil fikrlash jarayoni.

Kognitiv ta'lim – alohida iqtidorli bolalarga ta'lim-tarbiya.

Kognitiv uslub – 1) shaxsning bilish jarayoni strategiyasida qo'llaydigan o'ziga xos bilish xususiyatlari;

2) maxsus tanlangan testlar to'plamiga ko'ra nazorat qilish usuli yoki xususiy bilish ko'rsatkichlari majmui sifatleri deb ta'riflangan.

Kognitiv (lotinchadan - cognitio) – bilish. Shaxsning kognitiv nazariyasiga Dj.Kellishunday to'xtalib o'tgan, har bir inson turli murakkablik va mazmunga ega

¹⁰² Р.Х.Джуряев в.б., “Педагогик атамалар луғати”: 2008 й. 36-б.

bo'lgan bilishga oid "shaxsiy tuzilishlar" tizimini tuzadi, u orqali tashqi olamga, boshqa insonlarga va o'ziga baho beradi, inson xulqi uning bilimi bilan, ya'ni xabardorligi bilan belgilanadi deb etirof etgan.

Demak, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda kognitiv ta'lim ham asosiy komponent sifatida quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi (2-jadvalga qarang):

2-jadval.

Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda kognitiv komponent tavsifi

Motivatsion-nazariy soha	Amaliy soha	Tadqiqotchilik-refleksiv soha
o'quv-pedagogik vazifalarni yechish texnologiyalarini bilish, «pedagogik madaniyat», «pedagogik kompetentlik» tushunchalarining mohiyatini bilish va h.k.; pedagogik texnologiya, uning mohiyati, strukturaviy komponentlari to'g'risidagi bilimlarning yo'naltiruvchi asoslari; pedagogik texnologiyalarni loyihalash va qurishga talablarni bilish; psixologik-pedagogik g'oyani amalga oshirish sifatida ma'lum texnologiyani bilish	kichik o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini bilish; kichik o'quvchilar tashhislarini o'tkazish talablari va xususiyatlari to'g'risida bilish; boshlang'ich ta'limning alohida fanlari bo'yicha ta'lim standartlari talablarini bilish; innovatsion jarayonlar to'g'risida bilish; o'quv-tarbiya jarayonini loyihalash va tashkil etish qonuniyatlari to'g'risida bilish; pedagogik muloqot va xulq meyorlarini bilish	pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi va texnologiyalarining mohiyatli tavsiflarini bilish; pedagogik tadqiqot metodologiyalari va metodlarini bilish; o'qituvchining loyihalash-prognostik faoliyati to'g'risida bilish

Pedagogikada o'qituvchi bilimlari tizimining vazifasi – didaktik faoliyatning metodologik asosi sifatida va amaliy xatti-harakatlarning bevosita sifatida ikki tomonlama belgilanishini keltirish zarur (N.V.¹⁰³ Kuzmina, I.G.¹⁰⁴ Ogorodnikov, M.N.¹⁰⁵ Skatkin, V.A.¹⁰⁶ Slastenin, S.I.¹⁰⁷ Arxangelskiy, V.V.¹⁰⁸ Krayevskiy va b.q.).

Motivatsion komponent motivlar tizimini kiritadi, ular faoliyatga (S.L.¹⁰⁹ Rubinshteyn), jumladan o'quv faoliyatga ongli undashni, insonning xulqi umuman belgilanadigan barcha psixik jihatlarning majmuini (P.M. Yakobson) ifodalaydi. Har qanday faoliyatda ish xususiyati bilan bog'liq bo'lmagan tashqi

¹⁰³ Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. - М.: Высш. шк., 1990. - 119 с.

¹⁰⁴ Огородников И.Т. Вопросы повышения эффективности урока. Сборник статей. - М., 1959. -

¹⁰⁵ Методологические проблемы развития педагогической науки / Под ред. П.П. Атутова, М.Н. Скаткина, Я.С. Турбовского. - М.: Педагогика, 1985. - 240 с.

¹⁰⁶ 1993.-№1.-С. 53-57 94. Педагогика: Учеб. пособ. для студ. пед. учеб. завед. / В.А. Сластенин, 1993.-№1.-С. 53-57 94. Педагогика: Учеб. пособ. для студ. пед. учеб. завед. / В.А. Сластенин,

¹⁰⁷ Архангельский СИ. Методические разработки по курсу педагогики и психологии высшей школы для слушателей ФПК. - М.: МГПИ, 1990. - 105 с.

¹⁰⁸ Краевский В.В. Методология педагогического исследования: Пособ. для педагога-исследователя. - Самара: СамГПИ, 1994. - 165 с.

¹⁰⁹ Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии.: В 2-х т. Т.2. - М.: Педагогика, 1989.-328 с.

motivatsiyani hamda mazmunli (M.G. Yaroshevskiy¹¹⁰ ta'biri bo'yicha), ichki motivatsiyani ajratish mumkin. Mazkur komponent ko'pgina tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan bo'lib (A.N.Leontyev¹¹¹, V.N.Myasishev, S.L., P.M.Yakobson va b.q.), ular o'qituvchini tayyorlashda uni tizim hosil qiluvchi sifatida qarash lozim.

N.L.Abulxanova-Slavskaya¹¹², L.N.Kogan¹¹³ va b.q. pedagog shaxsining qadriyatli komponentini ajratadilar. Mazkur tadqiqot ishi doirasida biz didaktik-metodik kompetentlikning har bir sohalarida motivatsion-qadriyatli komponentni ajratamiz. Motivatsion-qadriyatli komponent, didaktik sohadagi bilimlarni qadriyatli o'zlashtirish va o'z-o'zini takomillashtirishga yo'nalganlikni ta'minlab, o'z ichida motivlarni hamda bo'lajak o'qituvchini didaktika bilan bog'liq qadriyatlarni kiritadi.

A.K. Markova¹¹⁴, E.D.Telegina, V.T.Podvoyskiy va b.q. o'quv va didaktik faoliyatning ijodiy motivatsiyasini ajratadilar. Tadqiqotchilar har bir talaba – bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisida, shuningdek, amaliyotchi o'qituvchilarda ustun va bo'ysunuvchi motivlarni ajratish bilan iyerarxik tashkil etilgan, tartibga solinadigan motivlarning o'ziga xos tizimining mavjudligini ta'kidlab o'tadilar.

Bilishga oid motivlar va didaktik-ijodiy yutuqlar motivlarining ahamiyatli hisoblanadi. Ijtimoiy aniqlash motivlari ota-onalarning, o'quvchilarning, hamkasblar, kursdoshlarning hurmatini qozonishga intilish ko'rinishida namoyon bo'ladi. Shaxsiy-obro'li motivlar didaktik faoliyatda shaxsning o'z-o'zini amalga oshirishi jarayoniga ta'sir ko'rsatadilar. Bilishga oid motivlar o'z bilimlarini doimiy rivojlantirishga intilish, psixologiya va pedagogikadagi murakkab nazariy va metodologik muammolarni o'rganishga, muayyan pedagogik texnologiyalarini egallashga yo'nalganlik ko'rinishida ifodalangan.

¹¹⁰ Ярошевский М.Г. Умный психология. Изд-во. Просвещение, 1986. Ўзбек тилига таржима. Ўқитувчи, 1992. - 507 б.

¹¹¹ Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. - М.: Политиздат, 1975. - 304 с.

¹¹² 3. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. - М.: Научка, 1980. - 336 с.

¹¹³ Коган Л.Н. Цель и смысл жизни человека. - М.: МГУ, 1993. - 140 с.

¹¹⁴ Маркова А.К. Психология профессионализма. - М., 1996. - 308 с.

Psixologiya va pedagogikada turli pedagogik qadriyatlarni ajratishga turlicha yondashuvlar mavjud bo‘lib (V.A.¹¹⁵Slastenin, Y.N.¹¹⁶Shiyanov va b.q.), ularni tadqiqotchilik vazifalari, tadqiqotning haqiqiy obyektini inobatga olgan holda tasniflaydilar. Mualliflar, qadriyatlar didaktik faoliyatning maqsad va vazifalariga mos ravishda qaytadan guruhlanishi mumkinligini ta’kidlaydilar (3-jadvlaga qarang):

3-jadval.

Motivatsion-qadriyatli komponentlar tarkibi

Motivatsion-nazariy soha	Amaliy soha	Tadqiqotchilik-refleksiv soha
shaxsning bilimlarga ehtiyojini, faoliyatning yangi usullarini egallashni ifodalovchi didaktik faoliyatga qiziqish; o‘quv-didaktik faoliyatda yutuqlarga erishishga intilish; o‘zini o‘quv-pedagogik faoliyatda amalga oshirish uchun zarur nazariy va amaliy bilimlarni o‘zlashtirishda muvaffaqiyatni tan olishga intilish; ijtimoiy aniqlash motivlari; shaxsiy-obro‘li motivlar; bilishga oid motivlar; «Men-didaktik» tushunchasi qadriyatlar-maqsadlari	didaktik-ijodiy yutuqlar motivlari; pedagogik fikrlash, pedagogik muloqot va xulq konsepsiyalarini, pedagogik texnologiyalarni amalga oshirish vositasi sifatida qadriyatlar; pedagogik jarayonni qurishga qadriyatli munosabat; didaktik faoliyat maqsadlari ahamiyati; didaktik-pedagogik faoliyat turlari va vazifalari, pedagogik texnologiya, pedagogik jarayonni tashkil etishga tizimli, yaxlit yondashuvlarni belgilovchi g‘oyalar to‘g‘risidagi tasavvurlardan tashkil topgan «faoliyat-konsepsiya»	bilishga oid motivlar; kashfiyot hissi, pedagogik izlanish bilan qiziqish; pedagogik faoliyatda izlanishga qadriyatli munosabat; didaktik faoliyatning innovatsion komponentlarini qabul qilish va anglashning ahamiyatliligi; mutaxassis modeliga qadriyatli munosabat

Didaktik kompetentlik bo‘yicha ishlarda qator olimlar (K.V.¹¹⁷Kuzmina, M.I.¹¹⁸Lukyanova, K.V.¹¹⁹Matyash, O.M.¹²⁰Shiyan) uning tarkibidagi faoliyatli komponentni ustuvor rivojlantirishga e’tibor qaratadilar va tadqiq etilayotgan tushunchani «bo‘lajak o‘kituvchining didaktik kompetentlik bo‘yicha amaliy xatti-harakatlarni bajarishga yo‘naltirilgan murakkab, ko‘p qirrali, psixologik-pedagogik hosila»(O.M.¹²¹Shiyan), «bo‘lajak o‘qituvchining o‘z didaktik faoliyatini egallashi

¹¹⁵ 1993.-№1.-С. 53-57 94. Педагогика: Учеб. пособ. для студ. пед. учеб. завед. / В.А. Сластенин,

¹¹⁶ Шиyanov Е.Н. Гуманизация профессионального становления педагога // Педагогика, 1991. - № 9. - С. 80-84

¹¹⁷ Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. - М.: Высш. шк., 1990. - 119 с.

¹¹⁸ Лукьянова М.И. Развитие психолого-педагогической компетентности учителя: Автореф. дисс.... канд. пед. наук. - М., 1996. - 18 с.

¹¹⁹ Матяш Н.В. Самовоспитание профессиональной компетентности будущего учителя: Автореф. дисс.... канд. пед. наук. - Брянск, 1994. - 16 с.

¹²⁰ Шиyan О.М. Продуктивное развитие аутопедагогической компетентности учителя: Автореф. дисс.... докт. пед. наук. - Москва, 1996. - 42 с.

¹²¹ Шиyan О.М. Продуктивное развитие аутопедагогической компетентности учителя: Автореф. дисс.... докт. пед. наук. - Москва, 1996. - 42 с.

darajasining sifatli tavsifi» (K.V.¹²²Matyash), «pedagogik vazifalarni xal etish maqsadida ilmiy va amaliy bilimlarni alohida ravishda strukturalashtirishda pedagogik ta'sir etish subyekti sifatida pedagogning ko'nikmalari majmui» (K.V.¹²³Kuzmina) kabi ta'kidlaydilar.

Faoliyatning individual uslubi pedagogik texnologiyani kiritish yoki uni idrok etish to'g'risidagi qaror qabul qilish jarayoniga ta'sir ko'rsatadi. Bu o'z navbatida OTMdagi individual uslubni shakllantirish va o'z-o'zi rivojlantirish zarur ekanligini ko'rsatadi.

Individual-ijodiy komponentning shakllanishi jarayonida bo'lajak o'qituvchining o'zini ma'lum ijodiy individuallik sifatida anglashini, kelgusi takomillashtirish va tuzatish kiritishni talab etuvchi didaktik-shaxsiy sifatlarini aniqlashini hamda o'z individualligini ma'lum pedagogik texnologiya bilan bog'lashini nazardada tutadi.

Didaktik-metodik kompetentlikning barcha sohalariga kiradi. Pedagogik refleksiyaga bag'ishlangan tadqiqotlarga tayanib (V.V.¹²⁴ Krayevskiy, A.K.¹²⁵.Markova va b.q.), pedagogik refleksiya ostida quyidagilarni tushunamiz: o'qituvchining o'z faoliyati asoslarini anglashi, uning davomida o'z shaxsiy qobiliyatlari, didaktik xatti-harakatlarini baholash va qayta baholash sodir bo'ladi, pedagogik vaziyatlar hisobga olinadi va h.k.

Mazkur komponent quyidagi ko'nikmalardan tashkil topgan: pedagogik faoliyat natijalarini, tahlil uchun namunalar va sxemlarning mavjudligida o'quv-tarbiya jarayoni loyihalashtiradi.

§ 1.2. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining didaktik-metodik kompetentligi xususiyatlari

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi – bu bir-ikki aloqador fanlarni emas, balki maktabning mazkur bosqichida barcha o'quv fanlarining asosini o'qitish bilimlari

¹²² Матяш Н.В. Самовоспитание профессиональной компетентности будущего учителя: Автореф. дисс.... канд. пед. наук. - Брянск, 1994. - 16 с.

¹²³ Кузьмина Н.В. Педагогическое мастерство учителя как фактор развития способностей учителя // Вопросы психологии, 1984. - № 1. - С. 20-26

¹²⁴ Краевский В.В. Методология педагогического исследования: Пособие для педагога - исследователя. Самара: Изд-во СамГПИ, 1994.- 165 с.

¹²⁵ Маркова А.К. Психология профессионализма. - М., 1996. - 308 с.

va metodikalarini egallagan umumiy o'rta maktabdagi yagona mutaxassisdir. U har kuni 3-4 fan mutaxassislarining tor rolini bajaradi, shuning uchun boshlang'ich sinf o'qituvchisi alohida fanlar bo'yicha metodik bilimlarni sintezlashiga to'g'ri keladi.

Mazkur qoida boshlang'ich sinf o'qituvchilari didaktik faoliyatlarining metodik sohasini ajratishga asos bo'lib xizmat qildi. A.A.¹²⁶ Verbitskiy pedagogning didaktik muhim komponentlari kompleksiga hozirgacha hal etuvchi ahamiyatli sifatida xizmat qilmagan komponentlarni qo'shadi: o'qituvchining umumiy madaniyatining yuqori darajasi, psixologik-pedagogik va metodik kompetentligi.

didaktik-metodik kompetentlikning tahlili dasturi quyidagi bo'limlardan tashkil topdi:

boshlang'ich sinf o'qituvchisi didaktik faoliyatining o'ziga xosligini aniqlash, uni shakllantirishning sharoitlarini aniqlash;

boshlang'ich sinf o'qituvchilari didaktik-metodik kompetentliklarining funksional va strukturaviy komponentlari mazmunining tahlili va holatini o'rganib chiqish.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining didaktik-metodik kompetentligi ostida o'qituvchining didaktik faoliyati uchun zarur bo'lgan va mazkur kompetentlikni didaktik kompetentlikning xususiy ko'rinishi sifatida ajratishga imkon beruvchi pedagogik obyektlar bilan ishlash bilim, ko'nikma, malakalari va maqbul metodlari birligi tizimini tushunamiz.

Mazkur tadqiqot vazifalarini hal etishda talabalarida didaktik-metodik kompetentlik shakllanganligi holati ta'kidlovchi tajriba-sinov davomida o'rganib chiqildi. Didaktik-metodik kompetentlikda kognitiv komponentni ajratib, biz o'qituvchining pedagogik jarayonni samarali amalga oshirishi uchun zarur bo'lgan pedagogda didaktik bilimlar tizimini shakllantirishni nazarda tutamiz. Bizning tadqiqotimizda didaktik-metodik kompetentlik pedagogik jarayonni ko'rish jarayonida mazmunli va operatsional bilimlarning birligini nazarda tutadi.

¹²⁶ Вербицкий А.А. Активные методы обучения в высшей школе: контекстный подход. - М., 1991. - 285 с.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida didaktik bilimlar shakllanganligining holatini taxlil qilamiz. O'qituvchilik toifalarini: didaktik kompetentlik, didaktik-metodik kompetentlik, pedagogik texnologiyani o'rganishimizda ma'lumotlarning tahlili ahamiyati katta bo'ldi. So'rov metodlari anketa, intervyu, suhbat yordamida o'tkazilgan tadqiqot natijalarining sifatli tahlili mazkur pedagogik toifalarni anglashda quyidagi yo'nalishlarni ajratishga imkon berdi.

Bugungi kunda pedagogik texnologiyalarni yagona tushunish mavjud bo'lmaganligi sababli, o'qituvchilar orasida bu atama mazmuni bo'yicha turli ma'nolarda qo'llanadi: pedagogik jarayonni amalga oshirish bo'yicha xatti-harakatlar tizimi sifatida, o'qituvchi va o'quvchilar xatti-harakatlari ketma-ketligi sifatida, pedagogik usullarning ma'lum to'plami sifatida, pedagogik tizim tavsifi va h.k.

«Didaktik-metodik kompetentlik», «didaktik kompetentlik» tushunchalarini ta'riflashda o'qituvchilarning ish stajlaridan qat'iy nazar qiyinchiliklar yuzaga keldi. Bunda ularning bir qismi didaktik-metodik kompetentlikning yuqori darajasini belgilovchi mezon bo'lib, o'quv-tarbiya jarayonini amalga oshirish bo'yicha alohida amaliy usullarning ma'lum miqdorini bilish va egallash deb hisoblaydilar. O'qituvchilarning boshqa qismi maqsad va vazifalar, ma'lum mavzuning mazmuniga eng ko'p mos keluvchi pedagogik ta'sir etish vositalari va usullarini tanlashga ko'maklashuvchi shaxsiy sifatlar va ko'nikmalarning mavjudligiga katta ahamiyat berdilar.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari faoliyatining tahlili, ularning didaktik faoliyatlarida ko'p yoki oz darajada quyidagi psixologik-pedagogik g'oyalarning amalga oshirishini kuzatish mumkinligini ko'rsatdi:

bilimlarni bosqichma-bosqich o'zlashtirish, xatti-harakatlarning operatsiyalar bo'yicha tarkibi g'oyasi (P.YA¹²⁷.Galperin, N.A.Talizina va b.q.);

¹²⁷ Гальперин П.Я., Данилова В.М. Воспитание систематического мышления в процессе решения творческих задач // Вопросы психологии, 1980. - № 1. - С. 31-38

o'quv faoliyatini boshqarish, o'quvchilarning nazariya fikrlashlarini shakllantirish g'oyasi (D.B.¹²⁸Elkonin, V.V.¹²⁹Davidov va b.q.);

rivojlantiruvchi ta'lim g'oyasi (L.V.Zankov, N.A.Menchinskaya va b.q.);

bo'lajak boshlang'ich sinf o'quvchisiga shaxsiy yondashuv g'oyasi (SH.A.Amonashvili) va b.q.

O'z didaktik faoliyatida u yoki bu psixologik-pedagogik g'oyani amalga oshiruvchi o'qituvchi talabalarni ijodiy izlanishga undaganliklari va bu bilan didaktik-metodik kompetentlikni shakllantirishga ta'sir etishlarini ta'kidlash zarur.

Shu tariqa, ma'lum pedagogik amaliyotni kuzatish, tushunish va tahlil qilishdan kelib chiqqan holda biz ta'kidlashimiz mumkinki: pedagog o'quv-tarbiya jarayonini boshqarishda qanday maqsadlar, qadriyatlar, ideallarga asoslansa, boshqarish xususiyati va uning ta'limiy natijalari, shuningdek ma'lum pedagogik texnologiyalardan foydalanish samaradorligi ham shunday bo'ladi hamda bu bilan o'qituvchining didaktik-metodik kompetentligining u yoki bu darajasi belgilanadi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining didaktik-metodik kompetentligining o'ziga xosligi boshlang'ich ta'limda ta'lim va tarbiyaning maqsadi va vazifalari, bola shaxsini rivojlantirish uchun sharoitlar yaratish; boshlang'ich sinf o'qituvchilarining yosh xususiyatlari va bilishga oid imkoniyatlari; boshlang'ich sinflarda elementar asoslari o'rganiladigan qator fanlarning mazmuni va mantiqi bilan; quyidagi maktab turlari kiruvchi zamonaviy ta'lim muhitining o'zgarishi bilan belgilanadi: an'anaviy maktab (bilim berishga yo'naltirilgan), bir yoki bir necha fanlarni chuqurlashtirilgan o'rganish bilan maxsus maktablar, gimnaziya, litseylar, mualliflik dasturlariga, yangi metodlar, o'qitish vositalaridan foydalanishga asoslangan innovatsion maktablar, rivojlantiruvchi turdagi maktablar (L.V.Zankov bo'yicha, D.B.¹³⁰Elkonin bo'yicha,

¹²⁸ Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. – Москва: Педагогика, 1989.

¹²⁹ Ю4.Российская педагогическая энциклопедия: В 2-х тт. / Гл. ред. В.В. Давыдов. -М.: Большая Российская Энциклопедия, 1993. - 608 с. Т.1 - А-М - 1993

¹³⁰ Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. – Москва: Педагогика, 1989. – 560 с.

V.V. ¹³¹ Davidov bo'yicha o'qitish), bir yoki bir necha ta'lim tizimlariga yo'naltirilgan maktablar.

Didaktik-metodik kompetentlik shakllanganligining ma'lum o'quv-pedagogik vazifalar turlarini yechish ko'nikmalarining rivojlanganligi darajasiga bog'liqligini ta'kidlash lozim. Didaktik-metodik kompetentlikning yuqori darajasiga ega o'qituvchi didaktik faoliyat natijalari ishonchliligi va barqarorligining yuqori darajasi bilan ajralib turadi, pedagogik vazifalarning turli guruhlarini bir xilda muvaffaqiyatli hal etadi.

Bizning tadqiqotimiz, pedagogik texnologiyalar darajasidagi ish hozirgi vaqtda har bir o'qituvchi uchun ham amalga oshirilishi mumkin bo'lgan hisoblanadi. Didaktik-metodik kompetentlikda mos bilim, ko'nikma va metodlarning mavjudligi pedagogik texnologiyani yanada to'liq egallashga imkon berishini amalga oshirishni nazarda tutadi.

O'qituvchilar, maktab direktori, direktor o'rinbosarlari, OTM o'qituvchilari bilan suhbatlarning natijalari to'liqligigada'vo qilmagan holda, kompetensiyaviy faoliyatni ta'minlovchi quyidagi sharoitlarni ajratishga imkon beradi:

o'rganish predmeti sohasidagi chuqur bilimlar, o'qituvchining u yoki bu o'qitish texnologiyasidagi prinsiplar, konseptual g'oyalarni anglashi;

maktabda o'quv-tarbiya jarayonini loyihalash, tashkil etish va boshqarishning alohida metodlari, usullarining keng ko'lamini erkin qo'llay olishi;

o'qitish metodlari tizimini qurish, pedagogik texnologiyalar doirasida o'quvchilar faoliyatini tashkil etish mantiqini texnologiyani tanlashning to'g'riligini ta'minlovchi o'quvchilarning haqiqiy shaxsiy tavsiflari bilan bog'lash ko'nikmasining rivojlanganligi;

u yoki bu pedagogik texnologiyalarni amalga oshirish va undagi prinsiplar va konseptual g'oyalar doirasida uni tuzatish davomida refleksiya qobiliyatiga egalik.

¹³¹ Давидов В.В. Проблемы развивающего обучения: Опыт теории и эксперимент психологические исследования. – Москва: Педагогика, 1986. – 239 с.

Bizning tadqiqotimizda mezon bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'z majburiyatlarini ongli bajarishga qanchalik tayyorligi to'g'risida xulosaga kelish mumkin bo'lgan ko'rsatkichni ifodalaydi. Boshqacha aytganda, mezon – tashhis etiladigan sifat, shaxs xususiyati yoki o'quv-didaktik ko'nikmaning shakllanganligi darajasi ko'rsatkichi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida didaktik-metodik kompetentlikning shakllanganligi darajasi mezonlarini aniqlashda, biz uning mohiyatli tavsiflari va mezonli yondashuv qoidalariga asoslandik (mezonlar subyektning faoliyatli holatini qayd etishi, faoliyatning mustaqil xarakteri to'g'risida, motivlar va uni bajarishga munosabatlar to'g'risida axborot berishi kerak). Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining didaktik-metodik kompetentligi shakllanganligi darajasini ajratishda asosiy mezon yetakchi sohalar va struktura komponentlari shakllanganligi darajasi hisoblanadi.

Mazkur kompetentlikning barcha sohaları rivojlanishining motivatsion-qadriyatli komponentlari darajalarini aniqlash uchun mezon bo'lib shaxs sifatleri sifatida motivlar va intilishlarning ifodalanishining darajasi va sur'ati xizmat qiladi.

Kognitiv, mazmunli-operatsion va operatsion-faoliyatli komponentlar sohalarining rivojlanishi darajasi ko'nikmalar tizimining to'liqligi, uning chuqurligi, mantiqiyligi, yaxlitligi va to'g'riligi bo'yicha aniqlanadi.

Didaktik-metodik kompetentlikning barcha sohalarining reflektiv-baholash komponentlarining rivojlanish darajasi shaxsiy o'quv-pedagogik xatti-harakatlarining reflektiv nazorati shakllanganligi darajasi, xususiyatlarning ifodalanishi darajasi va sur'atidan kelib chiqib belgilanadi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining didaktik-metodik kompetentligining tadqiqotchilik-reflektiv sohasining individual-ijodiy komponenti shakllanganligi darajasining mezon bo'lib ta'lim muassasasida o'quv-tarbiya jarayonini loyihalash, tashkil etish va boshqarish bo'yicha faoliyatning individual-ijodiy uslubini rivojlantirish darajasi xizmat qiladi.

Shu tariqa, mezonlar bo‘lib didaktik-metodik kompetentlik tuzilishining yetakchi (asosiy) elementlari hisoblanib, ularning rivojlanishi alohida komponentlar va sohalar hamda umuman kompetentlikning rivojlanishi ko‘rsatkichi bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Didaktik-metodik kompetentlikning motivatsion-nazariy sohasidagi asosiy komponentlari bo‘lib kognitiv va mazmunli-operatsion komponentlar hisoblanadi. Amaliy sohaning asosi sifatida motivatsion va operatsion-faoliyatli komponentlar xizmat qiladi. Tadqiqotchilik-refleksiv sohada–refleksiv-baholash va individual-ijodiy komponentlar tashkil qiladi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining didaktik-metodik kompetentligi tarkibida biz tomonimizdan aniqlangan ko‘rsatkichlarning yetarliligi va ahamiyatliligini tasdiqlashda tadqiq etiladigan ko‘rsatkichlarning kuzatiladigan qiymatlari va ko‘pgina belgilarni ularning ichki aloqalari xususiyati bo‘yicha ajratish o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash uchun ko‘p o‘lchovli korrelyatsion tahlil o‘tkazildi. Matematik statistika metodlari asosida olingan natijalar asosida belgilangan ko‘rsatkichlarning o‘zaro ziddiyatli emasligini ta’kidlash mumkin, Spirmen, Kendal va Pirson bo‘yicha korrelyatsiya koeffitsiyentlari esa alohida ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqadorlikni isbotladi (4-ilovada kalitni qarang).

Alohida ko‘rsatkichlar va umuman didaktik-metodik kompetentlikning shakllanganligini darajasini aniqlash uchun diagnostikalar majmuidan foydalanildi (4-jadvalga qarang):

4-jadval.

Didaktik-metodik kompetentlik rivojlanganlik darajalarini tashhis qilish metodlari va metodikalari majmui

Didaktik-metodik kompetentlik sohasi	Rivojlanganlik darajalarini tashhis qilish metodlari va metodikalari
Motivatsion-nazariy	1. So‘rovnoma. 2. Kuzatish. 3. Talabaning o‘quv faoliyati tahlili. 4. Fanlar bo‘yicha referatlar, ma’ruzalar, nazorat ishlari natijalari tahlili kurs ishlari va h.k. 5. «O‘qituvchi shaxsining didaktik yo‘nalganligi» testi. 6. Tugallanmagan gaplar metodikasi. 7. O‘quv-pedagogik vazifalar muammolarini taxlil qilish. 8. O‘quv-tarbiya jarayonini loyihalash asosi sifatida didaktik-pedagogik faoliyat obraziga test.

Amaliy	1. Didaktik faoliyatda talabani shaxs sifatleri va amaliy ko'nikmalarining namoyon bo'lishini kuzatish. 2. Suhbatlar, intervyu. 3. Loyihalar tahlili (dars konspektleri, o'quv mavzularining texnologik kartalari, darslarning axborot kartalari, rivojlanishning axborot kartalari va h.k.). 4. «Talabalarning pedagogik vazifalarni yechishlari darajalarini aniqlash» testi. 5. O'quv-pedagogik vazifalar seriyalarini yechish. 6. Ekspert baholar metodi. 7. Pedagogik texnologiyalar obyektlariga (texnologik, axborot kartalari), o'tkazilgan darslar, sinfdan tashqari tadbirlarga talabalarning taqrizlari tahlili.
Tadqiqotchilik-refleksiv	1. O'quv jarayonini loyihalashga munosabatni aniqlash bo'yicha suhbatlar. 2. «Sizning ijodiy imkoniyatingiz» testi. 3. O'quv-pedagogik vazifalarni yechish. 4. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik-metodik kompetentliklarining shaxsiy o'sish kundaliklari. 5. Ekspert baholar metodi. 6. Motivlar anketasi. 7. Taklif etilgan sxemalar bo'yicha o'z-o'ziga baholar.

Didaktik-metodik kompetentlik asosiy ko'rsatkichlarining tashhisi va ularni solishtirish uning rivojlanganligining uchta darajalarini aniqlash imkonini berdi: past, o'rta va yuqori. Ajratilgan ko'rsatkichlar va ularning ko'rsatkichlari didaktik-metodik kompetentlik shakllanganligi darajalarini ajratish maqsadida biz uchun zarur hisoblanadi. «Daraja» tushunchasi predmetni uning xususiyatlari, aloqalari va munosabatlarning butun ko'p qirraliligida bilishga imkon beruvchi rivojlanish jarayonining dialektik xususiyatini ifoda etadi.

Shaxs sifatleri va xususiyatlari shakllanganligini tadqiq etishning metodologik asosi bo'lib rivojlanish to'g'risidagi tasavvur xizmat qiladi, u tizimli yondashuv nuqtai nazaridan (V.T.¹³² Afanasyev, B.C.¹³³ Ilin, A.M.¹³⁴ .Saranov, N.K.¹³⁵ Sergeyev, V.V.¹³⁶ Serikov, V.I.Sviderskiy va b.q.) o'z-o'zini rivojlantira oluvchi yangi tuzilmaning shakllanishiga olib keladi.

Tabiiyki, darajalarni aniqlash ma'lum shartlilik darajasi bilan amalga oshirilgan. 4-jadvalda har bir soha uchun komponentlar shakllanganligi

¹³² Ю.Афанасьев В.Г. О целостных системах // Вопросы философии, 1980. - № 6. -С. 62-78

¹³³ Ильин Б.С. Целостный подход формирования всесторонне развитой гармоничной личности, его строение // Целостный подход к учебно-воспитательному процессу. - Волгоград: ВГПИ, 1984. - С.

¹³⁴ Саранов А.М., Сергеев Н.К., Сериков В.В. Инновационные процессы в общеобразовательных учреждениях Волгоградского научно-педагогического комплекса // Формирование личности школьника и студента в условиях демократизации, гуманизации образования. 4.1. - Волгоград, 1991. - С. 3-22

¹³⁵ Сергеев Н.К. Становление гуманистических основ педагогической теории в условиях инновационного поиска. - Волгоград, 1998

¹³⁶ Сериков В.В. Личностный подход в образовании: концепция и технологии: Монография. - Волгоград: Перемена, 1994. - 152 с.

darajalarining variantlari keltirilgan. Ularning turlicha kombinatsiyasi yo‘li bilan daraja tavsifini aniqlaymiz.

Metodologik nuqtai nazardan rivojlanish jarayoni mohiyati va uning darajalarini tushunish nazarda tutiladi. Darajalarning sifatli tavsiflarini keltiramiz. Amaliy bilimlar bevosita o‘qituvchining rahbarligi (amaliyot rahbari) ostida o‘zlashtiriladi, mustaqil ravishda egallanmaydi. Har qanday axborotni tavsifli ifodalash zarur. Tadqiqotchilik sohasidagi bilimlar faqatgina tayyor amallar va ketma-ketliklar ko‘rinishida idrok etiladi, bilimlar bilan ishlash amalga oshirilmaydi. Pedagogik voqelikka barqaror bo‘lmagan munosabatni ta’kidlash zarur.

O‘z o‘quv-pedagogik faoliyatlari maqsad va vositalarini past darajadagi talabalar umumiy ko‘rinishda belgilaydilar, bunda maqsadlar faoliyat yo‘nalishi hisoblanadi, o‘qituvchi tomonidan qo‘yiladigan yuqori ko‘rsatkichni olishga xarakat qiladilar (asosan miqdoriy). Baholashning boshqa shakllarini qabul qilmaydilar. Ko‘ngilsizliklardan qochish motivi ustunlik qiladi. Faqatgina takrorlanadigan va aniqlashtiriladigan savollar beradilar. Ijodiy topshiriqlarni bajarishni istamaydilar, o‘quv-pedagogik vazifalarni yechishning tayyor usullaridan foydalanishni afzal ko‘radilar, bunda ko‘pincha ularni shunchaki ko‘chirib oladilar. Reproduktiv faoliyatga moyillar. Ketma-ketligi taklif etilgan masalalarni muvaffaqiyatli yechimini topadilar. Bilim, ko‘nikmalarni yangi vaziyatlarga ko‘chirish bo‘yicha topshiriqlardan bosh tortadilar va buni har bir vaziyatda yangi usul, yangi bilim, ko‘nikmalar zarurligi bilan tushuntiradilar. G‘oyalar, farazlarni ilgari surishni yetakchilarga taqdim etadilar, o‘zlari yetakchilik vaziyatlaridan bosh tortadilar. Didaktik takomillashishga intilish pedagogik faoliyatning alohida ko‘nikmalariga nisbatan namoyon bo‘ladi.

Hamkorlikdagi faoliyatga munosabatlari befarq. Guruhlar sharoitlarida deyarli ishlamaydilar. Oson xafa bo‘luvchi, jahldor yoki befarq.

Refleksiya irodaviy harakatlarga qobiliyat motivatsion-nazariy va tadqiqotchilik-refleksiv sohalarda to‘liq shakllanmagan. Amaliy sohadagi takrorlanadigan faoliyatda refleksiya qisman o‘z aksini topadi. Qadamma-qadam

baholash amallarini o'qituvchi tomonidan taklif etilgan namunalar yoki algoritmlarga mos ravishda amalga oshiradilar.

Nazariy bilimlar bilan ishlash xususiyati past darajaga xos bo'lgan reproduktivlikni saqlaydi. Past darajadagi nazariy va amaliy bilimlarni egallash manbalariga o'qituvchi tomonidan taklif etilgan reja bo'yicha adabiyotlarni mustaqil taxlil qilish qo'shiladi. Bilimlar hajmi kengayadi, bunda bilimlarning alohida qismlari didaktik faoliyat turlari bo'yicha tizimlashtiriladi. didaktik-metodik kompetentlik rivojlanganligining bunday darajasiga ega talabalar amaliy sohada fikrlashning nostandartligini ko'rsatadilar.

O'quv-pedagogik faoliyatga qiziqish ahamiyatli. Yangi nazariy bilimlarni olish ehtiyoji vaziyatli, ammo o'zlari uchun didaktik faoliyatning yangi usullarini ochish kuchli ehtiyoji mavjud. Pedagogik voqelikka nisbatan barqaror qadriyatli munosabat mavjud. Shaxsiy yutuqlar bilishga oid motivlari ustunlik qiladi. Nostandart xususiyatdagi o'quv-pedagogik topshiriqlariga qiziqish bildiradilar, ammo mustaqil ravishda kamdan-kam yechadilar, ularga kerakli yordam berilishi zarur. Ko'p sonli aniqlashtiruvchi savollar va yangi ma'lumot olish uchun savollar beradilar, bunda o'z shaxsiy fikrlarini bildiradilar. Yuqori natijalar va baholar olishga, ma'qullash, maqtovlarga intiladilar. Yetakchilikka kuchli rivojlangan intilish xos.

Didaktik-metodik kompetentlik shakllanganligining o'rta darajasiga ega talabalar – bu g'oyalar “ishlab chiquvchilari”, ammo o'z g'oyalarini ma'lum sharoitlarda doim ham baholay va amalga oshira olmaydilar, shuning uchun ulardan tez voz kechadilar. G'oyadan voz kechish asosan ikki sabab bo'yicha sodir bo'ladi: boshqa g'oyaning paydo bo'lishi (ularningcha “yanada qiziqarli” bo'lgan) yoki niyatni amalga oshirishda bir qancha to'siqlarga duch kelish. Amaliy faoliyat jarayonida bunday talabalar niyatlarini amalga oshirishning yangi usullarini o'ylab topishlari yoki ularga ma'lum bo'lganlarini o'zgartirishlari mumkin. Ma'lum topshiriq turlarini bajarishni afzal ko'radilar. Yarim evristik o'quv-pedagogik vazifalarga e'tibor beradilar. Isbotlash bo'yicha masalalarni, shuningdek bir necha yechish usullarini talab etuvchi masalalarni oson yechadilar. Ijodiy faollik odatiy

o'quv- pedagogik vaziyatlarda yangi yechimlarni izlash elementlari bilan ifodalanadi. didaktik-metodik kompetentlikning o'rta darajasiga ega talabalar uchun ta'lim muassasasida o'quv-tarbiya jarayonining alohida qismlarini texnologik tashkil etish xosdir. Ko'p xollarda guruhda ishlashni afzal ko'radilar. Hamkorlikdagi faoliyatga munosabatlari ijobiy. Ular guruhda majburiyatlarni mustaqil taqsimlashga intiladilar; kichik guruhlar ishlarining tashkilotchilari hisoblanadi. So'zsiz ijrochi rolini qabul qila olmaydilar. O'z-o'zini tahlil qilish va o'z-o'zini nazorat qilish barcha bosqichlarda mavjud, ammo refleksiv nazoratni amalga oshirish vaziyatli hisoblanadi.

Didaktik-metodik kompetentlik shakllanganligining yuqori darajasiga ega talabalar barqaror keng bilishga oid qiziqishlari bilan ajralib turadilar. Bilimlarni egallash xususiyati tanlovchanlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan. Bilimlar manbai sifatida o'z o'quv va didaktik faoliyatlari ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda adabiyotni mustaqil o'rganish, ma'ruza, seminar mashg'ulotlarida ma'lumot olish xizmat qiladi. Boshqalarning tajribalarini qo'llaydilar va o'z tajribalari bilan bajonidil o'rtoqlashadilar. Ular shakli va mazmuni bo'yicha turli savollar beradilar (yangi ma'lumot, sabab-oqibatli ma'lumotlar olishga). Pedagogik faoliyatda o'z kompetentligining maqsadga yo'nalganligi, barqarorligi, ongliligi kuzatiladi. O'quv-didaktik faoliyatda ijodiy yutuqlar motivlari ustunlik qiladi.

Didaktik-metodik kompetentlikning yuqori darajasiga ega talabalar ular uchun obro'li o'qituvchi tomonidan taklif etiladigan har qanday ishni qila oladi. Ularni ijodiy, tadqiqotchilik xususiyatidagi topshiriqlar jalb etadi. Nazariy hamda amaliy sohadagi yangi, o'ziga xosning kashf etilishi ularda hissiy ko'tarinkilikni vujudga keltiradi. Kashfiyot xursandchiligi bilan ular atrofdagilar bilan o'rtoqlashishga tayyor bo'ladilar. Izlanish, loyihalash, prognozlash bilan bog'liq topshiriqlarni boshqa ish turlaridan ko'ra kuchli istak bilan bajaradilar. Noodatiy topshiriqlarni, ular hatto baholanmaydigan holatlarda ham bajaradilar. O'quv-pedagogik vazifalarning quyidagi turlarini yechishni afzal deb biladilar: noto'g'ri ifodalangan ma'lumotli, bir necha yechimli, umumlashtiruvchi amallar strategiyalarini ishlab chiqish bo'yicha savollar. Bunday talabalar ta'lim jarayoniga

ilg'or pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqadilar. Fikrlashning izlanish shakllarini namoyon etadilar. "Ortga nazar" ularda ish elementi sifatida mavjud bo'ladi. Ular eng ratsional yoki takomillashtirilgan amallarni izlab topadilar. Ziddiyatlarni oson va tez payqaydilar va ularni muammo ko'rinishida muhokamaga taklif etadilar. Turli asoslardan foydalanib, o'z nuqtai nazarlarini doim himoya qiladilar. Mulohazalari mustaqil. Refleksiyaga yaxshi rivojlangan qobiliyatlari o'quv-pedagogik faoliyatda xatolarni mustaqil topishlariga imkon yaratadi. Barcha vaziyatlarda refleksiv nazoratni namoyon etadilar. Qo'yilgan masalani yechish uchun eng foydali bo'lgan ish shaklini mustaqil tanlaydilar.

Pedagogning didaktik kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni pedagogik ta'limning OTM bosqichiga nisbatan ma'lum darajada aytib o'tilgan. Shuningdek, bajarilgan ishni ham ko'rsatish mumkin (V.A.¹³⁷ .Bordovskiy, V.A.Kozirev, N.F.Radionova, A.P.Tryapitsina va boshqalar [117]).

Pedagogning didaktik kompetentligi shakllanishi bosqichiga nisbatan mazkur tavsiyalarni bir nechtasini keltirib o'tamiz:

1. Pedagogika fanlarining maqsadlarini o'zgartirish. Pedagogika fani maqsadi talabanning o'z pedagogik faoliyati va ijtimoiy-huquqiy, axborot-texnologik, tilga oid sohalarda asosiy kompetentliklar didaktik shakllanishi bilan bog'liq bo'lgan didaktik vazifani yechish tajribasini egallashida ko'maklashishdan iborat.

2. Pedagogika fanlarining mazmunini o'zgartirish. «Pedagogik faoliyatga kirish» mavjud kursga o'zgartirishlar kiritish: jumladan, kursga «Didaktik faoliyat va o'qituvchining didaktik kompetentligi» kirish modulini kiritish; amalga oshirishda talabada boshqa didaktik vazifalarni yechish zarurati kontekstida uning didaktik mustaqil ta'limni loyihalash va amalga oshirish qobiliyati bilan bog'liq bo'lgan didaktik vazifalarni yechish tajribasi shakllanishiga ko'maklashishga e'tibor qaratish.

3. Pedagogika va boshqa fanlar o'qituvchilarining o'zaro aloqalarini o'zgartirish. «Jamoaviy» ish prinsipidan foydalanish. Mazkur prinsip

¹³⁷ П.Бордовский Г.А., Извозчиков В.А. Новые технологии обучения: вопросы терминологии // Педагогика, 1993. -№5.-С. 12-15

mazmunining asosi pedagogika o'qituvchisi tomonidan belgilanib, u tayyorgarlikning: o'quv kurslarini rejalashtirishdan integratsiyalangan attestatsiyagacha bo'lgan barcha bosqichlarida amalga oshiriladi.

Pedagogning didaktik kompetentligi shakllanishi bosqichi yakunida ikki shaklda o'tkaziladi: talaba mustaqil ta'limni loyihalash va amalga oshirish qobiliyati (malakasi) bilan bog'liq bo'lgan didaktik vazifalarni yechishda ijtimoiy-huquqiy, axborot-texnologik, tilga oid sohalaridagi asosiy kompetentliklarini ifodalaydigan ishlanmalarning himoyasi; imtihon birliklarining kredit tizimi asosidagi attestatsiya» [157].

Ammo kompetensiyaviy yondashuv pedagogik ta'limda avvalgidek noaniq bo'lib qolmoqda va undan qator pedagogik ta'lim muassasalari o'z ish amaliyotida foydalanishni katta ehtiyotkorlik bilan amalga oshiradilar.

Amaliy tayyorgarlikni fundamental ta'lim bilan qarama-qarshi qo'yib bo'lmaydi. Jadal o'zgarib borayotgan ijtimoiy-madaniy muhit sharoitlarida faqatgina mukammal ilmiy tayyorgarlik pedagogning didaktik mobilligini ta'minlashi mumkin [130].

Kompetentlik faqatgina inson fundamental bilimlarga ega bo'lganida va ularni turli-tuman didaktik vazifalarni yechishda amaliyotda qo'llashni bilganida namoyon bo'ladi.

Maqsad va natijalarni didaktik kompetentlik tilida ifodalash ahamiyatli hisoblanadi va shuning uchun bu tayyorgarlikning amaliy yo'nalganligini kuchaytiradi, chunki bugungi kunda (bu DTSlarida va mazkur standartlarni amalga oshirishda o'z ifodasini topgan) biz ko'proq akademik tayyorgarlikka, bilimlarni baholashga yo'nalganmiz. Pedagogik kasb – bu avvalo amaliy faoliyat [174].

Ifodalangan qoidadan kelib chiqqan holda kompetensiyaviy yondashuv an'naviy ravishda amaliy yo'nalganlikka ega bo'lgan oliy ta'lim hisoblanadi. Bu mazkur yondashuvdan biz tomonimizdan ishlab chiqilgan oliy ta'limmuassasalarida boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining didaktik kompetentliklarini rivojlantirish modelining konseptual asosi sifatida

foydalanishga imkon berdi va o'z navbatida, dastlab boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining didaktik kompetentligi modelini ishlab chiqishni talab etdi.

§ 1.3. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirishga konseptual yondashuv

An'anaviydan shaxsga yo'naltirilgan ta'lim paradigmalarining almashinuvi sharoitlarida hamda davlat ta'lim standartlariga muvofiq oliy pedagogik OTM oldida mutaxassislar tayyorlashni takomillashtirish, ularni nafaqat mutaxassis, boshlang'ich maktabda o'qitiladigan kompleks fanlarning chuqur bilimdoni sifatidagina emas, balki psixologik-pedagogik fanlar innovatsiyalari sohasida yangi yutuqlarga oson yo'nalish topa oladigan, maktab o'quv-tarbiyaviy jarayonlarini loyihalashtira oladigan kasb egasi qilib tayyorlash muammosi turadi (YE.V ¹³⁸ .Bondarevskaya, K.V.Bochkina, V.I.Danjchuk, V.V ¹³⁹ .Zaytsev, I.A. ¹⁴⁰ Kolesnikova, V.M. ¹⁴¹ Monaxov, A.M. ¹⁴² Saranov, K.Sergeyev ¹⁴³ , V.V.Serikov ¹⁴⁴ , V.T. ¹⁴⁵ Fomenko, YE.N. ¹⁴⁶ Shiyanov, I.S. ¹⁴⁷ Yakimanskayava boshqalar).

Bu yerda innovatsion jarayonlar komponentarini topishgina emas, balki pedagogik ta'lim sohasida davlat siyosati asosiy ko'rsatkichlarini o'zida jamlashi shart bo'lgan uzluksiz va o'zaro bir-birini to'ldiruvchi texnologik yaxlitlikni o'zlashtirish juda muhim.

¹³⁸ Ю.Бондаревская Е.В. Воспитание и развитие личности в обновляющейся системе образования // Педагогические системы в школе и вузе: технологии и управление: Тез. докл. науч. конф. - Волгоград: Перемена, 1993. - С. 14-16

¹³⁹ Зайцев В.В., Саранов А.М. Практические рекомендации по внедрению инноваций в общеобразовательной школе: Метод. реком. - Волгоград: Перемена, 1992

¹⁴⁰ Колесникова И.А. Как приблизить подготовку учителей к потребности школы // Педагогика, 1992. - № 5-6. - С. 71-78

¹⁴¹ Монахов В.М. Методология педагогической технологии академика В.М. Монахова. - М.-Михайловка, 1997. - 45 с.

¹⁴² Саранов А.М., Сергеев Н.К., Сериков В.В. Инновационные процессы в общеобразовательных учреждениях Волгоградского научно-педагогического комплекса // Формирование личности школьника и студента в условиях демократизации, гуманизации образования. 4.1. - Волгоград, 1991. - С. 3-22

¹⁴³ Саранов А.М., Сергеев Н.К., Сериков В.В. Инновационные процессы в общеобразовательных учреждениях Волгоградского научно-педагогического комплекса // Формирование личности школьника и студента в условиях демократизации, гуманизации образования. 4.1. - Волгоград, 1991. - С. 3-22

¹⁴⁴ Саранов А.М., Сергеев Н.К., Сериков В.В. Инновационные процессы в общеобразовательных учреждениях Волгоградского научно-педагогического комплекса // Формирование личности школьника и студента в условиях демократизации, гуманизации образования. 4.1. - Волгоград, 1991. - С. 3-22

¹⁴⁵ Современный образовательный процесс: Содержание, технологии, организационные формы / Под. ред. Е.В. Бондаревской, В.Т. Фоменко и др. - Ростов н/Д, 1996

¹⁴⁶ Шиyanov Е.Н. Гуманизация профессионального становления педагога // Педагогика, 1991. - № 9. - С. 80-84

¹⁴⁷ Якиманская И.С. Развивающее обучение. - М., 1979. - 144 с. 140. Янушкевич Ф. Технология обучения в системе высшего образования (Пер. с

Pedagogik texnologiya va texnologiyalar tarixi va rivojlanishi genezisi mamlakat mintaqalarida ta'lim muassasalari faoliyati innovatsion mexanizmlarini modellashtiradi. Tadqiqotchilar (G.A.¹⁴⁸ .Bordovskiy, YE.V.Bondarevskaya¹⁴⁹, L.S.¹⁵⁰ Podimova, V.A.¹⁵¹ Slastenin, A.M.¹⁵² Saranov va boshqalar) ko'plab pedagogik OTMlarda innovatsion izlanishlar olib borishga, zamonaviy o'qituvchilar didaktik faoliyatining yangi komponentlarini o'zlashtirib, pedagogik texnologiyalarni amalga oshirishga harakat qildilar.

Ta'limni texnologiyalashtirish bo'yicha e'lon qilingan nashrlarning tahlili (O.A.¹⁵³ Abdullina, G.A.Bordovskiy¹⁵⁴, V.P.¹⁵⁵ Bepalko, V.I.¹⁵⁶ Bogolyubov, YE.V.¹⁵⁷ Bondarevskaya, V.A.¹⁵⁸ Izvozchikov, M.M.¹⁵⁹ Levina, V.M.¹⁶⁰ Monaxov, V.V.Serikov, YE.N.¹⁶¹ Shiyanov, F.¹⁶² Yanushkevich va boshqalar) ko'rsatishicha, bugungi kundayoq: 1) o'qituvchi kadrlarni tayyorlashda texnologiyalashtirish asoslarini fundamental tadqiq qilish ishlari boshlangan; 2) pedagogik universitet va institutlarda ma'lum ta'lim texnologiyalarini loyihalashtirish va ulardan foydalanish bo'yicha qator misollar mavjud; 3) o'quv jarayonini texnologizatsiyasi asosiy tamoyillari belgilangan; 4) ta'lim texnologiyalarining murakkab strukturasi aniqlangan.

¹⁴⁸ Бордовский Г.А., Извозчиков В.А. Новые технологии обучения: вопросы терминологии // Педагогика, 1993. -№5.-С. 12-15

¹⁴⁹ Бондаревская Е.В. Воспитание и развитие личности в обновляющейся системе образования // Педагогические системы в школе и вузе: технологии и управление: Тез. докл. науч. конф. - Волгоград: Перемена, 1993. - С. 14

¹⁵⁰ Подимова Л.С. Дидактическая подготовка учителя начальных классов в системе высшего образования: Автореф. дисс. ... докт. пед. наук. - М., 1983. -48 с.

¹⁵¹ .Сластенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе его профессиональной подготовки: Автореф. дисс. ... докт. пед. наук. - М., 1977.-27 с.

¹⁵² Зайцев В.В., Саранов А.М. Практические рекомендации по внедрению инноваций в общеобразовательной школе: Метод. реком. - Волгоград: Перемена, 1992

¹⁵³ Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: для детей пед. спец. высш. учеб. заведений. 2-е изд. - М.: Просвещение, 1990. - С. 40-141.

¹⁵⁴ П.Бордовский Г.А., Извозчиков В.А. Новые технологии обучения: вопросы терминологии // Педагогика, 1993. -№5.-С. 12-15

¹⁵⁵ Бепалько В.П. Слагаемые педагогической технологии.-М: Наука,1989.-192 с.

¹⁵⁶ Боголюбов В.И. Педагогическая технология: эволюция понятия // Педагогика, 1991.-№9.-С. 123-128

¹⁵⁷ Бондаревская Е.В. Воспитание и развитие личности в обновляющейся системе образования // Педагогические системы в школе и вузе: технологии и управление: Тез. докл. науч. конф. - Волгоград: Перемена, 1993. - С. 14-16

П.Бордовский Г.А., Извозчиков В.А. Новые технологии обучения: вопросы терминологии // Педагогика, 1993. -№5.-С. 12-15

¹⁵⁹ Левина М.М. Технология обучения, роль в структуре педагогического знания //Разработка и внедрение гибких технологий обучения педагогическим дисциплинам. - М.: МГПИ, 1991. - С.

¹⁶⁰ Монахов В.М. Методология педагогической технологии академика В.М. Монахова. - М.-Михайловка, 1997. - 45 с.

¹⁶¹ Шиyanov Е.Н. Гуманизация профессионального становления педагога // Педагогика, 1991. - № 9. - С. 80-84

¹⁶² киманская И.С. Развивающее обучение. - М., 1979. - 144 с. 140. Янушкевич Ф. Технология обучения в системе высшего образования (Пер. с

Hozirgi kunda tadqiqotning uchta asosiy yo‘nalishi va pedagogik ta’lim texnologiyalari ishlab chiqilgan: birinchisi – o‘qituvchi kadrlarni o‘qitish texnologiyalashtirilishi asoslari bo‘yicha fundamental tadqiqotlari; ikkinchisi – pedagogik OTMlarida mutaxassislarni aniq o‘qitish texnologiyalarini ishlab chiqish; uchinchisi – alohida fanlar mualliflik ta’lim texnologiyalarini yaratish.

Oliy pedagogik ta’limni isloh qilish va qayta loyihalashtirish, shuningdek, ta’lim jarayonlarini standartlashtirish sharoitlarida, mutaxassis (jumladan, boshlang‘ich sinflar o‘qituvchilari)ni tayyorlash natijalari kafolatini ta’minlovchi vositalarni izlash muammolari yuzaga keladi.

Vositalarni tahlil qilish asosida – texnologik yondashuv eng samarali “instrumental va metodologik vositalar pedagogika va metodika pedagogik fanlar va amaliyotda rivojlanishni saqlash sharoitlarida shiddat bilan yangilanishi” degan xulosaga keldik.

Ko‘plab tadqiqotlar ta’lim jarayoniga texnologik yondashuvni (V.P.¹⁶³ Bespalko, V.M.¹⁶⁴ Monaxov va boshqalar) muvofiqlashtiradilar, biroq ta’kidlashlaricha (YE.V.¹⁶⁵ Bondarevskaya, V.A.¹⁶⁶ Slastenin, M.V.¹⁶⁷ Klarin va boshqalar) u shaxs xususiyatlarini shakllantirishda qo‘llaniladi. OTM haqiqiy ta’lim jarayonida didaktik kompetentlikni shakllantirishga texnologik yondashuv tadqiqotlarda nazariy yo‘nalish bo‘lib ham, maqsad, mazmun va metodlarni o‘rganuvchi, shuningdek, pedagogik jarayonlarni loyihalashtiruvchi pedagogik fanlar qismi bo‘lib ham hisoblanadi [110].

Tadqiqotimiz doirasida texnologik yondashuv ikki funksiyalarda namoyon bo‘ladi: 1) bo‘lajak o‘qituvchining didaktik shakllanishiga yo‘naltirilgan o‘quv jarayonini qurish va pedagogik tizimlar holatini tahlil qilish; 2) bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining didaktik-metodik rivojlantirish modelini

¹⁶³ 29. Беспалько В.П. Слаемые педагогической технологии.-М: Наука,1989.-192 с.

¹⁶⁴ Монахов В.М. Технологические основы проектирования и конструирования учебного процесса: Монография. - Волгоград: Перемена, 1995. - 152 с.

¹⁶⁵ 50.Кларин М.В. Инновационные модели обучения в современной зарубежной педагогике // Педагогика, 1994. - № 5. - С. 104-109

¹⁶⁶ 16.Бондаревская Е.В. Воспитание и развитие личности в обновляющейся системе образования // Педагогические системы в школе и вузе: технологии и управление: Тез. докл. науч. конф. - Волгоград: Перемена, 1993. - С. 14-16

¹⁶⁷ 16.Бондаревская Е.В. Воспитание и развитие личности в обновляющейся системе образования // Педагогические системы в школе и вузе: технологии и управление: Тез. докл. науч. конф. - Волгоград: Перемена, 1993. - С. 14-16

¹⁶⁸ Индивидуальный план-программа профессиональной подготовки / Под ред. В.А. Сластенина. - М.: МГПИ, 1989. - 16 с

¹⁶⁹ 50.Кларин М.В. Инновационные модели обучения в современной зарубежной педагогике // Педагогика, 1994. - № 5. - С. 104-109

loyihalashtirish uchun o'quv jarayonini texnologik qurish loyihasini amalga oshirish.

Mazkur bo'lim maqsadi quyidagilardan iborat:

- 1) "pedagogik texnologiya" tushunchasi mohiyatini belgilash;
- 2) uning roli va talaba shaxsi alohida xususiyatlarini shakllantirish jarayoni amal qilish meyoriy sharoitlari;
- 3) bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kompetentligini didaktik-metodik rivojlantirish uchun vositalarga mos texnologik yondashuvni tanlash.

"Texnologiya" – grekcha so'z bo'lib (techne – san'at, mahorat, malakalilik valogos – bilim), shu tariqa, mazkur tushunchaning aslmohiyati "mahorat haqida bilim", ya'ni didaktik faoliyat ixtisosligini ifodalovchi bilimlarni anglatadi. "Pedagogik" so'zi mazkur toifaning didaktik taalluqliligini ifodalaydi.

"*Pedagogik texnologiya*" tushunchasi mazmun-mohiyatini, uning tuzilmasini o'rganishga qator tadqiqotchilar: V.P.¹⁶⁸Bespalko, V.V.¹⁶⁹.Guzeyev, V.V.¹⁷⁰.Bogolyubov, M.V.Klarina, V.M.¹⁷¹.Monaxova, V.Y.Pityukova, A.Y.¹⁷²Savelyev, N.F.¹⁷³Talizina, A.I.Uman, F.¹⁷⁴Yanushkevich va boshqalar o'z tadqiqotlarini bag'ishlaganlar. Pedagogik texnologiyadan foydalanish muammosini o'rganishga olimlar: Platon, Aristotel, A.Disterveg va boshqalar; keyinchalik – Y.A.Komenskiy ta'limda shakllanuvchi tushuncha va jarayonlarni o'rganishga bag'ishlangan tasdiqlovchi tadqiqotlarni amalga oshirganlar; J.Lokk, o'qitishda ma'lum odat va xulq-atvorni o'zlashtirish orqali jarayonlarni shakllantirish; I.F.Gerbert, o'qituvchi ishining meyorlari tizimini belgilovchilar: barcha qismlari va hajmini bayon etishi, tushuntirishi zarur bo'lgan fanni ishlab chiqib, o'rganish;

1. ¹⁶⁸ Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии.-М: Наука,1989.-192 с.

2. ¹⁶⁸ Гузеев В.В. Лекции по педагогической технологии. - М., 1992. - 32 с.

Боголюбов В.И. Педагогическая технология: эволюция понятия // Педагогика, 1991.-№9.-С. 123-128

¹⁶⁹ Монахов В.М. Методология педагогической технологии академика В.М. Монахова. - М.-Михайловка, 1997. - 45 с.

¹⁶⁹ Юб.Савельев А.Я. Технологии обучения и их роль в реформе высшего образования // Высшее образование в ¹⁶⁹ ¹⁶⁹ ¹⁶⁹ ¹⁶⁹ России,1994. - № 2. - С. 29-37

Тализина Н.Ф. Технология обучения, ее место в педагогической теории // Советская педагогика, 1976. - № 1. - С. 75

¹⁷⁴ Янушкевич Ф. Технология обучения в системе высшего образования (Пер. польск.) - М.: Высшая школа, 1986. - 135 с. 141.Яценко Т.С. Социально-психологическое обучение в подготовке будущего

darsga puxta tayyorlanib, batafsil ishlab chiqish; o'quvchilar talablari va imkoniyatlariga muvofiq o'qitish rejasini belgilashga harakat qilish hisoblanadi.

K.D.Ushinskiy va A.S.Makarenko o'qituvchining pedagogik mahorati texnologiya darajasiga ko'tarilishi mumkin deb hisoblaganlar.

G.Andersen, E.Kelli, A.Maslou, K.Rodgers pedagogik texnologiyani o'qituvchida o'quvchilarga ta'sir etish usullari va muvaffaqiyatli o'zaro muosabat orqali yuzaga keladigan xususiyat deya ta'kidlaganlar. Ular XX asrning 50-70 yillarida "pedagogik texnologiya" tushunchasini o'qituvchining shaxsiy xususiyati, o'zini tutishi, xatti-harakati uslubi, ya'ni o'quv jarayonining subyektiv omiliga kiritganlar.

Tadqiqotlarning keyingi qadami "pedagogik texnologiya" tushunchasi, ta'limni dasturlashtirish bo'yicha tadqiqotlar bo'ldi (S.L.¹⁷⁵Press, B.Skinner va boshqalar), ularga ta'lim samarasini oshiruvchi davriy ta'sir orqali harakatlar tizimi mavjudligini o'rganish taalluqlidir.

Tushunchani ta'riflashga amerikalik olimlar (R.Berne, B.Blum, O.Richarde va boshqalar) hissa qo'shdilar, ular pedagogik texnologiyani nafaqat ta'limda dasturlashtirilgan va texnik vositalarni qo'llanilishi, balki maqsadlar tizimini ilgari surish, qarorlarni tanlash, pedagogik faoliyat natijalarini tahlil qilish, shuningdek, o'quv jarayoni loyihasini yaratishni nazarda tutuvchi jami pedagogik fikrlar strategiyasi bilan uyg'unlashtirish zarurligini ta'kidlaganlar. D.Pratt o'qitish tizimi jarayonlarini belgilab bergan.

A.K.Gastev, A.K.Landa, S.Anderson, M.Meyyer va boshqalar "pedagogik texnologiya" toifasi mahiyatining algoritmik, texnik va analitik tashkil etuvchi ushunchalar tahliliga e'tibor qaratgan. Jumladan, S.Anderson, M.Meyyer, R.de Kiffer, F.Uitvort va boshqalar pedagogik texnologiya – bu tovushlarni yozish va tasvirlar proyeksiyasi, shuningdek, usullar va ularni o'quv jarayonida qo'llashni ifodalash vositasidir deya ta'kidlaganlar.

O'quv jarayonini ishlab chiqishda pedagogik texnologiyani qurish determinatsiya jarayonlarini optimallashtirishdan foydalanishni o'rganganlar

¹⁷⁵ И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. - М.: Школа-Пресс, 1997. - 512 с.

(Dj.S.Bruner, Y.K.¹⁷⁶Babanskiy va boshqalar). Boshqa tadqiqotlarda «pedagogik texnologiya» tushunchasi tahlilida (P.YA.Galperin, N.F.Talizina, A.T.Molibog, F.¹⁷⁷Yanushkevich va boshqalar) o'quv maqsadlari natijalariga erishish usullarini qurishga, ularning ratsionalligini belgilash, holatini tashhis qilish, material mazmunini tanlash, nazorat-korreksion ishlar va o'quv jarayonini tashkil etishga ratsional usullarining uzluksizligini belgilashga e'tibor qaratganlar.

S.I.Arhangelskiy¹⁷⁸ pedagogik texnologiyalar tushunchasiga o'quv jarayonini kibernetikboshqarish g'oyalarini kiritadi, ular o'qitish jarayonining har bir ahamiyatli muhim bosqichida boshqaruvdagi har tomonlama tahlilidan tashkil topadi.

N.F.Talizina o'quv jarayonini kompleks ravishda, quyidagi talablarga javob beruvchi tizim sifatida qaraydi: boshqaruv maqsadlarining mavjudligi; boshqariladigan jarayonning dastlabki holatini belgilash; ta'sir etish dasturini belgilash; tizimli nazoratni ta'minlash; tuzatuvchi ta'sirlarni ishlab chiqish uchun axborotni qayta ishlashni ta'minlash. O'quv jarayonini qurish bir necha bosqichlarda kechishi mumkinligini belgilaydi: konseptual, texnologik, operatsionva texnik; bunda pedagogik jarayonsubyektlarining bevosita faoliyatlari darajasida mazmun, metod, tashkiliy shakllar tuziladi.

“Pedagogik texnologiya” tushunchasining talqinida alohida yo'nalishni (M.V.¹⁷⁹Klarin, L.M.Fridman, N.K.Talanchuk va b.q.) maqsadga erishish uchun zarur tizim va vositalar sifatida o'quv jarayonini tushunish egallaydi. “Konseptual tuzishlarni” amalga oshirishga imkon beruvchi kompleks integrativ jarayon sifatida pedagogik texnologiya T.A.Ilina, D.I.Kosmodemyanskaya, M.V.Klarin¹⁸⁰, I.YA.¹⁸¹Lerner va boshqa tadqiqotchilarning ishlarida o'rganilgan.

¹⁷⁶ 28. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения. М., 1977. - 103 с

¹⁷⁷ Янушкевич Ф. Технология обучения в системе высшего образования (Пер. с

¹⁷⁸ Архангельский СИ. Методические разработки по курсу педагогики и психологии высшей школы для слушателей ФПК. - М.: МГПИ, 1990. - 105 с.

Кларин М.В.. Педагогическая технология в учебном процессе. - М: Знание, 1989 - 80 с.

¹⁸⁰ Кларин М.В. Инновационные модели обучения в современной зарубежной педагогике // Педагогика, 1994. - № 5. - С. 104-109

¹⁸¹ Лернер П.С. «Технология» в дополнительном образовании. Электронный ресурс: http://www.бим-бад.ру/библиотека/артисле_фулл.пхп?айд=1303&бинн_рубрик_пл_артислес=183. Дата обращения: 16.01.2020.

Ingliz olimlari tomonidan o'rganilgan pedagogik nazariyaning zamonaviy bosqichida "pedagogik texnologiya" hodisasining maqjudligini rad etish tendensiyasi yuzaga keldi. Bunday qarama-qarshi fikrlar bilan jamiyat rivojining turli bosqichlarida pedagogik tizimlarni amalga oshirishda duch kelinadi.

Biroq "pedagogik texnologiya" tushunchasini ifodalashda yuqorida barcha bayon etilgan yondashuvlar loyihalashtirilgan o'quv jarayonini meyoriy texnologik amal qilishi sharoitlarini aniqlash imkonini beradi.

F.A.Fradkin pedagogik texnologiyani "o'qituvchi va o'quvchining ta'lim maqsadiga erishishga yo'naltirilgan faoliyatining tizimli, meyoriy, obyektivlashtirilgan tavsifi" sifatida ta'riflaydi (126).

O.A.Abdullina ¹⁸² o'qituvchini umumpedagogik tayyorlash texnologiyasini tahlil qilgan. N.YE.Shurkova pedagogik texnologiyalar pedagogik OTMda o'quv fani sifatida yuzaga kelishi jarayoniga e'tibor qaratgan. I.S.Dmitriy "pedagogik texnologiya" atamasini qat'iy mazmun bilan to'ldirdi, uning ta'kidlashicha "pedagogik texnologiya – bu o'quv jarayonini tashkil etish davomida o'qituvchiga strategik, taktik hamda jarayonli vazifalarni yechish uchun zarur bo'lgan pedagogik bilimlar tizimi" hisoblanadi.

Pedagogika sohasida amalga oshirilgan zamonaviy tadqiqotlar tahlili (V.G. ¹⁸³ Karpov, B.I. ¹⁸⁴ Yesipov, A.Y. ¹⁸⁵ Savelyev va boshqalar) ta'lim texnologiyasi yaxlit tizim yig'indisini tashkil etuvchi operatsiya va jarayonlar ketma-ketligining qat'iy tartibga solinganligidir degan xulosaga kelish imkonini beradi, ularni amalga oshirish kafolatlangan natijalarga erishishga olib boradi.

Tizimli yondashuv vakillari (F.Persival', T.Ellington, T.Sakamoto, S.Gibson va boshqalar) pedagogik texnologiyani o'z ichiga o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishi sifatini nazorat qilish mashinalarini qo'llash orqali, o'quvchilar erishgan yutuqlarini va ularni o'qitish sharoitlarini baholash mezonlarini ifodalash hamda darhol nazorat qilish uchun qismlardan tashkil etilgan jamlanma

¹⁸² 1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: для детей пед.спец.высш.учеб.заведений. 2-е изд. – М.: Просвещение, 1990. – С. 40-141.

¹⁸³ Буга П., Карпов В. Технологии обучения в высшей школе // Вестник высшей школы, 1991.-№ И.-С. 14-17

¹⁸⁴ Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. – Москва, 1961. – 240

¹⁸⁵ Юб.Савельев А.Я. Технологии обучения и их роль в реформе высшего образования // Высшее образование в России, 1994. - № 2. - С. 29-37

maqsadlarning qo'yilishi, samarali pedagogik tizimlarni ishlab chiqish va baholash jarayoni sifatida ko'rib chiqqanlar.

Mazkur qarash doirasida ta'limga shaxsiy yo'naltirilgan nazariya rivojlanadi (Y.V.¹⁸⁶.Bondarevskaya, V.V.¹⁸⁷.Serikov, A.M.¹⁸⁸ Saranov, Y.N.¹⁸⁹ Shiyanov va boshqalar). Shaxsiy yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi asoslarini quyidagilar mavjudligi tashkil etadi:

- berilgan maqsadlar aniqligi va diagnostika qilinganligi;
- vazifalar orqali mazun shakllantirilganligi;
- mavzuni o'zlashtirish ketma-ketligi;
- o'quv jarayoni ishtirokchilari o'zaro hamkorlik usullari ko'rsatmalari;
- o'quv-tarbiyaviy jarayon subyektlari faoliyatining motivatsion ta'minoti;
- moddiy-texnik omillardan foydalanish faoliyati va sharoitlari chegaralarini ko'rsatilishi (116).

Pedagogik texnologiya o'qituvchi va o'quvchi shaxsiga (Y.V.¹⁹⁰.Bondarevskaya, V.V.Serikov¹⁹¹) va o'quv jarayoniga (V.M.¹⁹².Monaxov) yo'naltirilgan bo'lishi mumkin. O'qituvchi va o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyada o'quv-tarbiyaviy jarayon subyektlarining o'zaro pedagogik hamkorligi tizimi, mazmunni tasavvur etish usullari (berilgan, o'yinli yoki dialogli) natijalarga kirishish texnikasi aks etadi.

Hozirgi vaqtda "pedagogik texnologiya" fenomeni konseptual darajada (pedagogika fanining bir yo'nalishi sifatida, ta'lim jarayonlarini ishlab chiqishga imkon beruvchi maqsadlar, mazmun va o'qitish metodlarini o'rganadigan va rivojlantiruvchi soha sifatida), shuningdek nazariy va amaliy (jarayonlar operatsiyalari mantig'i va loyihani amalga oshirishning tavsifi) sifatida qoraladi.

¹⁸⁶ Ё.Бондаревская Е.В. Воспитание и развитие личности в обновляющейся системе образования // Педагогические системы в школе и вузе: технологии и управление: Тез. докл. науч. конф. - Волгоград: Перемена, 1993. - С. 14-16

¹⁸⁷ А.М., Сергеев Н.К., Сериков В.В. Инновационные процессы в общеобразовательных учреждениях Волгоградского научно-педагогического комплекса // Формирование личности школьника и студента в условиях демократизации, гуманизации образования. 4.1. - Волгоград, 1991. - С. 3-22

¹⁸⁸ Зайцев В.В., Саранов А.М. Практические рекомендации по внедрению инноваций в общеобразовательной школе: Метод, реком. - Волгоград: Перемена, 1992

¹⁸⁹ Котова И.Б., Шиyanov Е.Н. Педагог: профессия и личность. - Ростов-на-Дону: РГПУ, 1997.-144 с.

¹⁹⁰ Бондаревская Ё. Е.В. Воспитание и развитие личности в обновляющейся системе образования // Педагогические системы в школе и вузе: технологии и управление: Тез. докл. науч. конф. - Волгоград: Перемена, 1993. - С. 14-16

¹⁹¹ Сериков В.В. Личностный подход в образовании: концепция и технологии: Монография. - Волгоград: Перемена, 1994. - 152 с

¹⁹² Монахов В.М. От традиционной методики к новой технологии обучения. -М.-Тула: Будрус, 1993

V.P.Bespalko ¹⁹³ pedagogik texnologiya tarkibiy qismlarini “loyihalashtirilgan pedagogik tizimning barcha elementlarida bir-biriga bog‘liq bo‘lgan mazmunli o‘zgarishlar” sifatida belgilaydi, bu maqsadli va tashkiliy birlikning har qanday texnologiyasida (jumladan, ta’lim texnologiyasida) mavjudligini ko‘rsatgan (13).

Pedagogik texnologiya o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida pedagogik hamkorlikning funksional tizimi sifatida xizmat qiladi. V.M.Monaxovning ¹⁹⁴ nazariyasiga ko‘ra, davlat ta’lim standarti talablariga erishishni kafolatlovchi jarayonni qurish vositasi bo‘lib hisoblanadi. “ta’lim jarayoni modeli uchun texnologik jarayonlarning iyerarxik va tartibli tizimi, aniq qat’iy amalga oshirilishi ma’lum bir rejalashtirilgan natijaga erishish kafolatidir” (davlat ta’lim standarti) deb tushuniladigan pedagogik texnologiyadir (80). Masalan, V.M.Monakov pedagogik texnologiyalar va ekspertizalarni loyihalashtirish uchun aksiomalar tizimini ajratib ko‘rsatdi (80).

Yagona ta’lim muhitiga kiritiladigan pedagogik texnologiya aksiomalari guruhi quyidagilardan iborat:

ta’lim muhitida talab etiladigan pedagogik texnologiyalar aksiomasi;

“o‘qituvchi” pedagogik texnologiya tizimiga mos keladigan aksioma;

fanlarga oid metodik tizimlarga nisbatan pedagogik texnologiya universalligi aksiomasi.

O‘quv jarayonini modellashtirish aksiomalari guruhi:

o‘quv jarayoni aksiomasi;

o‘quv jarayonini modellashtirish yaxlitligi va davriyligi aksiomasi;

o‘quv jarayonining axborot modelini texnologiyalashtirish aksiomasi.

O‘quv jarayonini meyorlashtirish aksiomalari guruhi:

o‘qituvchi didaktik faoliyatining texnologiyalashtirish aksiomasi;

o‘quv jarayoni loyihasini meyorlashtirish aksiomasi;

¹⁹³Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии.-М: Наука,1989.-192 с.

¹⁹⁴ Монахов В.М. Методология педагогической технологии академика В.М. Мо-нахова. - М.-Михайловка, 1997. - 45 с.

pedagogik texnologiya meyoriy amal qiladigan ish maydonini shakllantirish aksiomasi.

“Pedagogik texnologiyani loyihalashtirish nazariyasini qurishda qo‘llaniladigan aksiomaviy yondashuv quyidagi obyektlar (uni ideal namoyon etuvchi texnologiyalar) yig‘indisiga ega, ya’ni loyihalashtirish obyektlari (rivojlanishning texnologik xaritalari, axborot xaritalari, darsning axborot xaritalari). O‘quv jarayonini qurish va bo‘lajak o‘qituvchining didaktik rivojlanishiga qaratilgan pedagogik tizimning holatini (texnologik yondashuvning birinchi funksiyasi) tahlil qilish uchun texnologik yondashuv tamoyillarini shakllantirish imkonini beradi. Pedagogika universitetida o‘quv jarayonida professional o‘qituvchining shakllanishida texnologik yondashuvning quyidagi tamoyillariga to‘xtalib o‘tamiz:

1) izchillik tamoyili (bir qator alohida vositalarning erkinligini emas, balki ularning tizimini, rejali tizimli natijalarga erishishni ta‘minlaydigan mantiqiy qonunlarga asoslangan birikmasini ko‘rsatadi; ta‘lim olish shartlari, shakllari, shart-sharoitlari, OTM ta‘lim tizimining meyoriy ishlashi va rivojlanishini ta‘minlaydi);

2) yaxlitlik tamoyili (o‘quv jarayoni loyihasining texnologiyasini yakunlash faktini belgilaydi va tadqiqotlarimizda o‘quv jarayonining parametrik modeli bilan yaxlitligi belgilanadi, aksiomatik nazariyani qaror qabul qilish mezonini namoyon qilishga imkon beradi);

3) ta‘lim tizimining to‘liqligi tamoyili (davlat standartining barcha bloklari va maktab ta‘limi usullari va mazmuni, shuningdek, darsliklar, o‘quv qo‘llanmalari, materiallar va boshqalarning muvofiqligiga asoslanadi);

4) maqsadlar birligi tamoyili (ta‘lim tizimi tarkibining barcha tarkibiy qismlarini standart tomonidan belgilangan maqsadga mos keladigan yagona maqsadga yo‘naltirilishi zarurligini ta‘kidlaydi), shuning uchun maqsad - obyektiv maqsadlar va mikro maqsadlar ketma-ketligi orqali aniqlangan “belgilangan rivojlanish nuqtalari” bilan -uslubiy qobiliyatning ma‘lum darajasiga erishishda ochilib boradi);

5) ilmiylik tamoyili (qabul qilinadigan qarorlar ilmiy tadqiqot natijalariga asoslangan bo'lishi kerak). Arxangelskiy, V.A.¹⁹⁵. Slastenin va boshqalarning tadqiqotlari asosida bugungi kunda o'qituvchilarning ko'pchiligi o'zlarining didaktik-professional faoliyatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish uchun zarur darajadagi sharoitlarga ega emasligini aytish mumkin. Bundan tashqari, ko'pgina o'qituvchilar bunday tahlilga muhtoj emaslar, shuning uchun ular faqat kichik darajada ta'lim jarayonini uyg'unlashtirishi mumkin, shu sababli ilmiy xususiyat birinchi o'rinda turadi);

6) integrativlik tamoyili (bilim sohalarida va birinchi navbatda, amaliy muammolarni hal qilishda olingan natijalarning uyg'unligini taqdim etadi);

7) ta'lim vositalarining dinamik tamoyili (sharoitlarning mosligi, mablag'lar tizimining yetarliligi va mavjudligini belgilaydi);

8) optimallik tamoyili (o'quv jarayonimodeli vositalari tizimining mosligini ko'rsatadi);

9) jarayonning qayta ishlab chiqilish tamoyili (pedagogik texnologiya jarayonlarining har qanday o'qituvchi tomonidan bajarilishi mumkinligi va takrorlash imkoniyatini nazarda tutiladi).

Jarayon va ta'lim natijalarining takrorlanuvchanligi, ishda yuzaga keladigan oraliq natijalarga erishish yo'llarini birlashtirishda emas, balki yakuniy natijalarga qaratilgan:

o'quv faoliyati sifatini mos darajada baholash tamoyili (belgilangan mikro maqsadlarga qaratilgan uzluksiz operatsion qayta aloqalarning mavjudligini nazarda tutadi);

ta'lim tizimining ochiqligi tamoyili (o'quv jarayonida o'zgarishlar kiritish imkonini beradi, o'quv jarayonida innovatsiyalarni qo'llash, individual o'quv yo'llarini tanlab olish masalalariga yo'naltiriladi).

Ushbu tamoyillar tizimi -uslubiy qobiliyatni shakllantirishning texnologik yondashuvini qo'llash uchun ham qabul qilinadi. V.M.Monaxovning bo'lajak

¹⁹⁵.Сластенин В.А. Профессиональная готовность учителя к воспитательной работе: содержание, структура, функционирование // Профессиональная подготовка педагога: Сб. науч. тр. - М., 1988. - С. 14-28

boshlang'ich sinflar o'qituvchilari va uslubiy qobiliyatini shakllantirishda pedagogik texnologiyalardan foydalanishning quyidagi xususiyatlarni ta'kidlaymiz:

1) loyihaning yaxlitligi ta'lim jarayonining parametrik modeli bilan ta'minlanadi;

2) mazkur xususiyatni shakllantirish jarayonining har bir bosqichi uchun maqsadli yo'l orqali didaktik-metodik qobiliyatni shakllantirish modeli loyihasining ko'rgazmali namoyish etilishi; modelni texnologik va axborot xaritalari shaklida joriy etish; o'quv-pedagogik vazifalar tizimini oqilona tanlash, shuningdek, jarayonning maqbulligini ta'minlash vositasi;

3) alohida bosqichlarda o'quv-pedagogik vazifalar ketma-ketligi vosita va loyihalashtirishga bog'liq holda didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantirish dinamikasini belgilash;

4) komponentlarni, shuningdek, yaxlit didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantirish ish maydonini qurish; ko'rsatkichlar o'zgarishlarini qayd etish komponentlar, shuningdek, maydonini qurish ishini shakllantirish; ko'rsatkichlar o'zgarishi;

5) BTM fakulteti o'quv jarayoni vazifalari ko'rsatkichlari (maqsadga yo'naltirilgan, diagnostika, jarayonni mantiqiy tuzilmasi, korreksiya, uy vazifalarini hajmini belgilash;

6) talabalar bilan maktab ta'limi va texnologik maktab standarti talablarini hisobga olib, o'quvchilarni o'qitish texnologiyalarini loyihalashtirishda didaktik-metodik kompetentlikni amalga oshirish.

Texnologik yondashuvning ikkinchi funksiyasi – bu undan bo'lajak boshlang'ich sinflar o'qituvchilarida didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantirish modelini loyihalashtirish va texnologik qurilgan o'quv jarayonida loyihalarni amalga oshirish uchun foydalanishdir. Bu belgilangan funksiyaning berilgan yondashuv bilan texnologik muvofiqligini amalga oshirish uchun zarur hisoblanadi. Vazifalar pedagogik texnologiya doirasida asosiy metodik vositasifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot vazifalari pedagogik amaliyot va pedagogik nazariya sohasida azaliy an'analarga ega, biroq "vazifa" tushunchasi asosan o'quv materialining ma'lum bir shakli va ta'limiy vazifalarda qo'llaniladi. YE.I.Zagvyazinskiy o'quv jarayoni birligi sifatida "pedagog tomonidan boshqariladigan hamda bu jarayonda yuzaga keladigan vazifalarni bajarish jarayoni, foydalaniladigan vosita va olinadigan natijalarga munosabatlar" ni ko'rib chiqqan. D.N.Bogoyavlenskayaning fikricha, "har qanday mazmun o'quvchilar uchun ma'lum bir vazifa turiga aylanganida o'qitish predmeti bo'la oladi".

G.A.¹⁹⁶.Ball, G.S.Kostyuk, O.K.Tixomirov, I.YA.¹⁹⁷Lerner va boshqalarning tadqiqotlarida vazifa har qanday (jumladan, o'quv va pedagogik) faoliyatning asosiy tuzilmaviy bo'g'inini tashkil etishi asoslab berilgan.

"Pedagogik vazifa –bu maktabda o'qitish jarayonini modellashtiradigan odatiy masala bo'lib, uni tahlil qilishda u bilan bog'liq zarur va tegishli bilimlarni amalda qo'llash mumkin" (51).

N.Y.Postalyuk ¹⁹⁸ tadqiqotlarida ishlab chiqilgan quyidagi pedagogik vazifalar tasnifini keltiramiz (100):

Pedagogik vazifalarni hal qilish jarayoni quyidagi tarzda ifodalanadi:

vaziyatni va qiyinchiliklarning xarakterini tahlil qilish, ya'ni baxsli tabiatni aniqlash;

pedagogik maqsadning tushunchasi, ya'ni nimaga erishish kerakligini ko'rsatadi;

maqsadga erishish yo'llari va usullarini izlash;

natijani tahlil qilish;

xatolar tahlili va pedagogik muammolarni yechishning boshqa usullari.

Pedagogik vazifalarni hal qilish jarayoni tuzilmasi (strukturasi)ning qiyosiy tahlilini keltiramiz (5-jadvalga qarang):

5-jadval.

¹⁹⁶ Балл Г.А. Теория учебных задач / Психолого-педагогический аспект. - М.: Педагогика, 1990. - 183 с.

¹⁹⁷ Лернер П.С. «Технология» в дополнительном образовании. Электронный ресурс: http://www.бим-бад.ру/библиотека/артикле_фулл.пхп?айд=1303&бинн_рубрик_пл_артислес=183. Дата обращения: 16.01.2020.

¹⁹⁸ ЮО.Посталюк Н.Ю. Творческий стиль деятельности: Педагогический аспект. -Казань: Изд-во казан, ун-та. - 1989

Pedagogik vazifalarni hal qilish jarayoni tuzilmasi tahlili

Vazifalarni hal qilish bosqichlari	Vazifalarni hal qilish umumiy usullari
Pedagogik vazifalarning tahlili	Pedagogik voqelik, jamlangan vazifalarni ajratish. Mavjud pedagogik jarayon usul va vositalarini baholash
Faktlarni umumlashtirish	O'quv-tarbiyaviy jarayon obyektlar (subyektlar) holati haqidagi xulosalarni shakllantirish
Pedagogik muammolarni shakllantirish	Pedagogik faoliyatning maqsadlarini shakllantirish
Pedagogik jarayonni loyihalashtirish	Kelgusi pedagogik jarayonni fikran modellash. Muammoni hal qilish variantlarini qurish: a) kutilgan natijani tushunish; b) maqsadga erishishning yo'llari va shart-sharoitlarini aniqlab borish; c) ta'sir qilishning optimal vositalari va usullarini tanlash
Ijro	Belgilangan pedagogik muammolarni hal qilish yechimini amalga oshirish, zarur bo'lganda o'zgarishlar kiritish
Nazorat va baho	Baholash jarayoni amalga oshiriladigan mezonlar aniqlash. Olingan natijalarni baholash: a) bevosita mahsulot bilan; b) rivojlanish va tarbiya ta'siriga ko'ra Refleksiya natijalariga ko'ra, yangi mahsulotlar va pedagogik vazifalarni shakllantirish

6-jadval.

Pedagogik vazifalarni yechish jarayoni tuzilishining tahlili

Yechish bosqichlari	O'xshash jarayonlar	Konstruktiv jarayonlar
Qo'yilgan vazifaga erishish uchun o'quvchilar faoliyatlari shakllari va fan mazmunini loyihalash	Vaziyatni tushunish va tayyorgarlik tashhisi	Pedagogik vazifani belgilash va uni yechish usulini tahlil qilish
O'quvchilar bilan bevosita o'zaro aloqada belgilangan loyihani amalga oshirish	O'quvchilar xatti-harakatlarining muvaffaqiyatliligi to'g'risida tezkor ma'lumot olish	O'quv vazifasini yechish bo'yicha faoliyatni tashkil qilish va uni operativ tartibga solish
Erilishgan natijalarning yakuniy bahosi	Erilishgan natijalar tahlili	Kelgusi ish yo'nalishlarini aniqlash

Pedagogik vazifalarni hal qilish jarayoni bo'yicha quyidagi xulosalarni chiqarish mumkin:

1. Masalada ifodalangan pedagogik vaziyat aniqlashtiring (nima sodir bo'ldi, hodisada kim ishtirok etdi, u qayerda sodir bo'ldi va h.k.).

2. Muammoni ajrating: masalada ifodalangan vaziyat olib boradigan haqiqiy mavjud yoki yuzaga kela boshlagan nizo. Mazkur nizonaning manbalarini aniqlang yoki taxmin qiling.

3. Masalada ifodalangan vaziyat yechish jarayonida erishish kerak bo'lgan pedagogik maqsadni aniqlang.

4. Nizoni yechishning bir necha variantlarini aniqlang.

5. Masalani yechishning maqbul variantini tanlang va asoslang.

Pedagogik masalani yechish jarayoni yuqorida keltirilgan tuzilishlarining (I-IV) invariant qismi quyidagi bosqichlar hisoblanadi:

pedagogik masala tahlili;

muammoni ajratish va asoslarni umumlashtirish;

qo'yilgan maqsadga erishish yo'llari va vositalarini izlash;

yechimni amalga oshirish;

natijalar tahlili.

Tuzilmaning variativligi invariant qismidan kelib chiqadigan mayda operatsiyalarni belgilash hisobiga ta'minlanadi. Mazkur tadqiqotimiz doirasida ta'lim va pedagogik vazifalarni alohida ko'rib chiqdik. Biroq pedagogik universitetda, o'qitish jarayonida bo'lajak boshlang'ich maktab o'qituvchilari o'rtasida va metodik malakani shakllantirishning texnologik jihatdan qurilgan modelini jihozlash uchun o'qitish va pedagogik vazifalardan foydalanish kerak. O'quv-pedagogik vazifalar alohidako'plab vazifalari bo'lgan ta'lim-pedagogik vazifalar majmuasini kesishishi sifatida shakllantiriladi.

O'quv va pedagogik vazifalar tushunchasi ostida muammoli vaziyatlarni tushunamiz, pedagogik hodisaning maqsadi va shartlari o'rtasidagi kelib chiqadigan qarama-qarshiliklarning namoyishi va ta'lim-tarbiya vositalari bilan ajralib turadi. Pedagogik vazifalarni yechish tuzilmalari tahlili (I-IV) o'quv-pedagogik vazifalarni yechish tuzilmasini qurish imkonini berdi (7-jadvalga qarang):

7-jadval.

O'quv-pedagogik vazifani yechish tuzilmasi

Yechish bosqichi	Vazifani yechishning umumiy usullari
O'quv-pedagogik vazifa tahlili	Masalada ifodalangan pedagogik hodisalarni ajratish

Asoslarni umumlashtirish	O'quv-tarbiya jarayoni obyektlari (subyektlari)ning holati to'g'risidagi xulosalarni ifodalash
Pedagogik muammoni ifodalash	Amalga oshiriladigan pedagogik faoliyat maqsadini ifodalash (haqiqiy yoki o'quv vaziyatida)
O'rni bosuvchi-model yoki pedagogik jarayonning o'zini qurish	Masalani yechish variantini qurish: a) kutiladigan natijani aniqlashtirish; b) belgilanganga erishish yo'llari va sharoitlarini aniqlash; v) ta'sir etish maqbul vositalari va metodlarini tanlash; g) mumkin bo'lgan xatti-harakatlar va natijalardan mumkin bo'lgan og'ishishlarning oldini olish

Avval tuzilma sxemasi tayanch hisoblanib, berilgan muammoli pedagogik masalalarni yechishda xatti-harakatga bevosita ko'rsatma sifatida foydalaniladi. So'ngra tayanchda ko'zda tutilgan xatti-harakatlar tasavvur maydoniga ko'chiriladi va xotira bo'yicha, xayolan amalga oshiriladi. So'ngra, yechish amallarini va ularning ketma-ketligini egallashdan keyin xotiradagilar malakalarga va odatiy faoliyat shakllariga aylanadi. Endilikda masalalarni yechish bo'yicha xatti-harakatlar qisqaradi, ammo yechimlarning to'g'riligini, kafolatlangan natijaga erishish muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

O'quv-pedagogik masalalarni yechish yana bir maqsadni ko'zlaydi – bu didaktik sifatida pedagogik va o'quv-pedagogik muammolarni ongli idrok etishni shakllantirish. Turli ish stajiga ega bo'lgan o'qituvchilarni va texnologik yondashuvni amalga oshirish sharoitlari amalga oshirilmay ta'lim oluvchi pedagogik OTM talabalarini o'rganish, ulardan ko'pchiliklari yechiladigan pedagogik va o'quv-pedagogik muammolarni maxsus didaktik masala sifatida idrok etmasliklarini ko'rsatdi.

Zamonaviy oliy pedagogik ta'lim konsepsiyasi ta'limning muqobil variantlari sharoitlarida talabalarning didaktikkompetentliklarini shakllantirish uchun pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishni nazarda tutadi.

Pedagogik texnologiya shaxs sifatlarini shakllantirishga qaratilgan ta'lim jarayonini tizimli loyihalash mohiyati va mexanizmlarini aniqlashtirish sifatida tushunilishi mumkin. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchi shaxsining yetakchi integral didaktik xususiyati – didaktik-metodik kompetentlik; didaktik, pedagogik fikrlash qobiliyati mavjudligi. Mazkur qobiliyatlardan pedagogik kuzatuvchanlik,

o'qitish va tarbiyalash uchun material tanlash ko'nikmasi, refleksiya, pedagogik jarayonni rejalashtirish va tahlil qilish ko'nikmasi va boshqalar bog'liq bo'ladi.

S.B¹⁹⁹.Yelkanov ta'kidlaganidek, pedagogik fikrlash, fikrlash jarayonlari va operatsiyalari bilan cheklanmaydi. U pedagogik xatti-harakat motivatsiyalari, uning strategiyasi, taktikasi va h.k. sohalarini qamrab oladi, u dialektik, majmuaviy hisoblanadi.

Pedagogik fikrlashning yakuniy natijasi – *o'quv-pedagogik masalani kompetensiyaviy yechish* hisoblanadi. Bu juda qiyin, davomli, ko'pgina sinash va xatoliklar bilan bog'liq ish hisoblanadi. Masalarni yechishdagi mashqlar asosiy pedagogik ko'nikmalarni, umuman pedagogik fikrlash “texnologiyasini” egallashga ko'maklashadi. O'quv-pedagogik masalalarning tasnifini keltiramiz. Masalalar turlarini ajratishda biz Y.N.²⁰⁰ Kulyutkin, N.YU.²⁰¹ Postalyuk va V.I.Andreyevishlaridan foydalandik. Har bir masalalar turining xususiyatlari, tuzilishi va vazifalarining tahlili davomida ularning didaktik-metodik kompetentlikni shakllantirishga yo'nalganligi aniqlandi (8-jadvalga qarang):

8-jadval.

O'quv-pedagogik masalalar turlari

№	O'quv-pedagogik masala turi	Didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantirishga yo'nalganlik
1.	Ekstrapolyatsion masalalar (progressiv, regressiv)	tahlil qilish, taqqoslash, asosiyni ajratish ko'nikmasi; masalalarni shakllantirish va qayta ifodalash qobiliyati; fikrlashning assotsiativligi
2.	Noto'g'ri ifodalangan axborot bilan masalalar (noaniq masala, masala-paradokslar va ortiqcha yoki yetishmaydigan axborotli masalalar)	bilimlarni yangi vaziyatlarga ko'chirish, masalalarni shakllantirish va qayta ifodalash qobiliyati; fikrlashning assotsiativligiva moslashuvchanligi
3.	Bir necha yechimlar bilan masalalar	xatti-harakatlarni refleksiyalashni, optimallashtirish va maqbulini tanlashni bilish
4.	Isbotlash bo'yicha masalalar	evristika, algoritmlar ishlab chiqish, rejalashtirish, tahlil qilish, mavhumlashtirish, umumlashtirish qobiliyati; baholash mulohazalariga qobiliyatlilik; fikrlashning tanqidiyligi
5.	Yechimlarning umumlashtiruvchi strategiyalarini ishlab chiqish bo'yicha masalalar	rejalashtirish, modellashtirish, asoslash, yechimlar algoritmlarini mustaqil qurish, dalillarni, hodisa va qonuniyatlarni umumlashtirishni bilish; o'z-o'zini tashkil etish qobiliyati
6.	O'quv vaziyatlarini qurish bo'yicha	refleksiya qobiliyati, mustaqillik, tanqidiylilik,

¹⁹⁹ Елканов СБ. Профессиональное самовоспитание учителя. - М.: Педагогика, 1986.-215 с.

²⁰⁰ Кулюткин Ю.Н. Эвристические методы в структуре решений. - М., 1970. -

²⁰¹ ЮО.Посталок Н.Ю. Творческий стиль деятельности: Педагогический аспект. -Казань: Изд-во казан, ун-та. - 1989

	masalalar	kreativlik
7.	Masala ziddiyatlar (muammolar, farazlarni ilgari surish)	g'oyalarni ishlab chiqish qobiliyati; fikrlashning assotsiativligi; ziddiyatlar va muammolarni ularning umumiylikda ko'rish qobiliyati
8.	Taqriz uchun masalalar (xatolarni aniqlash va inkor etishga, natijani tekshirishga, maqbul yechimni tekshirishga)	fikrlashning moslashuvchanligi, refleksiya, o'z-o'zini nazorat qilish qobiliyati, intellektual qobiliyatlar; baholash mulohazalariga qobiliyatlilik

IIIu tariqa, jadval tarkibini tahlil qilishda o'quv-pedagogik masalalarning didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantirishga yo'nalganligini oson aniqlash mumkin. Tabiiyki, shaxs sifatlarini shakllantirish faqatgina alohida olingan masalalar emas, balki ularning majmuidan foydalanilganida mumkindir. Didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantirishga mo'ljallangan o'quv-pedagogik masalalarning majmui quyidagi asoslarga tayanishi kerak:

mazmun mazkur predmetli sohada o'rganilayotgan jihatli, barcha hodisalar yoki bir qismi orqali yo'nalgan bo'lishi kerak;

o'quv-pedagogik masalalarning barcha turlarini yechishning umumlashgan usullari;

sifatlarni shakllantirish va ifodalanishining bo'lajak didaktik faoliyatning adekvatliliga yo'nalganligi;

kompetentlikni shakllantirish sharti sifatida o'quv-pedagogik masalalar murakkabligi turli darajalarining variativligi;

masalalar, ularning mazmuni, takroriyliigi va hokazolarga talablarni hisobga imkon qadar olish;

asosiy turdagi o'quv-pedagogik masalalarni yechishning texnologik xaritalaridan doimiy foydalanish.

Masalalardan har bir birlikda uni yechish bosqichlarini amalga oshirishda qat'iy izchillikni nazarda tutadi. Shu tariqa, didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantirish maqsadiga erishish uchun tizimning umumiy tavsiflariga: yaxlitligi, tuzilmaviyligi, tadrijiyligi umumiy tavsiflariga ega masalalar majmuidan foydalanish zarur.

O'quv-pedagogik masalalar majmuini joylashtirish mantiqi ta'lim mazmuniga hamda o'qituvchining shakllanishi qonuniyatlariga bog'liq bo'lishi

kerak. O'quv-pedagogik masalalar tizimi har bir talabaning "yaqin rivojlanish sohasida" bo'lgan "belgilovchi" masalaning mavjudligida, uning imkoniyatlariga mo'ljallangan bo'lishi kerak. V.M.Monaxovning pedagogik texnologiyalarida mashg'ulotlarda vaqtning ko'pgina qismi talabalarni rivojlantirishga ajratilishi qimmatli hisoblanadi.

Rivojlanish masalalari rivojlanish axborot xaritasida ifodalanadi, bunda alohida ravishda talabaning "yaqin rivojlanish sohasi" aks ettiriladi (mikro maqsaddan tashhisgacha).

Bizning tadqiqot ishimiz doirasida rivojlanish axborot xaritasi o'quv jarayoni loyihasini amalga oshirishdan so'ng (ya'ni bo'lim yakunlanganidan so'ng: material o'zlashtirilgan, diagnostik mustaqil ish o'tkazilgan, uy vazifasi bajarilgan va tuzatish amalga oshirilgan) yo'nalganlikni va keyingi mikromaqsadni o'zgartirishga imkon beradi.

Texnologik xarita (aniqrog'i "maqsadni belgilash", "diagnostika", "taqsimlash" bo'limlari) yaqin rivojlanish sohasi chegaralarida o'quv faoliyatini belgilaydi.

"Maqsadni belgilash", "diagnostika", "taqsimlash" ko'rsatkichlari talabalarda didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantirish bo'yicha o'qituvchining faoliyatini talab etadi, ya'ni: mikromaqsad va unga mos diagnostika talabalar mustaqil faoliyatlari "qismini" belgilaydi, u bo'lajak o'qituvchini kompetentlik shakllanganligining ma'lum darajasiga olib borishi kerak. Rivojlanish axborot xaritasini tuzish bir necha bosqichlarda amalga oshiriladi, ular loyihalarda qayd etiladi. Masalan, bizning tadqiqotimiz doirasida rivojlanish axborot xaritasini loyihalash ikki asosiy bosqichlardan tashkil topadi (1.9-jadvalga qarang):

9-jadval.

I loyiha

Rivojlantirish vazifalari	O'quv mavzusi	Rivojlanish yo'nalishlari
O'quv jarayoni mazmuni	O'qituvchining metodik metodikalarini shaxsiy metodik tajribasidan kelib chiqib	metodikalarini shaxsiy metodik

	tanlash	tajribasidan kelib chiqib tanlash	
Mazmun o'quv-pedagogik masalalar majmui orqali ifodalangan	metodikalarini o'quv kursining texnologik didaktik- metodik ta'minotiga asoslanib tanlash		

«O'quv jarayoni mazmuni» va «o'qituvchining metodik» bo'limlaridagi o'zgarishlar rivojlanish yo'nalishlaridagi o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. Bu holatda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantirish yo'naltirilgan o'quv jarayonini modellashtirishda keyingi takrorlanishi sodir bo'ladi. Yuqorida ifodalangan loyihalash ishi o'quv-pedagogik masalalar majmuini tavsiflashni talab etdi. Masalalar tuzilishi, ularni maqsadli hamda mazmunli darajalarda muvofiqlashtirish imkoniyatlari tahlili masalalar zanjirini tuzish imkonini berdi.

Shunday qilib, texnologik va berilgan yondashuvlarni muvofiqlashtirish – uslubiy qobiliyatni shakllantirish jarayonini samarali amalga oshirish imkonini beradi. Biroq, bu holat ishchi faraz bo'lib, maxsus tekshirishni talab qiladi. Ikkinchi qismda, birinchidan, uslubiy qobiliyatni shakllantirish jarayonining tavsifi taqdim etiladi; ikkinchidan, texnologik yondashuvdan foydalanishning samaradorligini eksperimental tekshirish natijalari, shuningdek, alohida sohalar va tarkibiy qismlarni ishlab chiqishda foydalaniladigan pedagogik vazifalar to'plamlaridan foydalanilgan.

II BOB. BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QITUVCHISINING DIDAKTIK-METODIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

§ 2.1. Talabalar didaktik-metodik kompetentligining motivatsion-nazariy sohasini rivojlantirish

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantirish jarayoni uning uchta sohalarini (motivatsion-nazariy, amaliy va tadqiqotchilik-refleksiv) rivojlantirish-ni ko‘zda tutiladi. Biz OTMdagi o‘quv-tarbiya jarayonining yaxlitligi yondashuviga rioya etamiz, biroq kompetentlikni rivojlantirish xususiyatlari va uni rivojlantirish jarayonlari sohalarini alohida amalga oshirishni talab etadi. Integratsion-sintezli asos o‘z ichiga tadqiqotchilik-refleksiv sohani rivojlantirishni nazaratga oladi va bu didaktik-metodik kompetentlikning o‘zini rivojlantirishning alohida ko‘rinish ekanligini ta’minlaydi.

Didaktik-metodik kompetentlik rivojlanganligining darajasini aniqlash, rivojlanish istiqbollari mos bo‘lgan maqsadni belgilash, bosqichning asosiy maqsadiga muvofiq optimal vositalarni tanlash, jarayonning har bir bosqichlarining yakunida natijalarni o‘z vazifalari deb biladi:

didaktik-metodik kompetentlikning turli mazmunda va o‘quv-pedagogik masalalarning turli ko‘rinishlarini yechishda ifodalanishini amalga oshirish;

maxsus tuzilgan o‘quv-pedagogik masalalarni yechish orqali kompetentlikning bir nechta aloqadorlikni ajratib ko‘rsatish;

didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’lim olish imkoniyatlarini ochib beoish;

boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabalarining turli tarkibi bilan turli sharoitlarda amalga oshiruvchi tajriba –sinov ishlarida faol qatnashishini ta’minlash.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida didaktik-metodik kompetentlikning motivatsion-nazariy sohasini rivojlantirish qadriyatli-motivatsion, izlanuvchan-axborotli komponentlaridan tarkib topgan.

“Umumiy pedagogika” fani bo'yicha ma'ruzalar davomida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'zlarining atamalar lug'atlarini “kompetentlik” toifasining tushunchalar sohasi bilan bog'liq bo'lgan “pedagogik mahorat”, “pedagogik mehnat”, “pedagogik texnika”, “mutaxassis”, “kompetentlik”, “kompetensiya”, “professionallik”, “pedagogik tizim”, “pedagogik texnologiya”, “pedagogik madaniyat”, “pedagogik faoliyat” va boshqa nomlar ya'ni atamalar bilan ko'rib chiqishimiz mumkin. O'quv-pedagogik vaziyatlar talabalarning pedagogik kasblar olamiga “kirib borishlari”ni va qiziqishlarini sohaga bo'lgan intilishlarini misol qilishimiz mumkin.

Didaktik-metodik kompetentlikning motivatsion-nazariy sohasini rivojlantirish uchun pedagogning didaktik ideali alohida ahamiyatga ega. Mashg'ulot kasblar olamiga sayyohat deb ko'rishimiz mumkin: “Pedagog o'z intilishlarida ”. Qatnashuvchi sifatida “pedagog intilishi”, qantashuvchi sifatida – bo'sh o'zlashtiruvchi talaba , himoyachi sifatida – faol talaba qatnashadi. Talabalar tomonidan guvohlar: “zamonaviy davrning ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlari”, dangasa talabaning ota-onalari, pessimist, umidi ushalmagan amaliyotchi o'qituvchi va boshqalar; himoya tomonidan – o'quvchilar ota-onalari, professional o'qituvchi, “kelajak”, “innovatsion maktab” faol ishtirok etadilar.

Barcha o'tiladigan fanlar bo'yicha tajriba o'qitishning alohida parchasini ko'rsatamiz. Masalan, “Ommaviy, nodir, abadiy va ijodiy kasb” mavzusi bo'yicha bahs va suhbatlar amalga oshiriladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quv jarayonida munozara ikki tomonlama rol o'ynaydi: u o'quvchilar va talabalarning bilishga oid faoliyatlarini faollashtirishning muhim shakli sifatida xizmat qiladi va ular uchun maktablarda amaliy jarayon tahlil qilinadi. Berilgan mavzu bo'yicha munozarani 5-7 nafar talabalar faollik bilan qatnashadilar. Ular o'z muhitlaridan yetakchisini ajratadilar, adabiyot tanlaydilar, savollarni aniqlaydilar, ular bilan boshqa talabalarni tanishtiradilar, darsga turli ko'rgazmalar bilan qatnashadilar. Butun guruh topshiriq oladi: berilgan savollar bo'yicha o'z fikrini o'ylash, dastlabki manbalar bilan tanishish va o'z fikrlarini mustaqil bayon etadilar.

Munozarani boshlashdan avval xona jihozlar bilan ta'minlanadi va ko'rgamalar bilan jihozlanadi. Munozara uchun mas'ullar uni bir akademik soat davomida o'tkazadilar, ikkinchi soat tadbirni muhokama qilishga mo'ljallanadi. Talabalar mavzuni, munozara dasturini tanlashga, yetakchilarning tayyorgarligi, guruhning umumiy tayyorligiga alohida ahamiyat beriladi.

Yetakchi (yuqori darajaga ega talaba) ishlab chiquvchilar jamoasi a'zolari bilan kichik fikr mulohaza yuritadi: "Men sizga hikoya qilmoqchiman...". Talaba (o'rta daraja): «O'tgan asrda V.I.Dalning «Jonli ona tili izohli lug'ati»da, «o'qituvchi» so'zi ustoz, o'qituvchi sifatida ta'riflanadi. O'qituvchi to'plangan insoniyat tushunchasini bayon etadi. Ustoz qanday o'zini tutish va qanday intimomga ega bo'lishi aytiladi. O'qituvchining bu ikki vazifalari – o'qitish va o'rgatish yoki boshqachasiga – ta'lim va tarbiya berish asosiy burchidir.

O'qituvchi –sharaflı kasb egasidir. Barcha o'sib kelayotgan avlodga ta'lim tarbiya berishi kerak. Savol tug'iladi: qancha yigitlar va qizlar o'qituvchi kasbini egalashni hoqlaydilar. Kimdir «ko'pchilik» deydi, boshqalar esa – «kamchilik» deb javob berishadi. Har ikki fikrlar ham haqlidir. "Ko'p" deganlarning fikri to'g'ri, chunki har yili pedagogik OTMlarga talabgorlar ko'p. "Kam" deb hisoblaydiganlarning fikri ham to'g'ri. Birinchidan, pedagogik OTMlarni tugatganlarning hammasi ham bu kasb egasi bo'lmaydilar. Ikkinchidan, hamma ham o'qituvchilik kasbini egallash uchun o'qishga topshirmaydi. Ko'pchilikka o'qituvchilik kasbi eng keng tarqalgan kasb bo'lib tuyuladi, biroq har birimiz hayotimiz davomida biror-bir fikri yoki amali bilan alohida o'rin tutgan, donoligi va mehribonligi bizga yaxshi odamlar bo'lishimizga yordam bergan faqat bir yoki ikki balki bir nechtasini misol qilishimiz mumkin. Shuning uchun aytish mumkinki, "O'qituvchi"ning kasbi noyobdir, chunki hamma ham sharaflı kasb egasi bo'lishga intiladi.

Talaba (past daraja): «Yillar davomida har kuni o'qituvchi ilm berib keladi. Hatto o'sha bir sinfning o'zida ham doimiy o'zgarishlar sodir bo'ladi: bolalar haqiqatdan ham kunlar bo'yicha emas, soatlar mobaynida ulg'ayib amalga oshiradi. Sinfda hodisalar ro'y beradi, yil, o'quv choragi, hafta, bir kun, hatto

darslar mobaynida faolliklari amalga oshiriladi. Har kuni sinfda, darsdan keyin, maktabdan tashqari o'qituvchi o'quvchilar bilan uchrashib, inovatsion yangiliklarini qamrab olishadi. Bu undan kuzatishni, tahlilni, har safar avvalgidan farqli ravishda, har safar o'ziga xos narsa va hodisada hozir javoblikni amalga oshiradi. Ko'p yillar davomida boshlang'ich sinf o'qituvchisi bir xil darsliklarda ishlaydi, integratsion jarayonda ta'lim beradi. Har bir dars avvalgisi bilan bir xil bo'lishi mumkin emas, chunki amalda vaqtini barcha o'quvchilar va ularning ishtiroki nazoratida bo'ladi. O'qituvchilik kasbi ijodiydir. Hech qanday o'xshash bolalar bo'lishi mumkin emas, ular bilan bir xil munosabatlar bo'lishi ham mumkin emas, biroq barchaga birdek ta'sir o'tkazishga to'g'ri keladi».

«Pedagogik soha ishini dengiz xizmati, tibbiy yoki shunga o'xshash sohalar kabi atash kerak, bu faqat o'z hayotlarini ta'minlashga intilganlar emas, balki ongli ravishda o'zlarini shu sohaga bag'ishlaganliklarini his qiladigan va ushbu masalada va fanda o'zlarining qiziqish va intilishlarini ro'yyobga chiqaradilar.

Ushbu turdagi ish talabalarda katta qiziqish uyg'otdi, darsni o'tkazish vaqti cheklanganligi sababli o'qituvchiga manbani taxlil qilishga va uni amalga oshirishga vaqt yetmaydi.

Faollik asosan yuqori darajadagi talabalar o'z fikrlarini mustaqil bayon etadilar. Keyin boshlovchi o'zi quyidagi rejaga rioya qilgan holda "Men va kasbim" mavzusida ma'ruza qildi: nega men o'qituvchilik kasbini tanladim? qanday qilib o'zimni o'qituvchilik kasbiga tayyorladim? bugun bolalarga nima bera olaman? universitetda didaktik ta'limni ijodiy va izlanuvchanlik bilan amalga oshirish aytib o'tiladi.

Muhokama ikkita asosiy savol atrofida bo'lib o'tdi: kim o'qituvchi bo'lishi mumkin va kim bo'lishi majburiy emasligi? Natijada talabalar fikrlarining ushbu mavzu bo'yicha fikrlari yuzaga keldi: «Agar siz iqtidorli bo'lsangiz, qanday sohada iqtidorli bo'lsangiz ham, siz ta'lim beruvchi bo'lishingiz mumkin. Agar biron-bir bilim sohasida bo'lsa, unda bu sizga biron bir fanning mohir o'qituvchisi bo'lishingizga amalga oshiriladi. Agar biron bir san'at sohasida bo'lsa, demak, bu talabalar uchun har kimga juda kerak bo'lgan hissiy to'yingan muhitni yaratishga

imkon bo‘ladi. Agar sizning qo‘llaringiz mahoratli bo‘lsa, unda sizning talabalariniz biron narsaning haqiqiy ustalari bo‘lib yetishadilar ... Agar sizning jismonan rivojlangan tanangiz bo‘lsa, unda siz sog‘lom va sportchi bo‘lib yetishish g‘oyasi bilan barcha yigitlarni jalb kilishingiz kerak. Agar siz o‘qishda qobiliyatli bo‘lsangiz, unda sizning o‘quvchilaringiz insoniy munosabatlardagi salbiy tomonlarini ko‘rmaydi. Agar siz odamlarga qiziqsangiz, unda sizdan ajoyib sizdan yetuk mutaxassis chiqadi. Agar siz odamlar bilan qiziqsangiz va ular sizni o‘ziga jalb qilishsa, unda “o‘qituvchilik” kasbini albatta tanlang.

Darsning ikkinchi qismida talabalar bahs-munozarani yakunlab, refleksiyanı etibor qaratadi. Umuman olganda, ko‘plab talabalar o‘zlarining fikrlarini tez va oqilona tushuntirish, fikrlashda ilm-fan pedagogikasi yutuqlaridan to‘g‘ri foydalanish, uni ijodiy amalga oshirish, faollik, ixtiro va tashabbusning namoyon bo‘lishi, munozaraning natijalarini rag‘batlantirish va umumlashtirish, tanqidiy va mobil fikrlashni jalb qilish, iroda erkinligi, hukmda halollik, o‘rtada raqobat paydo bo‘ladi. 2-kurs talabalarining xulq-atvori, tafakkuri va bilimidagi sanab o‘tilgan o‘zgarishlar ularning didaktik savodxonlik darajalarining asosiy ko‘rinishlarini misol qilishimiz mumkin.

O‘qituvchi darsning birinchi qismida mahalliy va xorijiy o‘qituvchilarning bayonlarini taqdim etishni tartibga solishi kerakligi sababli, uy vazifasi sifatida “O‘qituvchi va vaqt” darsidan bolalar kitoblarini tahlil qilish»va misollar keltirishi kerak.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida biz tomonimizdan tashkil etilgan motivatsion-nazariy sohasini rivojlantirishning texnologik samaradorligi mustahkamlik, yaxlitlik, maqsad birligining mavjudligi va vositalar tizimining yetarliligi va amalga oshirish kerakligi ko‘rib chiqiladi.

Anketalar, suhbatlar, testlar, anketalar yordamida biz “pedagogik texnologiya” toifasidagi boshlang‘ich sinflarning kelajakdagi sinflarini tushunish darajasini ko‘rib chiqdik. Biz talaba bilan suhbatlashdik. Respondentlarning so‘roviga ko‘ra, o‘quvchilar o‘quv jarayonining texnologik mohiyati to‘g‘risida tushuncha mavjud. Pedagogikani talqin qilishda respondentlarning aksariyati unda

o‘qituvchi faoliyati vositalarining tizimi (jami) mavjudligi: metodlar, shakllar, texnikalar, metodlar, o‘qitish metodikasi, o‘quvchi shaxsini shakllantirishga oid ta’limga yo‘nalganlar. Ushbu sohada yaxlit, tizimli bilimlarni shakllantirish uchun “Pedagogik mahorat” o‘quv fanii mavjud (10-jadvalga qarang):

10-jadval.

“Pedagogik mahorat” fani kichik maqsadlari

Tanlovni asoslagan holda pedagogik, metodik tizimlar va pedagogik texnologiyalarni farqlay bilish
Metodik tizim va pedagogik texnologiyalarga mohiyatli va tizimli tavsif bera bilish
O‘quv-tarbiya jarayonining amalga oshirish
Mualliflik pedagogik texnologiyalar qonuniyatlari va qurilishini tushunish
Shaxsiy o‘zlashtirish maqsadida metodik tizim va pedagogik texnologiyalar refleksiv tanlovini amalga oshirish

Mazkur fanni o‘rganish jarayonida talabalar “pedagogik texnologiya”, “ta’lim strategiyasi”, “pedagogika (metodologik) tizimi”, “pedagogik kompetentlik” tushunchalarini o‘rganiladi. Natijada, biz ularning yagona talqiniga kelamiz. O‘qituvchi texnologiyasi – bu maqsadga erishishni kafolatlaydigan o‘qituvchi va talabalar o‘rtasidagi “ko‘proq yoki kamroq jiddiy kodlangan (algoritm lashtirilgan) jarayonidir (71).

Pedagogik strategiya – o‘quv jarayoni subyektlarining o‘zaro munosabatlarini amalga oshirish va uning ishtirokchilarining shaxsan rivojlanishi uchun namuna modelidir. Pedagogik kompetentlik – “bu yuqori darajadagi nazariy va metodologik, psixologik pedagogika, usullar va amaliy mashg‘ulotlarni o‘z ichiga olgan umumlashtirilgan shaxsiy ta’limdir (147).

Ushbu fan doirasida “Tizim pedagogikasi va pedagogik texnologiya” mavzusida rol li o‘yin tashkil etiladi va o‘tkaziladi. Keling, yuzaga kelgan munozarani qisqacha ta’riflab beraylik. “Optimistlar” pedagogik texnologiyani har qanday pedagogik tizimdan orqali olish mumkinligini amalga oshirildi. “Pessimistlar” texnolog pedagoglarning barcha tarkibiy muhim xususiyatlarini

tizimga, o'quv jarayonini tashkil qilish usullariga, mualliflik texnologiyasini yaratish uchun o'qituvchiga keng ko'lamli shakllar, usullar, vositalar va metodik ish usullariga ega bo'lishlari yetarli ekanligiga asoslanib, o'z nuqtai nazarlaridan kelib chiqdilar.

Qatnashuvchilar amaliy o'qituvchilarni texnologik ishlardan voz kechganliklari uchun o'z fikrlarini bildirishdi. "Murosaga keltiruvchilar" yuzaga kelgan barcha muammolarni hal qilishga va ularni nolga kamaytirishga entildi. Maxsus funksiya va eng katta tarkibiy-hissiy yuk "mutaxassislar" va amalga oshirish ishlari ko'zda tutilgan. Pedagogik tizim va pedagogik texnologiyalar haqida namunaviy tasavvur berishga harakat amalga oshiriladi. Teledebat-munozaralar maxsus ishlab chiqilgan pedagogik vazifalar ketma-ketligini hal qilish imkoniyatlar berilgan. Talabalarga o'zlarining pozitsion guruhiga muvofiq ("optimistlar", "pessimistlar", "murosaga keltiruvchilar", "mutaxassislar" va boshqalar) muammoni hal qilish imkoniyatlari aytib o'tilgan. Shunday qilib, ma'lum bir semantik munosabatlarni aks ettirar ekan, kelajakda o'qituvchi pedagogik texnologiyaga nisbatan o'z fikrlarini shakllantiradi; tizim va pedagogik texnologiyalarni rivojlantirish, ularni va uslubiy qarashlariga muvofiq modernizatsiya qilish uchun ijobiy tasvirlaymiz.

"Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiyasi va integratsiyasi" fani misolida biz texnologik bezak berishni yuqori motivatsiya beriladi. Har qanday o'quv kursini o'rganish boshida talabalar texnologik xarita, fanlar bo'yicha ma'lum bir bilim, ko'nikmaga erishishni kafolatlaydigan mashqlar banki bilan tanishadilar, texnologik obyektlar bilan ishlashni ochib beriladi. Shu munosabat bilan, ushbu ishda o'quv faoliyatini tashkil etish shakllariga ham, to'g'ridan-to'g'ri fan materialiga ham alohida e'tibor qaratiladi, bu esa kompetent o'qituvchining texnikasini shakllantirishga hissa qo'shadi, o'quvchilar uchun muayyan fan, bo'lim, mavzu va tarkibiy qismlar, pedagogik vazifalarni o'z ichiga olish imkoniyatlarni amalga oshiradi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi didaktik-metodik kompetentligining motivatsion-nazariy sohadagi rivojlantirish bo'yicha tajriba-sinov ishlarining

birinchi bosqichi va tanlov usullarini hisoblash natijasining diagnostikasi jarayonida quyidagi o'zgarishlarni ko'rib chiqamiz:

yosh o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalash bilan bog'liq kasbning ahamiyatini anglashda ko'proq kasbga yo'naltirilgan: keng ijtimoiy, istiqbolli shaxsiy rivojlanish, pedagogik jarayonda o'zini namoyon qilish va pedagogik bilimlardan foydalanishga ijodiy munosabat bilan namoyon bo'ladigan talabalarining shaxsiy ichki qarashlaridan kelib chiqqan imkoniyatlar;

talabalar pedagogika (shu jumladan, texnologik) bilimlarini, "O'qituvchi" kasbi bilan bog'liq bo'lgan bilim toifalariga ega bo'ldilar;

o'quv jarayoni modellari, pedagogika nazariyasi, amaliy psixologiyani (istalgan maqsadlarni aniqlash, sezgirlik, moslashish, yaqinlashish), psixotexnika (moslashuvchanlik, resurs holati) va texnologik va pedagogik mahorat (o'quv jarayonini loyihalash, tashkil etish, o'tkazish), faoliyat, baholash, loyiha bilan ishlash va boshqalar)ni o'zlashtirdilar;

talabalar – metodologik, metodik savodxonlik asoslarini egalladilar, pedagogika fani va uning apparatlari holatini aks ettirishni o'rgandilar; pedagogika muammolari bo'yicha munozara o'tkazish ko'nikmalariga ega bo'ldilar;

talabalarda pedagogik qadriyatlarga munosabatlari o'zgardi;

talabalar boshlang'ich, kompetensiyaviy va ijodiy qarorlar qabul qilishni, o'z nuqtai nazarlarini refleksiya orqali asosli isbotlashni, shaxsiy bilimlarni takomillashtirish maqsadida mavjud bilimlarni aks ettirish natijalari asosida qo'llashni o'rgandilar.

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida didaktik-metodik kompetentlik rivojlantirish holati sifatli tahlilini olib borishda shuni ta'kidlash mumkinki, uning o'rta darajasi ustunlik qilmoqda, tipologik guruhda talabalar sonini "past" darajaga tushirish tendensiyasi mavjud. Nazorat guruhida shunga o'xshash dinamika kuzatilmadi, tipologik guruhlarda o'zgarishlar sezilmas bo'ldi (11-jadvalga qarang):

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantirish holati

Maqsadni belgilash IM: Ta'lim maqsadi va mazmuni o'rtasidagi bog'liqlikni bilish, ta'lim mazmunini tavsiflay bilish 2M: pedagogi tizim normal ishlashi haqida tasavvurga ega bo'lish, o'qitish va ta'lim maqsadlarini (masalan, ma'lum bir mavzu) ishlab chiqishga qodir bo'lishi IM: Ta'lim maqsadi va mazmuni o'rtasidagi bog'liqlikni bilish, ta'lim mazmunini tavsiflay bilish 2M: pedagogik tizimning normal ishlashi haqida tasavvurga ega bo'lish, o'qitish va ta'lim maqsadlarini (masalan, ma'lum bir mavzu) ishlab chiqishga qodir bo'lishi	Sana	1. Diagnostika 2. D1: 1) Maqsad va mazmun nisbatlariga qarab ta'lim mazmunini tavsiflash amalga oshiriladigan belgilarni sanab o'ting. 3. 2) O'qituvchi tomonidan taklif qilingan lavozimlar ro'yxatidan ta'lim mazmunini tavsiflash uchun zarur bo'lgan narsalarni tanlang 4. 3) Maqsad va tarkib izchilligini aniqlang: 5. a) M: jumladagi otlarni ajrata olish - C: oq it; uy; shamol va yomg'ir; chiroyli ob-havo 6. b) M: uy hayvonlarini bilish - C: V. Birinchi hikoyalari 7. 4) Tematik rejalashtirishni quyidagi shaklda tahlil qiling: "maqsad-mazmun" (matn ilova qilinadi) 8. D2: 1) Taqdim etilayotgan maqsadlar ro'yxatidan o'quv, rivojlanish va ta'lim maqsadlarini tanlang. Har bir guruhni alohida-alohida yozing; 2) dars mavzusini (yoki o'quv tadbirini) hisobga olgan holda; keraksiz ta'lim maqsadlarini ro'yxatdan chiqarib tashlash 9. Sinflarning taklif etilayotgan qismlariga o'quv va ta'lim maqsadlarini shakllantirish. 10. "Birinchi sinfda darsda quyidagi so'zlar bilan fikr yozing: SUV, SUG'ORISH, SUVSIRASH, TOSHQIN. 1-vaziyat: o'qituvchi o'ylab topishni va so'zlarni guruhlariga bo'lishni, har bir so'zni alohida ustunga yozishni taklif qiladi. 2-vaziyat: o'qituvchi talabadan so'zlarni o'qishni va ma'nosiga ko'ra ularni ikki guruhga bo'lishini, har bir guruh so'zlarni alohida ustunga yozishni so'raydi". Mavzuni o'rganayotganda o'qitish va tarbiyalash maqsadlarini shakllantirish (sinf, mavzu va mavzu o'qituvchi tomonidan o'qitiladi).
3M: Tashkillash usullari, usullari va o'quv qo'llanmalarini bilish, ma'lum shartlarga muvofiq tanlov qilish imkoniyatiga ega bo'lish		DZ: 1) Muayyan darsni o'tkazishda o'qituvchi ma'lum usul va usullarni tanlagan. Shartlarga qarab ularning qiymatini ko'rsating. Ko'paytirish jadvali bo'yicha bilimlarni sinab ko'rgan o'qituvchi bolalarni qog'oz varaqalarini tayyorlashga taklif qiladi va u aytib beradigan misollarning javoblarini yozadi: $5 * 2$; $5 * 5$; $5 * 8$ va boshqalar. Topshiriqni bajargandan so'ng, o'qituvchi o'quvchilarga o'rtoqlarining ishini tekshirishni taklif qiladi. "Bugun siz o'qituvchi bo'lasiz", deydi u. - varaqalarni joylashtiring, qalam oling; Javoblarni o'qib chiqaman, siz noto'g'ri javobni qalam bilan belgilang. Men jurnalga baholar qo'yaman». 2) Talabalar bilan muayyan ish olib borishda o'qituvchi ma'lum usullarni va fokuslarni qo'llaydilar. Shartlarga qarab ularning qiymatini ko'rsating. 2-sinfda turli xil narsalar yo'qolib keta boshladi: qalam, daftar, ruchka. Chiroyli lentasi o'quvchi qizdan g'oyib

		bo'ldi. O'qituvchi "Topilmalar byurosi" faoliyati to'g'risida gapirdi. Bolalar topilgan narsalarning qaytarilishi haqida kattalardan eshitgan dalillarni keltirdilar. 3) O'qituvchi dars davomida birinchi sinf o'quvchilarining darsdan majlislar zaliga jimgina o'tishini tashkil qilishi kerak. o'qituvchi uchun qanday usul va usullardan foydalanishni maslahat berasiz. 4) O'qituvchi uchinchi sinf o'quvchilarining e'tiborini harbiy qo'shinlarni Afg'onistondan olib chiqilayotgan kunga qaratishi kerak. O'qish darsida ish uslublari va texnikasini birlashtirish uchun bir nechta (2-3) variantlarni ishlab chiqing. Eng oqilona kombinatsiyani tanlang.
4M: Olingan natijalarni texnologik xaritada qayd etib, o'quv jarayonini loyihalashni amalga oshirish		D4: 1) O'qituvchi mavzusining texnologik xaritasini tahlil qiling 2) O'qituvchi tomonidan taklif etilgan darsning ma'lumot xaritasini tahlil qiling
		3) O'qituvchining texnologik xaritasida taklif etilgan texnologik mavzu bo'yicha bo'sh joylarni to'ldiring ("Diagnotsika" yoki "Korreksiya" bloki) 4) Texnologik xarita bloklaridan birini loyihalash (qolgan barcha bloklar tayyor): "maqsadlarni belgilash", "Diagnostika", "Korreksiya", "uy vazifalarini miqdorlash". O'quv jarayonining mantiqiy tuzilishini "ushbu blok" rivojlanish dasturi "oralig'ida yarating.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi didaktik-metodik kompetentligining motivatsion-nazariy sohada rivojlanishi aks ettirilgan. *Bosqich vazifalari:*

talabalarda bo'lajak didaktik faoliyat konsepsiyasi haqida tushunchalarini shakllantirishga yordam berish;

talabalarga – alohida o'quv mavzusi doirasida o'quv jarayonini tashkil etish asoslarini o'zlashtirishlarida yordam berish;

o'quv mavzusi loyihasi bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga yordam berish;

talabalarni muayyan metodik tizimlar va pedagogik texnologiyalar bilan boyitish;

tashkiliy:

barcha o'quv kurslariga oid o'quv-pedagogik vazifalar tizimini yaratish;

tanlov bo'yicha texnologik didaktik-metodik jihozlash kurslarini yaratish;

talabalarga modellashtirilgan o'quv sharoitlarida ishlashlari uchun haqiqiy holatga yaqin qulay sharoitlar yaratish.

Tadqiqotimiz vazifalarini hal qilishda shuni ta'kidlash kerakki, boshlang'ich ta'lim fakultetidagi talabalar – bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari didaktik-metodik kompetentligi rivojlanishining ushbu bosqichida motivatsion-nazariy sohada, o'qituvchi bir qator pedagogik muammolarni hal qilish jarayonida o'z ifodasini topadi.

Ijro komponentiga tahlil qila bilish malakasi; faktlar, hodisa, jarayonlarni umumlashtirish; muammolarni, qarama-qarshi fikrlarni shakllantirish; rejalashtirish; pedagogik obyekt va jarayonlarni loyihalashtirish; nazorat va refleksiyaning amalga oshirish va boshqalarni misol qilamiz. Shundan kelib chiqib, quyidagi o'quv-pedagogik vazifalar zanjiri yechiladi:

ekstrapolyatsion vazifalar – bir necha yechimli vazifalar – qarama-qarshi fikrlar umumlashtirilgan strategiyasi vazifalari – isbot qilinadigan vazifalar – o'quv vaziyatlarini aniqlash;

isbot qilinadigan vazifalar – umumlashtiriladigan yechimlar strategiyasi vazifalari – ekstrapolyatsion vazifalar – o'quv vaziyatlarini qurish vazifalari – taqrizlashtiriladigan vazifalar;

qarama-qarshi fikrlar vazifasi – ekstrapolyatsion vazifalar – noto'g'ri tasavvur qilingan axborot vazifalari – isbot qilinadigan vazifalar;

qarama-qarshi fikrlar vazifasi – ekstrapolyatsion vazifalar – noto'g'ri tasavvur qilingan axborot vazifalari – taqrizlashtiriladigan vazifalar;

o'quv vaziyatlarini qurish vazifasi– ekstrapolyatsion vazifalar – umumlashtiriladigan yechimlar strategiyasini ishlab chiqish vazifalari.

Quyida «Ona tili o'qitish metodikasi» fanini o'rganish mashg'ulotlariga takliflar zanjiriga misollar keltiramiz:

o'quvchilar faolligini oshirishga imkon beruvchi «Bo'g'in ko'chirish» mavzusida dars ishlanmasidan parchalar ishlab chiqish;

turli holatda o'z harakatlaringizni tasvirlab bering: “yangi materialni o'rganib chiqqandan so'ng, barcha bolalarga darsliklarni ochish va bajarish

so‘raldi. Bir necha daqiqadan keyin o‘qituvchi uning biror-bir talabini bajarmaganini, balki kompyuter klaviaturasini bilan o‘ynayotganini aniqladi.

O‘qituvchi tomonidan taklif etilgan bitta mavzu bo‘yicha darsning bir nechta misollarini ko‘rib chiqiladi. Talabalar ushbu loyihalarni yaratgan o‘qituvchilarning harakatlariga tegishli strategiyalarni ifodalaydi. Bundan tashqari, ular ushbu tarkib bo‘yicha o‘qitishni rivojlantirish strategiyasini mustaqil ravishda ishlab chiqishga va tegishli usul, shakl, vosita va uslubni tanlashga imkoniyati beriladi. Masalan, mazkur zanjirning uchinchi masalasini hal etishda quyidagilar xosligi aniqlandi:

«Menga 1-eslatma tushunchasi yoqdi, chunki o‘qituvchi yaxshi intizomni ta’minlab, o‘quvchilarni aniq boshqaradi. Axir darsda asosiy narsa intizomdir. Intizom bo‘lsa – bilim bo‘ladi. Mahoratli o‘qituvchi talabalarga qo‘yiladigan talablarni o‘ylab topadi. Ular dam ololmaydilar, ishdan chalg‘ita olmaydilar, shuning uchun dars samarali bo‘ladi».

«Men darsni o‘yin shaklida o‘tkazish strategiyasini tanlagan bo‘lardim, o‘qituvchi o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan. O‘ylaymanki, o‘ynab, bolalar ko‘proq yangi narsalarga qiziqadilar. Darsning mazmuni bilvosita o‘zlashtiriladi, bu diqqat va xotira jarayonlarini boshqarishni yengillashtiradi».

«Taklif etilgan barcha strategiyalarda ta’lim faoliyati qonunlari, o‘qishga faol yondoshish tamoyillari amalga oshirilmaydi. Agar strategiya elementlarining bir nechta to‘plamlarini takrorlamoqchi bo‘lsam ham, bunga erisha olmayman, chunki menda o‘quv jarayonini tashkil etish turli xil amalga oshiriladi. Shuning uchun har bir strategiyada individual elementlarni tanlashim, ularning samaradorligi va ish uslubimga mosligini aniqlandi. Keyin o‘z strategiyamni tuzdim va boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘quv faoliyatini shakllantirish, ularning motivatsion sohasini rivojlantirish nuqtai nazaridan uni amalga oshirdim».

Mazkur bosqichda nazariy tizimning shakllanishi tarkibidagi didaktik-metodik kompetentlik usullari «Pedagogik mahorat» fani (texnologik xaritaga qarang) alohida o‘rin tutadi.

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabalari didaktik-metodik usullarini rivojlantirish holatini sifatli tahlil qilishda uning darajasi ustunlik qilishini,

tipologik guruhdagi talabalar ko'rsatkichini aniqlash mumkin. Nazorat guruhida shunga o'xshash dinamika qayd etilmadi, tipologik guruhlarda o'zgarishlar sezilmas bo'ldi (12-jadvalga qarang):

12-jadval.

O'quv jarayonining mantiqiy ko'rinishi

Maqsadni belgilash	Diagnostika
1M: Pedagogik texnologiya-ning vujudga kelish tarixini bilish, pedagogik texnologiya va o'quv jarayonidagi innovatsiyalar o'rtasidagi aloqani o'rnatish.	D1: 1) Mamlakatda zamonaviy ta'lim muhiti innovatsiyalarini ta'riflab bering 2) Pedagogik texnologiyalarning innovatsiyalardan farqini sanab o'ting Texnologiyalar rivojlanish tarixi mantiqiy odimlarini ko'rsating. Innovatsiyalar va pedagogik texnologiyalar aloqadorligi karta-sxemasini tuzing
2M: Ta'lim va tarbiyaning zamonaviy texnologiyalari tasnifini, o'qitish va o'qitishning muqobil texnologiyalarini, nazariya, metodologiya va texnologiya o'rtasidagi bog'liqlikni bilish	1. 2D: 1) Taklif etilgan ta'lim va tarbiya o'qitish muqobil texnologiyalari ro'yxatini tuzing. 2. 2)Texnologiyaning mohiyatini ochish bilan bog'liq bo'lmagan narsalarni (yoki o'qituvchi ko'rsatmasi bo'yicha metodologiya yoki nazariyani) ro'yxatidan chiqarib tashlang) 3. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari (yoki ta'lim) tasnifidagi bo'shliqlarni to'ldiring. 4. ilgari taklif qilingan sxemalarni hisobga olgan holda, taklif etilayotgan o'quv va ta'lim texnologiyalarini tasniflash asoslarini yaratish
3M: O'quv mavzularining texnologik xaritalarini va darslarning axborot xaritalarini loyihalashtirish	DZ: 1) Taklif etilgan mavzu bo'yicha mikromaqsadlar tizimini loyihalashtiring 2) maqsad berilgan. Taklif etilgan vazifalar to'plamidan siz diagnostikani loyihalashga imkon beradigan narsalarni tanlang Ta'lim mavzusi doirasidagi o'quv jarayonining mantiqiy tuzilishini hisobga olgan holda, taklif etilgan mikromaqsadlar uchun yetarli dars mashg'ulotlarini tuzing Taqdim etilgan o'quv mavzusi loyihasini va taklif etilgan vazifalar to'plamini aytib bering O'quv mavzusi loyihasi va taklif etilgan vazifalar to'plamini tavsiflab bering

Bosqich maqsadi texnologik obyektlar bilan ishlaydigan o'quv jarayonini loyihalashda refleksiv-baholovchi harakatlarni ishlab chiqish, didaktik faoliyatni aks ettiradi.

Bosqich vazifalari:

iqtidorli talabalar uchun bo'lajak didaktik faoliyat konsepsiyasini individual qobiliyat va imkoniyatlarga mos ravishda shakllantirishga hissa qo'shish;

alohida mavzular doirasida bilimlarni o'zlashtirishda o'quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil etishda talabalarga yordam berish;

o'quv mavzusi loyihasi bilan ishlashda o'z faoliyatini aks ettirish ko'nikmalarini shakllantirishga hissa qo'shish.

Tashkiliy:

barcha o'quv kurslariga kirib boruvchi o'quv-pedagogik vazifalar tizimini loyihalashtirish;

tanlov bo'yicha kurslarning texnologik-didaktik-metodik jihozlarini yaratish;

talabalar uchun refleksiya va bo'lajak didaktik faoliyati uchun qulay sharoitlar yaratish.

Vositalar:

ekstrapolyatsion vazifalar – bir nechta yechimlarga ega bo'lgan vazifalar – yechimlar uchun umumiy strategiyalarni ishlab chiqish uchun vazifalar – o'quv vaziyatlariekstrapolyatsion vazifalari;

ko'rib chiqish uchun vazifalar – ekstrapolyatsion vazifalar – o'quv vaziyatlarini yaratish uchun vazifalar – bir nechta yechimlar bilan topshiriqlar – o'quv vaziyatlarini shakllantirish uchun vazifalar;

qarorlarning umumlashtirilgan strategiyasini ishlab chiqish uchun vazifalar – noto'g'ri taqdim etilgan ma'lumotlarga ega bo'lgan vazifalar – ekstrapolyatsion vazifalari – bir nechta yechimlarga ega bo'lgan vazifalar – o'quv vaziyatlarini shakllantirish bo'yicha vazifalar – noto'g'ri taqdim etilgan ma'lumotlarga ega bo'lgan vazifalar;

noto'g'ri taqdim etilgan axborotlarga ega bo'lgan topshiriqlar – bir nechta yechimlar bilan topshiriqlar – o'quv vaziyatlarini shakllantirish uchun topshiriqlar;

o'quv vaziyatlarini yaratish uchun vazifalar – isbotlash uchun vazifalar – bir nechta yechimlar bilan bog'liq muammolar – ko'rib chiqish uchun muammolar – ekstrapolyatsion muammolar;

qarama-qarshi muammolar – o'quv vaziyatlarini qurish uchun vazifalar – isbotlash uchun vazifalar – yechimlar uchun umumiy strategiyalarni ishlab chiqish vazifalari – o'quv vaziyatlarini qurish uchun vazifalar.

1) pedagogik vaziyatni (o'qituvchi taklif qilgan) hal qilish uchun namuna tuzing. Agar matnda vaziyatni tavsiflovchi ma'lumotlar yetarli bo'lmasa, uni aniqlang (noto'g'ri berilgan ma'lumotlar bilan ishlash);

2) darsda ziddiyat bo'lgan taqdirda o'qituvchi o'quvchilarning kognitiv boshqaruvini qanday o'zgartirishi kerakligini ko'rsatib bering (o'qituvchi ziddiyatning rivojlanishini belgilaydi, bir nechta yechimli topshiriq);

3) taklif etilgan mavzu bo'yicha darsning boshlanishini ishlab chiqish (o'quv vaziyatini yaratish vazifasi).

Boshlang'ich ta'lim va tarbiyaning noan'anaviy metodlari, vosita va usullari individual to'plami bilan boyidilar;

o'quv-pedagogik va pedagogik topshiriqlarni munosib va samarali hal etish texnologik xaritalarining tanlovini aniqlashtirish.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirishda texnologik yondashuvni amalga oshirish doirasiga kiritilishi talabalarining o'zini-o'zi takomillashtirish, o'zini-o'zi munosib anglash va ularda aks ettirish malakalarini shakllantirish uchun qulay imkon beradi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari didaktik-metodik kompetentligining motivatsion-nazariy sohasini rivojlantirish bosqichida guruhi darajali talabalari aniqlanadi.

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish holatini sifatli tahlil qilishda namunaviy guruh ko'rsatkichlarida yuqori darajali talabalar aniqlashtirildi. Nazorat guruhida boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari didaktik-metodik kompetentligi rivojlantirishda bunday dinamika kuzatilmadi, namunaviy o'tish aytib o'tildi, bu sohadagi nazariy va amaliy tayyorgarlikni muvofiqlashtirish kerak.

Navbatdagi bo'lim ma'lum bosqichlarida, amaliy sohada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish jarayonining tahlilini bayon etishga bag'ishlanadi. Tadqiqotimizda pedagogik amaliyotda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining didaktik-metodik

kompetentligi erishgan darajasini o'rganish va aniqlik kiritishga oid o'z fikrlarini bildiradilar.

§ 2.2. Talabalar didaktik-metodik kompetentligining amaliy va tadqiqot-refleksiv sohalarini rivojlantirish

Bo'lajak o'qituvchi-talabalarining bilim va malakalarini shaxsning rivojlanishi bilan bog'liq holda shakllantirishga qobiliyatli bo'lgan yaxlit mutaxassis shaxs sifatida tayyorlash modelini amalga oshirish uchta blokni o'z ichiga oladi (N.K.²⁰² Sergeyev). Birinchisi, jamiyat va shaxsning zamonaviy talablarini inobatga olgan holda, uning axloqiy, falsafiy va fuqarolik pozitsiyalarini ifoda etuvchi shaxsiy xususiyatlarini tavsiflashni o'z ichiga oladi.

Ikkinchisi, tizimda birinchi blokda namoyon bo'lgan shaxsiy munosabatlarni amalga oshirish uchun zarur, bo'lajak pedagogik faoliyat sohasida yaxlit ilmiy manzarasini taqdim etishi kerak bo'lgan bitiruvchi bilimlarini o'z ichiga oladi. Uchinchi blok talabalar shaxsiy shakllanishining yaxlit jarayonini tashkil qilish uchun zarur va yetarli bo'lgan tizimni tashkil etadigan malaka va ko'nikmalar hamda bo'lajak mutaxassislarga qo'yiladigan talablarni aks etadi (B.C.²⁰³ Ilin).

Muammoli guruhlar – ishtirokchilar tarkibida kichik muammolar bo'lib, ular bir muammoni hal qilish maqsadida tuzilgan. Muammoli guruhlarining vazifalari: ilmiy-tadqiqot ishlariga tayyorgarlik; ilmiy-nazariy muammolarga yechim tanlash; qisman rejalashtirilgan tadbirlar bilan loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirishni rejalashtirish; fikr va shaxsiy tajriba almashish; kelgusi o'qish uchun savollar, muammolarni qo'yish; tezkor yangilanish va turli xil manbalardan to'plangan ma'lumotlar; axborot bilan harakatlarni ko'rsatiladi.

Talabalar mustaqil ishi uchun o'quv-pedagogik topshiriqlarga misollar:

- 1) Muallif konsepsiyasini tahlil qilish matn sifatida konsepsiya taklif etiladi va ko'rsatilgan tartibda amalga oshiriladi
- 2) Matnni o'qiyotganda talabalar duch keladigan qiyinchiliklarni ta'kidlab o'tish.

²⁰² Павлов В.А., Сергеев В.В. К исследованию педагогических ситуаций с трудовым содержанием // Теоретико-методологические основы учебно-воспитательного процесса в школе и вузе. - Волгоград, 1984. - С. 22-28

²⁰³ Целостный учебно-воспитательный процесс: исследование продолжается. (Методолог, семинар памяти проф. Б.С. Ильина). Вып. 2. - Волгоград: Перемена, 1992.-126 с.

3) Taklif etilayotgan matnni takrorlash, moslash, bunda u ma'lumotga ega bo'lib (barcha asosiy tushunchalarni o'z ichiga oladi) boshlang'ich maktab o'quvchilari uchun munosabat aniqlanadi.

4) Pedagogik tizimga, texnologiyasiga va boshqalarga o'z munosabatni aniqlashtiradi va aniqlik kiritiladi.

Quyidagi tartib bo'yicha, mualliflik tushunchasini o'z ichiga olgan mavhum pedagogik amaliy jarayonni tahlil qilish nazarda tutiladi:

birinchi savol berilgan joy, paragraf, matn qismlarini belgilash va tuzish;

qiziqarli ma'lumotlarga: muammoning o'zi yoki muallifning nuqtai nafari, sharhini aniqlash;

e'tirozlar, qanday ko'rsatmalar berilganligi, qanday qarama-qarshi fikrlar kashf etilganligini bayon etish (13-jadvalga qarang):

13-jadval.

O'quv jarayonining mantiqiy tuzilmasi

O'quv jarayonining mantiqiy tuzilmasi	Sana	Pedagogik metodika
Maqsadni belgilash		
MI: Metodikaning asosiy xususiyatlarini va asosiy metodik obyektlarni bilish	1-semestrning oxiri	D1: 1) Taklif etilgan texnologiya (yoki tizim texnikasini yoki pedagogik tizimni) tavsif, ta'rifini isbotlang) 2) O'quv jarayonini loyihalashning asosiy texnologik tartib-qoidalarini sanab o'ting 3) diagnostikani loyihalashtirish (yoki korreksiya bloki, yoki uy vazifasi hajmini belgilash) talablarini sanab o'ting 4) Mavzuga oid kichik maqsadlarni belgilang
M2: O'quv mavzusini loyihalashtira bilish	2-semestrning oxiri	D2: 1) Taklif qilinayotgan mikro maqsadlar va diagnostika o'rtasida muvofiqlikni o'rnatish (mustaqil ishni tekshirish) 2) tavsiya etilgan tashxis qo'yish talablarining to'g'riligi va yetarliligini baholang 3) O'quv mavzusining texnologik xaritasini tuzing 4) Bloklardan birining darslarining ma'lumot kartalarini loyihalash
M3: O'quv jarayoni mantiqiy strukturasini optimallashtirishni bilish	3-semestrning oxiri	DZ: 1) Ta'lim mavzusi loyihasining mantiqiy tuzilishi samaradorligini baholang 2) Samaradorlik koeffitsiyentlari asosida taklif qilingan mantiqiy tuzilmalarni taqqoslang 3) Xususiy indikator asosida (ushbu o'quv

		vazifasini hal qilish sxemasi) mantiqiy tuzilmani optimallashtirishni amalga oshiring. 4) Taklif etilgan mantiqiy tuzilmani optimallashtirishni amalga oshiring, samaradorligini baholang
M4: Pedagogik metodikalar imkoniyatlari bilan xususiy pedagogik tajribalarni refleksiylashni bilish	4-semestrning oxiri	D4: 1) Pedagogik bilimlarni o'zlashtirgandan so'ng didaktik faoliyat tarkibiy qismlarida yuz bergan o'zgarishlarni izohlang 2) qaysi didaktik faoliyat o'qituvchi pedagogik texnologiyasining innovatsion tarkibiy qismlariekkanligini ko'rsating 3) O'z o'quv vositalaringiz haqida insho yozing 4) Turli pedagogik tizimlar doirasida yaratilgan o'quv mavzularining texnologik xaritalarini tahlil qiling (masalan, an'anaviy tizim, L.V. Zankov, V.V. Davidov tizimlari)

Pedagogik muammolar zanjirini jihozlash mazmuniga misol keltiraylik: ziddiyatli topshiriqlar – muammolarni isbotlash bir necha takliflarni amalga oshirish. (1) o'qituvchining uslubiy vositalaridars mazmuniga muvofiqligini tahlil qilish (tayyorlangan xaritaga muvofiq); o'quv jarayonidagi qaysi qarama-qarshiliklar hisobga olinmaganligini ko'rsatish; (2) o'quv mavzusining texnologik xaritasini tuzishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar va odatiy xatolarni ko'rsatadi; javobni asoslash; (3) xuddi shu dars kartalarini to'ldirishning bir nechta bosqichlarni amalga oshirish kerak.

Pedagogik faoliyat davomida talabalarga ilmiy-tadqiqot ishlari tarkibini o'zlashtirish, ilmiy adabiyotlar bilan ishlash va tajriba-sinov o'tkazish tajribasini to'plash imkonini beradigan o'quv loyihalarini tayyorlash va amalga oshirish takidlanadi. Loyiha deganda – o'qituvchining rahbarligi ostida bajariladigan mustaqil ijodiy ish tushuniladi, bu loyihaning butun davrida shakllantiriladigan va takomillashtirilgan asosli harakatlar rejasini tayyorlashni va bosqichma – bosqich bajariladi.

«Bolaga pedagogik texnologiya asosida faoliyat yuritish sharoitida o'qish qulaymi? Maqsad o'quv jarayonining o'quvchiga qulaylik jihatlarini o'rganish uchun o'z uslubiy ishlaringiz doirasini kengaytirish, bunday usullar tizimini amalda qo'llashni takidlash va ko'rsatib o'tilishi kerak. Tadqiqotchilik – o'zaro

qulay ta'sir etish va almashish uchun shart-sharoitlarni aniqlash, qulaylikni o'rnatish usulining samaradorligini aniqlash hamda metodika bo'yicha o'qitish uchun qulay sharoitlarni ta'minlash va bajarish kerakligi aytib o'tiladi.

1. Qatnashuvchilar natijalariga ko'ra jamoada, o'quv jarayonidagi qulaylikni ta'minlaydigan shartlar bilan tanishtiriladi.

2. O'quv sharoiti qulayligini sinashga qaratilgan usulni tanlang va kuzatish natijalar e'lon qilinadi.

3. Qo'llaniladigan usullar orasidagi aniqlik kiriting.

4. Bajarilgan usullarga muvofiq natijalar jadvalini tuzing.

O'quv sharoiti qulayligini o'rnatish uchun 2-3 usulni tanlang, tanlovni asoslang, uslublarning muvofiqligi mezonini ko'rsating, diagnostika natijalarining yetarliligini (yetishmovchiligini) ko'rsating; o'quvchilar individual rivojlanishi uchun qulaylik darajasini belgilang; Qulaylik va berilgan imkoniyatlardan foydalana olish aytib o'tiladi.

Usullarni tanlashni asoslash, qo'llanilgan usullarga bo'lgan talablarni tavsiflash, natijalarni tahlil qilish, noqulaylikni bartaraf etish bo'yicha, agar mavjud bo'lsa, pedagogik-texnologiya usullari, taviyalar asosida ko'rsatiladi xulosa qilanadi.

«O'qituvchining metodik qurollari». Maqsadi ma'lumotlarni kuzatish va hisobga olish usullarini o'zlashtirish, tadqiqotchilik - o'qitish usullari, vositalari va shakllarining tanlovi va ko'lamini, ulardan foydalanishga nima sabab bo'lganini, dars davomida ular qanchalik tez-tez takrorlanishini, maktab o'quvchilariga berilgan topshiriqlardan qanday natijaga ershilgani takidlab o'tiladi.

Ishtirokchi maxsus dastur asosida tashkil etiladi, pedagogik tadqiqotning haqiqiy sharoitida uning individual turlari va tomonlarini idrok qilishi ko'proq yoki uni amalga oshtrish tartibida bajaradi. Kuzatish tadqiqoti - turli xil tadbirlarning bevosita tashkil etish va bolalar bilan muloqotda obyektiv kuzatuvlar natijadasida topshiriqlar beriladi. Kuzatishlar umumiy va maxsus, tipik va tasodifiy holatlarni ajratib ko'rsatish, ta'sir qilish ta'sirning tegishli vositalarini ajratib ko'rsatish imkonini beradi.

“Metodik vositalar”ning samaradorligi – bu o‘lchov va uni yuzaga keladigan sharoitlar bilan solishtirish oson bo‘lgan qiymat. Jadval shakllari yordamida o‘tkazilgan bir nechta kuzatishlar individual vositalar, usullar va texnikalardan foydalanish turli darslarda va har xil vaziyatlarda, darsdan darsgacha va boshqalarda qanday farqlanishini aniqlashga imkon beradi. O‘qituvchi va bolaning fe‘l-atvori, sinfning munosabati, pedagogik texnologiyaning imkoniyatlari va boshqalar bilan bog‘liq bo‘lgan umumiy tendensiyalarni aniqlashga tao‘dim eting.

Vazifa. “Metodik vositalar” samaradorligi nimaga bog‘liqligini aniqlang; usullar, uslublar va vositalarning ta’sirini, ulardan foydalanishda o‘quv faoliyati va faolligiga, o‘quvchilarning ijodiga baho berish. Hisobotni tavsif shaklida, grafik va jadval ko‘rinishida aniqlashga harakat qiling.

«Ilmiy adabiyotlarda mualliflik pedagogik texnologiyalar». Maqsadi asosiy manbalar, mualliflik huquqi matni bilan ishlashni o‘rganish; ilmiy-nazariy va texnologik-uslubiy ma’lumotlarni olish; tadqiqot - texnologik yondashuvning asosiy konseptual qoidalarini aniqlash; pedagogik texnologiyalari asosida o‘z qarashlarini ifoda etishdan iborat.

1. Tahlil qilish uchun quyidagi nashrlari taklif etiladi (3-ilova). Izoh: birlashtirilgan A va B guruhlar talabalari o‘zlari manbalar guruhini aniqlashtiriladi.

2. Ilmiy ma’lumotlariga mos keladigan metodologiyani tanlang. Mualliflik tushunchasini ishlab chiqish davrlariga qarab pedagogik texnologiyaga bo‘lgan yondashuvlar o‘rtasidagi uyg‘unlik va farqlarni tayinlanadi.

3. Nazariy tadqiqotlar natijalari jadvalini ko‘rsating.

Topshiriq. Nazariy ma’lumotlari bilan ishlash texnikasini o‘zlashtirish; ilmiy adabiyotlar bilan ishlash dasturini tuzish; pedagogik texnologiya bo‘yicha dastlabki manbalarda muhokama qilingan masala bo‘yicha insho shaklida insho ishlab chiqish; texnologik protseduralarni umumlashtiruvchi sxemani ishlab chiqish; texnologik yondashuv konsepsiyasining shakllanish bosqichlariga muvofiq pedagogika texnologiyalari duch keladigan o‘zgarishlarni ajratib oling; texnologiya va protseduralar aksiomalarining muvofiqligini tahlil qiling. Natijalarni tayanchlar shaklida chizib oling.

Ushbu loyihalar talabalarning mustaqil faoliyatini tashkil qilish imkonini beradi. Biroq, mustaqil ish faoliyatning yagona turi emas, shakllantiruvchi ta'sirning asosiy ulushi muammoli guruhning mashg'ulotlariga aniq bo'ladi. Muammoli guruhning "Men va texnologiya" mavzusidagi ishidan darsning bir qismini ko'rsatib beriladi. Dars matbuot anjumani shaklida bajariladi. Talabalar ikki guruhga bo'lingan: "jurnalistlar" va "texnologiya o'qituvchilari". Maxsus tayyorgarlik ishlari tashkillashtirilgan. O'qituvchi har bir "guruh" bilan vazifalarni bajarish imkoni bo'ladi.

Uchrashuv muammoli guruh rahbarining kirish nutqi bilan boshlanadi, unda muxbirlarning texnologiya bo'yicha o'qituvchilar bilan uchrashuv vazifada qatnashganlar o'z fikrlarini bildiradi.

Talaba. (past daraja): "Siz pedagogik texnologiyaning an'anaviy o'qitish uslubiga nisbatan qanday afzalliklarini ko'rasiz? Ehtimol, texnologiya kerak emasdir? Ilgari ularsiz ham darsbo'lganku?".

«O'qituvchi-texnolog» Talaba. (o'rta daraja): "Usul faqat bitta jarayonga, o'quv jarayoniga e'tiborni qaratadi, texnologiya ikkita usul bilan ishlaydi: o'qitish va o'qish. Menimcha, texnologiyasiz buning iloji yo'q. Qadimgi davrlarda faylasuflar mahoratni oshirish haqida gapirishgan va bu texnologiyaga yaqin ekanligi aniqlanadi. Ko'pgina olimlar, masalan, A.S.Makarenko, K.D.Ushinskiy texnologik amallarni aniqladilar. Texnologiya talaba va o'qituvchiga qulaylik yaratadi. U takrorlanishi mumkin va belgilangan maqsadga mos keladigan vaziyatlarni amalga oshirish imkonini beradi.

"O'qituvchi-texnolog" Talaba. (yuqori daraja): "Men hamkasbimning fikrini davom ettirib, aziz muxbirlarning e'tiborini, didaktik faoliyat to'plamida texnologiya doimo mavjud bo'lganligiga qaratmoqchiman - bu tematik rejalashtirish va o'quv ishlarini rejalashtirish, bu tezislarning to'plami, darslar va darsdan tashqari mashg'ulotlar, bu nizolarni hal qilish uchun harakatlar tanlovi va boshqalar".

Talaba. (o'rta daraja): texnologiyasi uchta texnologik obyektni ajratib turadi: o'quv mavzusining texnologik xaritasi, darsning axborot xaritasi va talaba

rivojlanishining axborot xaritasi. Sizningcha, o'qituvchining amaliy ishida faqat bitta obyektни bajarish mumkinmi? Agar shunday bo'lsa, qaysi biri? Nima uchun?"

“O'qituvchi-texnolog” Talaba. (o'rta daraja): “Men ishonaman va bu mamlakatning turli mintaqalaridagi o'qituvchilarning ko'p yillik tajribasini tasdiqlaydi, asosiy obyekt - bu ta'lim mavzusining texnologik xaritasi. Uning loyihasisiz buni amalga oshirish mumkin emas. Darsning ma'lumot kartalari va talabalarni rivojlantirish bo'yicha ma'lumot kartalari bu loyihalash faoliyatining ikkinchi darajali loyiha hujjatlari amalga oshiriladi. Ular texnologik jadvalda batafsil o'rganish va maqsadli vazifalarni bajaradi. Bundan tashqari, munozarada didaktik faoliyat o'qituvchi innovatsion komponenti, individual texnologik obyektlarni loyihalash masalalari va natijalari bilan bog'liqligi ko'rib chiqiladi. Natijada “Men va texnologiya” metodikasining transformatsiyasi ishlab chiqildi va taxlil qilinadi.

Ushbu bosqich boshlang'ich ta'lim yo'nalishida o'qish davriga to'g'ri keldi va talabalar ilmiy ishlar bilan bajariladi. An'anaga ko'ra, talabalar bilan bunday ish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: muammoli va tadqiqot mavzusini tanlash, muddatli ish (yoki diplom) uchun ish rejasini tuzish, muammo bo'yicha adabiyotlarni tahlil qilish, kurs yoki diplom loyihasining tuzilishini tuzish, uning qismining nazariy tavsifi, eksperimental komponentni oldindan aytib berish, uning tavsifi, natijalarni olish, ularning ahamiyati va samaradorligini aniqlash kerakli ko'rsatilgan.

Mazkur tadqiqot doirasida boshlang'ich ta'lim yo'nalishi tajriba-sinov ishlari tuzilmasini aniqlaydilar. Birinchi bosqichdan ikkinchi bosqichga o'tish jarayonida muammoli guruhda ishlagan talabalar izlash sohasini mustaqil ravishda aniqlaydilar. Ba'zi hollarda ilgari boshlangan tadqiqotlar bajariladi.

O'quv loyihasi sifatida “Psixologiya, pedagogika, boshlang'ich sinf darslarida o'quv ta'sirini o'tkazish usullarini tanlash shartlari” mavzusidagi o'quv qo'llanmani tayyorlab, “O'qituvchining uslubiy asboblari” loyihasini ko'rsatib o'tiladi.

«Ilmiy adabiyotlar mualliflik pedagogik texnologiyalari» loyihasi ustida ishlab, bir qator muammolarni va kam rivojlangan sohalarni ajratib ko'rsatishga muvaffaq bo'ldi. Talaba o'qituvchi tomonidan taklif qilingan kurs ishlarining hech birini qabul qilmadi, tadqiqot mavzusini mustaqil ravishda shakllantirgan - "Ta'lim mavzusi doirasida tuzatish ishlarini qo'llab-quvvatlash usullarini loyihalash" ko'rsatilgan.

Davriy ishlarning mavzulari shakllantirilgandan so'ng, muammoli guruh o'z mashg'ulotlarini pedagogik tadqiqotlarni tashkil qilish usullari va texnologiyasini ishlab chiqishga qaratadi. Uchrashuvlar quyidagi muammolarni muhokama qilishga: tadqiqotning metodologik masalalari, tadqiqot usullari, tajriba o'rnatish va natijalarni qayta ishlash muammolari, tajriba to'plash, uni tushunish, tahlil qilish va yakunlashga o'z hissasini qo'shadi.

Guruhlardan har birining vazifasi boshqalarni metodning mohiyati va xususiyatlari bilan tanishtirish, pedagogik-tadqiqot usullari orasida uning muhimligini isbotlash, o'zlarining pedagogik tadqiqotlarida qo'llash imkoniyatlarini taklif etiladi. Boshqa guruhlarning vakillari ushbu tadqiqotning zaruratidan kelib chiqib, ushbu usulning afzalliklari va kamchiliklarini muhokama qilishda ishtirok etishga namoiysh etadi. Pedagogik tadqiqot usullari bo'yicha uchrashuv yakunlandi. Muammoli guruhlarning bunday faoliyati talabalarni ilmiy faoliyatga kirishga moslashtirishga yordam beradi. O'z tadqiqotining vazifalari bilan doimiy bog'liqlik aks ettirishini ustuvor vazifa bajariladi.

Pedagogik tadqiqot apparatini o'zlashtirgandan so'ng, talabalar tadqiqot yo'nalishlari yaqinligiga qarab guruhlarga birlashadi. Uchrashuvlar aqliy hujum shaklida o'tkaziladi. Aqliy hujum metodi – jamoaviy ijodiy faoliyatni faollashtirishning eng samarali usullaridan biridir. Usul g'oyasi tanqid va undanqo'rqish tafakkurni sustlashtirishi, ijodiy jarayonlarni ko'rsatib o'tiladi.

Buni hisobga olib ilgari surilgan faraz belgilandi va tanqidiy baholandi. Mazkur metodda o'quv-pedagogik vazifalar yechimini rahbar boshqaradi. U "Aqliy hujum" jarayonining barcha qoidalari rioya etilishini ta'minlaydi, xususan:

- 1) topshiriqlar sharti umumiy holda shakllantirildi;

2) “G‘oyalar generatori” guruhi ajratilgan vaqt ichida maksimal farazlarni shakllantirishga harakat qildi; har bir g‘oya uchun vaqt chegarasi - 2 daqiqa etib belgilandi; dalillar talab qilinmadi; barcha fikrlar qayd qilindi; ushbu bosqichda har qanday tanqid qilish taqiqlandi;

3) ekspertlar guruhi ilgari surilgan qadriyatlar farazlari to‘g‘risida xulosalar chiqaradi;

4) “Aqliy hujum” paytida hal qilinmagan muammo ushbu guruhga yana taklif qilinishi mumkin, ammo o‘zgartirilgan shaklda.

Talabalarni usullarni shakllantirish darajasida birlashtirish, ularda “Aqliy hujum”da ishtirok etishlari uchun qulay imkoniyatlar beriladi.

Masalan, o‘rta ko‘rsatkichga ega guruh ishtirokchilari “Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisida ishlash uchun pedagogik texnologiyadan foydalanishning imkoniyatlari”, “Boshlang‘ich maktabda o‘quv jarayonini tashkil etishga texnologik yondashuvni amalga oshirishning shart-sharoitlari” va “Kichik yoshdagi o‘quvchilarni texnologik rivojlangan o‘quv jarayoniga jalb qilish uchun maqbul shart-sharoitlarni tanlash” mavzusidagi bitiruv ishlari bo‘yicha yakuniy bosqich talabalari “Aqliy hujum”da qatnashib, «Pedagogik tadqiqotlarning dolzarb muammolari»ni aniqladilar. Bunday ishlar davomida qarama-qarshi fikrlar – iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy-geografik, psixologik-pedagogik va tashkiliy guruhlari o‘rgandilar.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari prognostik va refleksiv malakalari muammoli guruhlarning ishi orqali kurs ishi va keyinchalik bitiruv loyihalarini ishlab chiqishni tashkil ettirildi. Shu tariqa, keyinchalik o‘qituvchi-amaliyotchi sifatida tadqiqot ishlari amalga oshirildi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi didaktik-metodik kompetentligi rivojlanishi tadqiqot-refleksiv sohasidagi o‘zgarishlar aniq ko‘rsatildi. Natijalar qayd etildi va muammoli guruhlar rahbarlari tomonidan kundaliklarga aniqlab borildi. O‘zgarishlar didaktik-metodik kompetentlikning barcha sohalaridagi mos keldi. Tadqiqot yakunida didaktik-metodik kompetentlikning barcha sohalarida shakllanishi natijalarining muvofiqligi aytib o‘tildi.

§ 2.3. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish modeli

Model o'zida "tadqiq qilinayotgan obyekt (yoki ko'rinish)ga xos sxema, fizik chizma, belgili shakl yoki formula ko'rinishidagi sun'iy yaratilgan obyekt bo'lib, ushbu obyekt o'rtasidagi elementlarni struktura, xususiyat, o'zaro bog'liqlik va munosabatning soddaroq shaklida namoyon qiladi" [32]. Faoliyat (kasblar)ning turli xil turlarida professionallikning o'ziga xosligi ishchi faoliyatining meyoriy tavsiflariga ko'rsatmalar berilgan professiogramma orqali va mazkur mehnat turini amalga oshirishi uchun egallashi kerak bo'lgan kasbiy muhim psixologik sifatlar orqali ifodalanishi mumkin [139].

Ta'lim jarayoniga praksiologik yondashuv asosida model o'z ichiga mazmunli-maqсадga qaratilgan, protsessual-faoliyatli va natijaviy-baholashga oid bloklardan tashkil topgan. Shuningdek, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish modeli mavjudlik, intensiv, ijodkorlik ko'rsatkichlari orqali takomillashtirilgan. Modelning mazmunli-maqсадga qaratilgan bloki jarayondagi sodir bo'ladigan tizimning asosiy tarkibiy qismlari sifatida tadqiqotda o'zaro faoliyatdagi maqsad, vazifalar, tamoyillar va yondashuvlardan iborat (4-rasmga qarang):

Ijtimoiy buyurtma: bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish

Tadqiqotning maqsadi: bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirishdan iborat

Mazmunli-maqсадga qaratilganlik bloki

Maqsad	Vazifalar	Tamoyillar	Yondashuvlar
bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish	didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish, yo'nalishlarini aniqlash, bosqichlarini aniqlash, motivatsion muhitni takomillashtirish	tarbiya va rivojlantiruvchi ta'lim, individuallashtirish, tabaqalashtirish, yosh imkoniyatlarini hisobga olish tamoyillari	tizimli, shaxs faoliyatiga yo'naltirilgan, kompetentli, faoliyatli yondashuv
Komponentlari			

qadriyatli-motivatsion	izlanuvchan-axborotli	refleksiv	protssessual-faoliyatli	didaktik-texnologik	kognitiv-baholash
Sohalari					
motivatsion-nazariy		amaliy		tadqiqot-refleksiv	

Protssessual-faoliyatli blok

O'qitish dasturlari	Shakllari	Metodlari	Vositalari
Muammoli, dasturiy, loyihali, avtomatlashtirilgan o'qitish	Illyustrativ va tushuntirish, muammoli, dasturlangan, nostandart darslar	Ta'limning og'zaki, ko'rgazmali, amaliy, muammoli izlanish, mustaqil ishlar, reproduktiv evristik, induktiv va deduktiv, nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish metodlari	Matnli, tasvirli, audio-vizual, yordamchi, modeli vositalar
Darajalari			
ma'lumotlilik	savodxonlik	ijodkorlik	san'atkorlik

Natijaviy-baholash bloki

Past	o'rta	yuqori
mavjudlik	intensiv	ijodkorlik

Натижа: бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини дидактик-методик компетентлиги ривожлантирилганлиги

4-rasm. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish modeli

Shuningdek, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligi komponentlari va uni rivojlantirish sohalari yoritilgan. Modelning protssessual-faoliyatli bloki o'qitish dasturlari, shakllari, metodlari, vositalari va darajalaridan hamda natijaviy-baholash bloki esa o'rta, pst va yuqori ko'rsatkichlari mavjudlik, intensiv, ijodkorlik bo'yicha baholashdan iborat.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish modeli mavjudlik ko'rsatkichi bo'lajak o'qituvchi meyoriy hujjatlarga oriyentir olishi, darsni tashkil etish va olib borishning turli metodlarini loyihalashtirishi, dars bosqichlarini muvaffaqiyatli tashkil etish va amalga oshirish ko'zda tutilgan.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish modeli intensiv ko'rsatkichi darsni tashkil etish va

olib borishning turli guruhlararo, loyihaviy va mediatexnologiya kabi metodlarini loyihalashtirishi, Internet resurslari bilan qurollanishi, mantiqiy jihatdan dars bosqichlarini tashkil etilishi nazarda tutiladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish modeli ijodkorlik ko'rsatkichi fan metodologiyasi bo'yicha tadqiqotlarga oriyentir olishi, dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil etishning turli metodlarini loyihalashtirishi, dars bosqichlarini muvaffaqiyatli tashkil etilishi nazarda tutiladi.

Bosqich maqsadi bo'lajak didaktik faoliyatda "Men-pozitsiyasi"ni rivojlantirishdan iborat. Vazifalar:

talabaga o'zini qadriyat sifatida anglashiga yordam berish, o'z vazifasini anglash, uning o'ziga xosligini anglash (Men shaxs sifatida qandayman?);

bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisiga hayot va ijod uchun javobgarligini, jismoniy va ma'naviy kuchining chegaralari va imkoniyatlari boyligini, salohiyatini anglashga yordam berish (Men uchun kasb nima? Men nima qila olaman? Bu sohada nimalar qila olaman?);

bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisiga qadriyatlarni anglashlarida, ularga munosabatlarni shakllantirishda yordam berish (Pedagogik faoliyatning muhim qadriyatlarini o'zlashtirishda yordam berish. Mazkur qadriyatlardan qay biri men uchun muhim?);

bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisiga hamfikir odamlar (o'quvchi talabalar) jamoasida o'z o'rnini topishda va aniqlashtirish, ular bilan chuqur munosabatni, ular oldidagi javobgarligini anglashda yordam berish (Men jamoada nima qilyapman? Biz bir-birimizsiz nima yo'qotamiz?)

Tashkiliy:

psixologik-pedagogik amaliyotni loyihalashtirish;

didaktik-pedagogik faoliyatga moslashish bo'yicha vaziyatlar o'quv-pedagogik tizimini ishlab chiqish;

bo'lajak pedagogik faoliyatda o'zini anglash va didaktik-metodik kompetentlikni shakllantirish uchun qulay mikro muhitni imkon toptirish.

Didaktik-metodik kompetentlikni amaliy sohasini rivojlantirishning 1-bosqichida asosiy vosita amaliy praktikum bo'lib aniqlanadi. Quyida mikromaqsadlar tizimini keltiramiz va ular orasidagi samarali aloqalarni aniqlaymiz (14-jadvalga qarang):

14-jadval.

Amaliyotga qo'yilgan maqsadlar	
№	Maktab ishining asosiy yo'nalishlarini bilish
1.	Fan o'qituvchisi va sinf rahbari ishlarining rejalarini sinovdan o'tkazish amaliyotini bilish
2.	Ishlash kerak bo'lgan sinfda mutaxassislik fanlarining o'quv dasturlarini o'zlashtirish
3.	Psixologga turli usullardan foydalangan holda sinf o'quvchilarining portretini bera olish; psixolog-pedagogik sinf tavsifini tuzish
4.	Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yoshi va individual xususiyatlarini bilish
5.	Pedagogik hodisa va faktlarni tahlil qila bilish
6.	O'qituvchi ishini (texnologik karta, tarbiyaviy ishlar rejasiva darsning axborot rejasini)ni tahlil qila bilish
7.	Sinfda o'quv-tarbiyaviy ishlar tizimini rejalashtirish va amalga oshirishni bilish
8.	Pedagogik amaliyot uchun mo'ljallangan o'quv vazifalarining maqsadga muvofiqligini asoslay olish
9.	Tarbiyaviy xarakterdagi jamoaviy va ijodiy ishlarni tashkil qila olish
10.	Xususiy pedagogik faoliyat reflektiv tahlilini amalga oshira bilish

Mantiqiy tuzilmaning maqsadlararo munosabatlari tasvirlangan (munosabatlar yo'naltirilgan qismlar yordamida ko'rsatilgan) misollarni keltiramiz. Tarkibiy-mantiqiy bosqich 3 ta blokdan iborat (1-blok – tahliliy, 2-blok – loyihalash, 3-blok – reflektiv). Tahlil bo'limi doirasida maktabda o'quv jarayonini loyihalash uchun asosni o'zlashtirishga imkon beradigan obyektlararo aloqalar guruhlangan. 2-blok – “loyihalash” – loyihani ishlab chiqish ko'nikmalarini shakllantirish va takomillashtirishga qaratilgan. 3-blok – “reflektiv” – maqsadlararo aloqalar ko'rinishida ushbu vektor amaliyotda boshlanib, keyingi bosqichga motivatsion tartibli ikkita vektorlar bilan tasvirlangan. 3-blokda o'z bo'lajak pedagogik faoliyat va “Men-pozitsiyasi”ni baholanishning shakllanishi funksional jihatdan yaratishdan iborat.

Asosiy vosita ham o'quv-pedagogik vazifa bo'lib hisoblanadi. Pedagogning vazifasi doim pedagog tomonidan ishlab chiqilgan (modellashtirilgan ta'lim jarayonida yoki haqiqiy hayotda) pedagogik vaziyatni o'zgartirish, yangi darajaga o'tkazish, pedagogning maqsadiga yaqin bo'lgan vaziyatni qayta ko'rib chiqishimiz mumkin. Shunday qilib, amaliy sohani shakllantirishda o'quv-pedagogik vaziyatlar asosida ular uchun mos vazifalarni qo'ydik. Vaziyat pedagogik faoliyat maqsadlariga yo'naltirilgan sharoit yaratadi.

Psixologik-pedagogik amaliyotni jihozlash uchun o'quv-pedagogik vaziyatlar tizimidan foydalanildi, jumladan:

didaktik-texnologik (o'quv-tarbiyaviy jarayonning kamchiliklari, muammolari va ziddiyatlarini tahlil qilish malaka, individual aloqalarini tashkil etishda talabalarga pedagogik ta'sir natijalarini tahlil qilish, ma'lum bir pedagogik vaziyatda tegishli texnologik usullarni qo'llash imkoniyatlarini tahlil qilish, ziddiyatlar pedagogikasi sabablarini tahlil qilish qobiliyatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan);

kognitiv-baholash (o'z didaktik-metodik kompetentligini shaxsiy diagnostikasini amalga oshirish samarali usul va uslublarini baholash metodlaridan foydalanish malakalarini shakllantirishga yo'naltirilgan).

Mazkur o'quv-pedagogik vaziyatlar maqsadlarni bog'laydi, didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantiradi. Maktab ta'lim jarayonidagi muammoni ko'rish kabi mikromaqsadni hal etishga mos keladigan tahliliy-refleksiv vaziyat misolini aytib o'tiladi. Talabalarga o'quv-pedagogik sharoit yaratib, samarali darajadagi vazifalar amalga oshirildi. Vaziyat muammosi quyidagilargaasoslangan edi: umumiy shaklda faoliyat maqsadi berildi, u maqsadga yetaklovchi harakatlarni ko'rsatadi.

Mazkur holat asosan didaktik-texnologik, kognitiv-baholash va axborot ko'nikmalarini bajaradi. Vaziyatga bir misol keltirildi: ta'lim jarayonida yuzaga kelgan vaziyatning boshlanishini tasvirlash uchun talabalar mikro-guruhi taklif etiladi, keyin ularni hal etish bo'yicha harakatlarni tanlash va baholash bo'yicha vazifalar aniqlanadi. Masalan, didaktik-metodik kompetentlikning amaliy sohasida

oʻrtacha darajaga ega boʻlgan talabalar mikro-guruhlaridan biri quyidagi vaziyatni keltirib chiqardi: “Uchinchi sinflardan birida oʻqituvchi betob boʻlib qoldi va u bilan parallel ravishda ishlaydigan hamkasbi vaqtincha uning oʻrniga oʻrganiladi. Bolalar uning mehribonligini birinchi daqiqalardan oq yoqtirib qoldilar, chunki u betob oʻqituvchidan tabiatan mutlaqo boshqacha boʻladi. Bolalar uning mehribonligi, vazminligi va quvnoq tabiatga egaligini sezib, unga nisbatan yaxshi munosabatda bildiriladi. Oʻzlarining oʻqituvchilari ishga qaytganida (sogʻaygandan soʻng), bolalar u siz boshqa oʻqituvchi oʻtgan darslarini eslab, oʻz oʻqituvchilariga koʻnika hosil qiladi. Oʻqituvchi oʻquvchiga baqirib, qoʻpol munosabatda boʻlganida bir oʻquvchi shunday dedi: “Ustoz siz yomonsiz, oldingi haftalarda dars bergan ustoz esa – juda yaxshi edi. Vaziyatning davomini yozing ...”.

Mazkur vaziyatni mikro-guruhga bir xil darajada hal qilish koʻrsatmalari beriladi. Bunda talabalar oʻzlariga berishlari mumkin boʻlgan savollarning variantlarini keltirdilar: “Oʻqituvchi oʻquvchining soʻzlarini eshitganida qanday xulosaga kelishi kerak? Bunday vaziyatda oʻqituvchi oʻzini qanday tutishi kerak? Xulq-atvorini va oʻquvchilar bilan boʻladigan muloqotini qanday oʻzgartirishi kerak?” va boshqalar.

Mazkur pedagogik jarayonda vaziyatni hal qilishda oʻquvchilar bunday holatlarning sabablarini tahlil qilishdi, ushbu vaziyatni keltirib chiqaradigan hodisalar psixologiyasi va pedagogikasi haqida oʻzlarining tushunchalarini yaratdilar, oʻqituvchi nima uchun u yoki bu tarzda harakat qilishlari kerakligi haqida fikr mulohazalar yuritish mumkin. Ushbu turdagi mulohazalar asosida tahliliy-aks ettiruvchi baholash-axborot, maqsadga yoʻnaltirilgan va istiqbolli prognozlash harakatlariga bajarildi.

Mazkur bosqichda shaxsiy xislatlarni oʻz-oʻzini bilish texnologiyasini oʻzlashtirishga va psixologik-jismoniy tabiatning oʻzini-oʻzi yaxshilashni rejalashtirish, tashkillashtirish, baholash va toʻgʻrilash koʻnikmalarini rivojlantirishga katta eʼtibor qaratildi: aqliy jarayonlarning xususiyatlariga taʼsir qilish, hissiy va ixtiyoriy holat va xislat-fazilatlarni oʻz-oʻzini tartibga solish, yaʼni

xulq-atvorni boshqarish pedagogik texnologiya tarkibiy vositasi sifatida va pedagogik tizimning o'ziga xos vazifalarini amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlarni takomillashtirish nazarda tutiladi. Shu munosabat bilan dars davomida quyidagi pedagogik vazifalar zanjirlari taklif etildi:

noto'g'ri ma'lumotli taqdim etilgan topshiriqlar – bir necha yechimli topshiriqlar - ziddiyatli topshiriqlar;

ekstrapolyatsion topshiriqlar – ziddiyatli topshiriqlar – taqrizlashtirish topshiriqlari;

ekstrapolyatsion topshiriqlar – noto'g'ri ma'lumotli taqdim etilgan topshiriqlar – bir necha yechimli topshiriqlar – o'quv vaziyatlarini qurish topshiriqlari;

o'quv vaziyatlarini qurish topshiriqlari – ziddiyatli topshiriqlar – taqrizlashtirish topshiriqlari;

taqrizlashtirish topshiriqlari – ziddiyatli topshiriqlar – ekstrapolyatsion topshiriqlar;

ziddiyatli topshiriqlar – bir necha yechimli topshiriqlar – noto'g'ri ma'lumotli taqdim etilgan va ko'rsatilgan vazifalar aniqlanadi .

Ko'rsatilgan zanjirlar tegishli bosqichda motivatsion-nazariy sohada o'quv-pedagogik kompetentlikni shakllantirishdagi pedagogik vazifalarning ketma-ketligiga mos keladi va ularning amaliy rivojlanishda mantiqiy fikrlashga o'rgatiladi. O'quv-pedagogik topshiriqlarni hal etish maxsus texnologik xaritalar bilan jihozlanadi, ular yoki o'qituvchi tomonidan, yoki talabalar bilan amaliyotda birgalikda harakatlanadi. Bunday ishlar uchun motivatsion-nazariy sohani rivojlantirishga yo'naltirilgan o'quv-pedagogik topshiriqlar texnologik xaritasi amalga oshiriladi.

Pedagogika va boshlang'ich ta'lim metodikasi fakultetida talabalar didaktik-metodik kompetentligi rivojlanish holatining sifatli tahlilini o'tkazishda o'rta daraja, yuqori darajali talabalar soni ortgani kuzatildi. Nazorat guruhida bunday o'sish kuzatilmadi. Asosan didaktik-metodik kompetentlik past darajasidan o'rta darajaga o'tishda o'zgarishlar kuzatildi. Didaktik-metodik kompetentlikning

amaliy sohada rivojlanish darajasinin bayon etiladi. Talabalarda didaktik-metodik kompetentlik shakllanishining boshlang'ich bosqichida o'quv-pedagogik topshiriqlarni tahliliy hal etilishiga ahamiyat qaratildi.

Keyingi bosqichlarda didaktik faoliyatlarining bosqichma-bosqich "qisqartirish", "avtomatlashtirish" mavjudligi, didaktik faoliyat tajribasini bosqichma-bosqich egallab borish malaka, ko'nikmalari, jamlanib bordi; psixologik tayyorlik obyektiv ma'noga ega bo'ladi (A.S.²⁰⁴ .Vigotskiy, P.YA.²⁰⁵ Galperin). Jumladan, K.V.²⁰⁶ Kuzmina o'z tadqiqotlarida o'qituvchining didaktik-pedagogik faoliyatida ijodiy yondashuv bilan o'z xususiy psixologik-pedagogik tizimlarini ishlab chiqishi, ularda tarkibida avtomatizmga ega bo'lgan, ijodiy jarayonni ta'minlovchi takrorlanuvchi elementlar mavjudligini takidlaydilar.

II bosqich-asosiy- "faoliyatli". Bosqich maqsadi bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida didaktik-metodik kompetentlik operatsion-faoliyatni rivojlantirishdan iborat. Bosqich vazifalari:

talabalarda bo'lajak didaktik faoliyat konsepsiyalarini muammolashtirishga, bunda "Faoliyatli-konsepsiyalar"ni rivojlantirish ta'kidlanishimiz mumkin;

talabalarga alohida o'quv mavzusi doirasida yaxlit o'quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil etishni o'zlashtirishga yordam beradi;

talabalarda boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan olib boriladigan o'quv va sinfdan tashqari ishlar ularning umumiy birligiga, tizimni, rivojlanayotgan shaxsga asoslanganligiga bo'lgan ishonchni shakllantirishga hissa qo'shishga yordam beradi;

o'quv mavzusi loyihasini ishlab chiqishning bilish malakasini shakllantirishga yordam beradi;

talabani o'ziga xos uslubiy tizimlar va pedagogikani maktab o'quvchilarini o'qitish texnologiyasi bilan jihozlashga yordam beradi.

²⁰⁴ Выготский Л.С. Собрание сочинений. Мышление и речь. – Москва: Педагогика, 1982. – 504 с.

²⁰⁵ Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – Москва: Наука, 1981. – 140 с.

²⁰⁶ Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. - М.: Высш. шк., 1990. - 119 с.

Tashkiliy:

pedagogik amaliyotning vaziyatlarini loyihalashtirish: “bolaning maktabdagi dastlabki kunlari” va “Metodik amaliyot”;

pedagogik amaliyot vaziyatlari metodik jihozlanishini yaratish;

amaliyot davrida o‘quv-pedagogik vaziyatlarni tayyorlash tizimini ishlab chiqish;

talabalarga haqiqiy ta’lim sharoitida faoliyat yuritishlari uchun qulay sharoitlar yaratish.

Didaktik-metodik kompetentlikning amaliy sohasini rivojlanishining 2-bosqichida amaliyotning asosiy vositasi pedagogik amaliyotning ikki jihati: “bolaning maktabdagi dastlabki kunlari” va “metodik” xususiyatlar bo‘lib hisoblanadi. Quyida mikromaqsadlar va ular orasidagi aloqadorlikni bayon etamiz (15-jadvalga qarang):

15-jadval.

“Bolaning maktabdagi dastlabki kunlari” amaliyotiga taqdim etilgan maqsadlar

Pedagogik hujjatlar bilan ishlash imkoniyatiga ega bo‘lish (maktab o‘quvchilarining shaxsiy hujjatlari, o‘quvchilarning tibbiy yozuvlari, birinchi sinf o‘quvchilarining psixologik-pedagogik kartalari va boshqalar)
Pedagogik amaliyot davrida rejalashtirilgan vazifalarning maqsadga muvofiqligini va faoliyat mazmunini asoslay olish
Bolalarning maktabga va o‘qishga bo‘lgan munosabatini o‘rganish usullarini o‘zlashtirish
Aqliy faoliyatning ayrim turlarini (tafakkur, xotira, idrok va boshqalar) tadqiq qilishning o‘ziga xos usullarini o‘zlashtirish
Talabalarning turli fanlar bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarining hozirgi darajasini aniqlash
Bolalarning maktabga tayyorligi to‘g‘risida psixologik va pedagogik xulosa chiqarish
Bolalarning maktabga tayyorgarligini shakllantirish uchun tadbirlar tizimini va harakatlar ketma-ketligini loyihalashtirish
Talabalar bilan ishlash natijalarini rejalashtirish va bashorat qilishni bilish
O‘zining didaktik faoliyati va hamkasblari faoliyatini ijobiy tahlil qila bilish va aks ettira olish

Quyida mazkur tayyorgarlik bosqichi mantiqiy tuzilishining o‘zaro bog‘liqligi ko‘rsatilgan (bog‘liqlik yo‘naltirilgan segmentlar yordamida ko‘rsatilgan): pedagogik amaliyotning mazkur davrida motivatsion blokning yo‘qligi tasodifiy emas, chunki talabalarning nazariy kurslarni o‘rganishdagi barcha dastlabki ishlari didaktik faoliyatning ijobiy motivatsiya va kognitiv faoliyatni shakllantirishga qaratilgan. 3-blok “refleksiv” – oldingi bosqichda

amaliyot pedagogikasi nazariy kurs maqsadlarining tarkibiy va mantiqiy aloqalarida mantiqiy davomi bo‘lib qoladi.

Pedagogik amaliyotning ushbu bosqichi tarkibiy va mantiqiy ravishda ikkita blokda (1-blok – tahliliy-operatsion, 2-blok – loyihaviy-refleksiv) taqdim etildi. 1-blok – “tahliliy-operatsion”. Didaktik faoliyat ishlab chiquvchisining analitik sohasiga alohida operatsiyalarni ajratish va bir-biri bilan o‘zaro bog‘liqlikni o‘z ichiga oladi. Ushbu blokda mikroaloqalarning mantiqiy bog‘lanishi analitik operatsiyalarni yuqori darajadagi analitik operatsiyalarni bajarish mumkin bo‘lgan natijalarga olib keladigan, oldindan belgilangan ketma-ketlikda belgilanadi.

2-blok – “loyihaviy-refleksiv” – loyihani yaratish, amalga oshirish va tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu bo‘limning aks ettiruvchi komponenti talabani o‘zini shaxs sifatida bilishga va kelajakdagi mutaxassislik qanday bo‘lishiga, shuningdek, o‘zini takomillashtirishga yo‘naltiradi va shu bilan nazariy kurslar doirasida qo‘shimcha o‘qishni belgilaydi (16-jadvalga qarang):

16-jadval.

Metodik amaliyotga qo‘yiladigan maqsadlar

Ma‘lum sinf uchun alohida fanlar bo‘yicha ta‘lim standartlari talablarini bilish
O‘quvchilarning o‘quv ishlariga tayyorgarligini tahlil qila olish
Bolalarning yetakchi qiziqishlarini, o‘quv faoliyati ko‘nikma va malakalarini bilish
Talabalarning yoshini va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tizimlar va harakatlar ketma-ketligini loyihalashga qodir bo‘lish (darslarning ma‘lumot kartalarida qayd etilishi)
Talabalar bilan ishlash natijalarini rejalashtirish va bashorat qilishni bilish
Boshlang‘ich maktab o‘quvchilarini o‘qitish va tarbiyalash natijalarini, taxmin qilingan qiyinchiliklar va xatolarni oldindan aytib bera olish
Haqiqiy o‘quv jarayonida dars loyihasini ishlab chiqish va amalga oshirish
Didaktik faoliyat talablari tahlilini o‘tkazish
Didaktik faoliyatni va ketma-ketlikni loyihalashtirish
Shaxsiy didaktik faoliyat refleksiv tahlilini amalga oshira bilish

Bu yerda tayyorgarlik bosqichining mantiqiy tuzilishining maqsadlararo munosabatlari tasvirlangan (munosabatlar yo‘naltirilgan segmentlar yordamida ko‘rsatilgan).

Amaliy pedagogikaning ushbu bosqichi tarkibiy va mantiqiy ravishda uchta blokdan iborat (1-blok – tahliliy; 2-blok – loyihalash va prognozlash; 3-blok – baholash va refleksiya). Ushbu bosqichning 1-bloki past darajadagi pedagogik tizimlarini loyihalash uchun aqliy harakatlarni amalga oshirishni o‘z ichiga oladi.

2-blok – “loyihalash va prognozlash” – qisqa va uzoq muddatli prognozlarga ega loyihalarni ishlab chiqish imkoniyati ko‘rsatilgan. 3-blok baholovchi-refleksiv bo‘lib, baholash harakatlari yuzaga keladi, natijada o‘qituvchining rahbarligi ostida didaktik faoliyatni ko‘rib chiqishimiz mumkin.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchi maktabdagi haqiqiy o‘quv-tarbiyaviy jarayonni his etishi zarur. Refleksiv baholashni tayyorgarlik jarayonida nazariy blokka “ko‘prik” bo‘lib amalga oshiriladi. “Metodik amaliyot” davrida talabalarni tayyorlash uchun o‘quv-pedagogik vaziyatlar tizimi kiritiladi, tizim quyidagi topshiriqlardan iborat bo‘ladi:

tahliliy – ta’lim mavzusini loyihalashtirish bo‘yicha faoliyatni tahlil qilish va tuzish ko‘nikmalarini shakllantirishga, tizimlar va pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish nuqtai nazaridan, didaktik-pedagogik faoliyatning turli xil natijalarini tahlil qilishga, o‘quv jarayonining individual yo‘nalishlarining kamchiliklari va ziddiyatlarini ta’kidlashga imkon beradi;

loyihalashtirish va prognozlash (ular haqiqiy ta’lim jarayonidagi pedagogik harakatlar metodikasi va texnologiyasining muqobilini izlashni amalga oshirish qobiliyatini shakllantirishga, tegishli vaziyatlardan foydalanishni hisobga olgan holda pedagogik ta’sir ko‘rsatishni o‘rganishni rejalashtirishga, maktab o‘quvchilari kutgan qiyinchiliklar va xatolarni bashorat qilishga, texnologiyadan foydalanishni operatsiyalar va texnikalarga ajratish tavsiya etiladi);

tashkiliy va faoliyat (ular pedagogik texnologiya elementlarini qo‘llash uchun mos ko‘nikmalarni shakllantirishga imkon beradi, ishlaydigan pedagogik texnologiya sharoitida talabalar faoliyatining turli shakllarini rag‘batlantiradi va tashkillashtiradi, o‘quvchilarning kognitiv faolligini boshqarish va o‘quv jarayoniga pedagogik texnologiya elementlarini tatbiq etish);

baholovchi va refleksiv (ular pedagogika fakulteti tomonidan qo‘llaniladigan shakllar, usullar va vositalarning samaradorligini baholash ko‘nikmalarini shakllantirishga, ta’lim muassasasining o‘quv jarayonida nazoratning turli shakllaridan foydalanishga, talabalar faoliyatining har xil turlarining holatini

tashxislashga va ularning didaktik faoliyati to'g'risida fikr yuritishga imkon beradi. didaktik-metodik kompetentlik shakllanishida imkon beriladi.

Quyidagi bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisiga zanjiri orqali tashkiliy-faollik holatini tuzishga misol keltiramiz: tariflashtirish topshiriqlari – ziddiyatli topshiriqlar – o'quv vaziyatlarini o'rganish topshiriqlari – yechimning umumiy strategiyalarini ishlab chiqish vazifalari. Kichik maktab o'quvchilari bilan mustaqil dars olib borishdan oldin, talabalar mikroguruhi “Darsdagi dars”, “Menedjer” biznes-o'yinida qatnashish mumkin. O'rta daraja ko'rsatkichiga ega talaba “Ko'chma dars” loyihasini tayyorlaydi. Qolganlar “menejer”ning ishini ko'rib chiqishdan iborat. Bundan tashqari, o'qituvchi “O'qituvchi-yutqazgan” videotasmasidan parchani namoyish etadi (darsning 15 daqiqasida 45 ta harakat xatolari harakatlarida dasturlashtirilgan).

“Menejer” ning vazifasi – xatolarni kuzatishda talabalar o'rtasida rollarni taqsimlashdir. Parcha bir marta ko'rsatiladi. Muhokama o'qituvchi tomonidan olib boriladi. Ushbu ishning natijasi odatdagi xatolar to'plamini kengaytiriladi. Ziddiyatli topshiriqlar davom ettiriladi. Ularni uyda «ekspert» tayyorlaydi (yuqori darajaga ega talaba). Mikroguruhning qolgan ishtirokchilari qarama-qarshiliklarni topib, ularni hal etish yo'llarini ochib beriladi. “Rejisserlar” tomonidan ishlab chiqilgan strategiyalar asosida o'quv vaziyatlarida amalga oshiriladi. Umumlashtirilgan strategiyalar mustaqil loyihalarni ishlab chiqishda asos bo'lishi kerak.

Mazkur bosqichda tahliliy va operatsion malakalarga e'tibor qaratildi. Talabalar pedagogik texnologiyalar mazmun-mohiyati bilan tanishdilar, o'quv mavzusini loyihalashtirishni o'zlashtirdilar. Amaliy sohada talabalar didaktik-metodik kompetentligini shakllantirishning 2-bosqichida bilimlarni didaktik harakatlar tizimiga o'tkazish, mavjud bilimlar ularni inkor etish, foydasizligini tan olish asosida cheklanmagan, balki ularni konkretlashtirish va sintez qilish yo'li bilan cheklangan sohalarni o'zlashtirdilar.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi nafaqat pedagogikaning mazmunli xatti-harakatlarini, texnologik jarayonlar algoritmlarini, diagnostika usullarini,

xulq-atvor meyorlarini o'rganibgina qolmay, balki ularning harakatlarini uyg'unlashtirishni, pedagogik vaziyatlarni hal qilishning samarali usullarini izlashni ham o'rgandilar.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik-metodik kompetentliklari rivojlanishi ko'paydi. Pedagogika va boshlang'ich ta'lim metodikasi fakulteti talabalari didaktik-metodik kompetentliklari shakllanganligining tahliliga ko'ra, ta'kidlash joizki, ustunlik darajasi past darajadagi o'quvchilar sonining asta-sekin kamayishi holati mavjud. Nazorat guruhida bunday dinamika qayd etilmadi. Tipologik guruhlarda o'zgarishlar ahamiyatsiz. Talabalar didaktik-metodik kompetentligi rivojlanganligining usullariga sifatli o'zgartirishlar pog'onaga ta'sir qilmaydi, bu keyingi bosqichga o'tishni ta'minlaydi.

Shu tariqa, "Faoliyat pozitsiyasi"dan "Texnologik pozitsiya"ga o'tish jarayonida bosqichma-bosqich zanjir hosil bo'ladi. Shuning uchun amaliy va amaliy sohani rivojlantirishning yakuniy bosqichida biz aks ettirish va baholash malakalarini rivojlantiriladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisiga didaktik faoliyat davrida faoliyatli rivojlanish maqsadlarini belgilashda ehtiyojning namoyon bo'lishiga yordam berish;

refleksiya va o'z-o'zini anglash, prognoz va oldindan ko'ra bilishni shakllantirishga yordam berish;

talabalar o'rtasida bo'lajak didaktik faoliyat konsepsiyasini muammolashtirishni shakllantirishga yordam berish;

erishilgan didaktik-metodik kompetentlik darajasini anglashga yordam berish;

boshlang'ich maktab o'quvchilarini o'qitish va tarbiyalash uchun ijodiy ish turlariga e'tiborni jalb qilish va o'zlarining pedagogik faoliyati texnologiyasi variantlarini ko'rsatib o'tiladi.

Tashkiliy:

amaliyotda texnologik va uslubiy jihozlashni, shuningdek, o‘z-o‘zini diagnostika qilish tizimini loyihalashtirish;

o‘quv-pedagogik vazifalar tizimini ishlab chiqish.

Asosiy vositalar: didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik amaliyot bosqichi 3-bosqichi - “diplom himoyasidan oldingi loyihalashtirish” bo‘lib hisoblanadi. Biz mikro maqsadlar tizimini keltirib, ular o‘rtasidagi bog‘liqlikning samaradorligini aniqlaymiz (17-jadvalga qarang):

17-jadval.

O‘qituvchi pedagogik faoliyatini tahlil qilish usullari

O‘qituvchi pedagogik faoliyatini tahlil qilish usullarini bilish
O‘quv mavzusining o‘rni va ahamiyatini aniqlash bilish
O‘quv mavzusi pedagogik tahlilni o‘tkazish
Sinf o‘quvchilari alohida xususiyatlariga ko‘ra diagnostik maqsadlar qo‘ya bilish
O‘quv mavzusi bo‘yicha diagnostik tizimni ishlab chiqarish
O‘quv mavzusini o‘rganishda o‘quvchilar xatosi va qiyinchiliklarini prognozlay bilish
Uy vazifalari hajmini miqdorlay bilish
Texnologik kartani loyihalashtira bilish
Alohida darsda o‘quv jarayoni ishlarini taqsimlay bilish
Dars axborot kartasini tuzishni bilish
Haqiqiy o‘quv jarayonida o‘quv mavzusi loyihasini amalga oshira olish
Shaxsiy pedagogik faoliyatni tahlil qila bilish

Tayyorgarlik bosqichining mantiqiy tuzilmasining maqsadlararo bog‘liqligi tasvirini keltiramiz (bog‘liqlik yo‘naltirilgan kesimlar yordamida ko‘rsatilgan). Amaliy pedagogikaning ushbu bosqichi tarkibiy va mantiqiy ravishda 3 blokdan iborat (1-blok – loyihalashtirish, 2-blok – operatsion, 3-blok – refleksiv). Loyihalashtirish bloki, didaktik faoliyatga tayyorgarlikning motivatsion jihatlarini takidlaymiz.

“Loyihalashtirish” – mikro maqsadlarning mantiqiy tuzilishi, loyihaaning alohida qismlarga ajratish jarayoni sifatida belgilaydi, bu esa keyingi 2-blokka o‘tish uchun zarur shartdir – “operatsion”, unda operatsiyalar talaba tomonidan o‘zlashtiriladi va tizimlashtiriladi. Operatsion mahorat mutaxassis innovatsion vazifalar bilan belgilanadi. Ko‘zgu tabiatini aks ettiradi, bu kelajakda bo‘lajak rivojlanishni aniqlashga sharoit yaratadi. Natijada didaktik-metodik kompetentlikni rivojlantirish darajasida aniqlashtiriladi.

Ushbu bosqichda talabalar ta'lim mavzularini, pedagogika uchun mazmunli bo'lgan harakatlarni ishlab chiqish tartiblarini, texnologik protseduralarni, algoritmlar diagnostikasi usullarini, xulq-atvor meyorlarini ishlab chiqdilar, o'z harakatlarini uyg'unlashtirish tartibini bajaradilar. Bo'lajak o'qituvchilarning ko'pchiligida bilim didaktik faoliyat harakatlari tizimiga o'tkazildi, mavjud bilimlar ularni inkor etish, foydasizligini tan olish asosida emas, balki ularni aniqlashtirish va sintez qilish yo'li aniqlanadi. Didaktik faoliyat sohasidagi bilimlarni yagona pedagogik tizimga birlashtirish, shuningdek, o'z-o'zini anglash bu bosqichning ko'rinishidir.

Boshlang'ich ta'lim metodikasi fakulteti talabalarida didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish holatining sifatli tahlilida shuni ta'kidlash mumkinki, o'rta va yuqori darajadagi tipologik guruhlar eng ko'p sonli, past darajadagi talabalar sonining izchil kamayish tendensiyasi amalga oshdi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi didaktik-metodik kompetentligining amaliy sohasini rivojlantirish bosqichlari bo'yicha jarayonlarda boshlang'ich sinf o'qituvchisi kompetentligi talabalarga pedagogika muammolarini standart va nostandart sharoitlarda hal qilishda, texnologik yondashuvni ongli va mazmunli idrok etishda hamda uni qabul qilishda asosiy rol o'ynashga xizmat qiladi.

Didaktik-metodik kompetentlikning amaliy sohasini rivojlantirish amaliy sohada o'z aksini topdi (yaxlit pedagogik tizim amaliyoti sifatida), boshlang'ich ta'lim yo'nalishida pedagogik amaliyotning bosqichlariga mos keladigan quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oldingi loyihalash amaliyotni ko'rsatadi.

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishining o'tkaziladigan pedagogik amaliyotning o'ziga xos xususiyati shundaki, u psixologik-pedagogik bo'limining asosiy fanlarini o'rganish bilan bir vaqtda olib boriladi, amaliyotning psixolog-pedagogik doirasida bola va tarbiya to'g'risidagi nazariy bilimlarni haqiqiy maktab hayoti jarayoni bilan o'zaro bog'lashga xizmat qiladi.

Kichik bosqichlardagi talabalar pedagogik amaliyoti bosqichlarining mantiqiy ko'rinishin aks etiradi. Ushbu bosqichda talabalar faoliyatining mazmuni haqiqiy didaktik faoliyatining mazmuniga yaqinlashtiriladi. Asosiy maqsad

boshlang'ich sinf o'qituvchisining o'quv-tarbiya tizimini mustaqil tashkil etish jarayonida olib amalga oshiradigan vazifalarini to'liq bajarishga tayyorlashdan iborat.

Amaliyot davomida o'quv dasturlarining mavzulari va bo'limlarini tahlil qilish, universitetda o'qish jarayonida olingan bilimlarni dolzarblashtirish ishlari ko'rib chiqiladi. Amaliyot mazmuni talabalar faoliyati bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari didaktik faoliyati mazmuniga maksimal darajada yaqinlashishni rivojlantiriladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining didaktik-metodik kompetentligini amaliy sohada rivojlantirish tizimlari ko'plab talablar asosida amalga oshiriladi. Bunda talaba quyidagilarni bilishi shart:

o'quv mavzusida darslar tizimini pedagogik jihatdan asosli ravishda qurish (texnologik xaritani ishlab chiqish);

mavzuning tegishli qismida uning o'rni va ahamiyatini aniqlash.

O'quv mavzusi tarkibini tahlil qilish, unga quyidagilar kiradi:

talabalar o'rganishi kerak bo'lgan faktlar, hodisalar va jarayonlarni aniqlash;

o'rganilishi lozim bo'lgan tushunchalar va qonunlarga muvofiq tushunchalarni bog'lash;

o'quv mavzusining dunyoqarash mazmunini tashkil etuvchi amaliy, axloqiy, estetik g'oyalarni oydinlashtirish;

mavzuni o'rganishda rivojlantirilishi kerak bo'lgan maktab o'quvchilarining ko'nikmalarini aniqlash uchun zarur bo'lgan axloqiy baho, umumlashtirish;

mumkin bo'lgan loyihalararo aloqalarni o'rnatish;

talabalar tomonidan ilgari olingan bilimlarni ular o'quv mavzusini o'zlashtirishlariga asoslanib tushuntirish;

o'quv mavzusi mazmunini o'rganish va rivojlantirish, ta'lim vazifalarini aniqlash;

berilgan mavzu bo'yicha dars tizimining natijalarini aniqlash;

yangi o'quv mavzusini o'rganishning asosiy usullari va bosqichlarini aniqlash;

o'qituvchi ishining yetakchi usullarini, talabalarning mustaqil ish turlari, zarur ko'rgazmali qurollar, texnik vositalarni aniqlash.

4

XULOSA

“Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish” mavzusidagi pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktorlik dissertatsiyasi bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar natijasida quyidagi xulosalar taqdim etiladi:

1. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirishni aniqlashtirish talab etiladi. Natijada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirishi ma‘lumotlilik, savodxonlik, ijodkorlik, san‘atkorlik darajalari autodidaktik boshqaruv harakatlari orqali aniqlashtirishni taqozo etadi.

2. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligi tuzilmasini qadriyatli-motivatsion, izlanuvchan-axborotli, refleksiv, protsessual-faoliyatli, didaktik-texnologik, kognitiv-baholash komponentlarini integrativ ta‘minlash asosida rivojlantirishni talab etadi.

3. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish modeli mavjudlik, intensiv, ijodkorlik ko‘rsatkichlari orqali takomillashtirishga imkoniyat yaratib beradi.

4. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligi adaptiv va reproduktiv o‘qitishga transformatsiya paradigmasi o‘zgarishlari kontekstida rivojlantirilgan.

5. Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi o‘quv rejasi, fan dasturlari tahlili bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining didaktik-metodik kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyati borligini ko‘rsatdi. Natijada, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining didaktik-metodik kompetensiyalari mustaqil ta‘lim (o‘rgatuvchi, tayyorlovchi, mustahkamlovchi, takroriy, rivojlantiruvchi, ijodiy, nazorat qiluvchi) orqali rivojlantirishni amalga oshiradi.

6. Pedagogik tajriba-sinov ishlari yakunida nazorat, tajriba guruhlar talabalarining nazariy bilimi, amaliy ko‘nikma va malakalarini egallashlarida sifat hamda o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarida sezilarli farq borligi aniqlandi.

Mazkur xulosalarga tayangan holda, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish samaradorligi yuzasidan quyidagi **tavsiyalarni** berish mumkin:

bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirishning variativ dasturlarini ishlab chiqish;

bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirishning tashkiliy ta'minotini ommalashtirish;

bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari didaktik-metodik kompetentligini rivojlantirish bo'yicha elektron dasturlar va veb saytlarni yaratish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Normativ-huquqiy hujjatlar va metodologik ahamiyatga molik nashrlar

1. O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risida Qonuni. 2020 yil 23 sentabr O'RQ-637 son Qonuni.
2. Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida. O'zbekiston Respublikasining qonuni. 2016 yil 14 sentabr.
3. Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-2909-son qarori. 2017 yil 20 aprel.
4. Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3151-son Qarori. 2017 yil 27 iyul.
5. Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3775-son Qarori. 2018 yil 5 iyun.
6. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-4947-son farmoni. 2017 yil 7 fevral.
7. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5847-son Farmoni. 2019 yil 8 oktabr.
8. Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 390-son qarori. 1999 yil 16 avgust.
9. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: Xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – Toshkent: O'zbekiston, 1997. – 225 b.

10. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsan javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent: O'zbekiston, 2017. – 102 b.

11. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash-yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: O'zbekiston, 2017. – 45 b.

12. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.– 396 b.

13. Alexandra List, Eva W.Brante, Holly L.Klee. A framework of pre-service teacher's conceptions about digital literacy: Comparing the United States and Sweden // Computers & Education. – 148. – 2020. – P. 2-20.

14. Bonimar T.Afalla, Fitzgerald L.Fabelico. Pre-service teacher's pedagogical competence and teaching efficiency // Journal of Critical Reviews. – Vol 7. – Issue 11. – 2020. – P. 223-227.

15. Benjamin Fauth, Jasmin Decristan, Anna-Theresia Decker, Gerhard Büttner, Ilonca Hard, Eckhard Klieme, Mareike Kunter. The effects of teacher competence on student outcomes in elementaryscience education: The mediating role of teaching quality // Elsevier. Teaching and Teacher Education. – 86 (2019). – P. 1-14.

16. Christine V. McDonald, Helen Klievel, Harry Kanasa. Exploring Australian Preservice Primary Teachers Attitudes Toward Teaching Science Using the Dimensions of Attitude toward Science // Research in Science Education. 16 decembr 2019 year. – P.1-24.

17. Gabriela Kelemen. Ways to determine students to become competent teachers // Elsevier. SciVerse Science Direct. – 47. – 2012. – P. 1911-1916.

18. Katie Wood Ray. In Pictures and In Words. – Heinemann: Portsmouth, 2010. – 291 p.

19. Malik Sultanbek. Pedagogical Problems Of Primary School Teachers' Professional Preparation // Procedia - Social and Behavioral Sciences. – №. 197. – 2015. – P. 2490-2493.

20. Matchonov S., G'ulomova X. Nutq madaniyati // Boshlang'ich ta'lim. – Toshkent, 2000. – № 1. – B. 8-10.

21. Nishonova Z. Mustaqil fikrlashga o'rgatish // Boshlang'ich ta'lim. – Toshkent, 1999. – № 3. – 34- 35 b.

22. Nurkeldiyeva D. Tafakkur nutqdan boshlanadi// Boshlang'ich ta'lim. – Toshkent, 1999. – № 2. – B. 10-11.

23. Pembe Bozat, Naziyet Bozat, Cigdem Hursen. The Evaluation of Competence Perceptions of Primary School Teachers for the Lifelong Learning

Approach // Procedia - Social and Behavioral Sciences. 22 August 2014. – P. 476-480.

24. Rahmonov A.B. The role of the competence approach in pedagogical education // European Journal of research and Reflaction in educational science. – Vol 7. – No.12. – 2019. – P. 266-271.

25. Rodrigo Lozano, Michelle Merrill, Kaisu Sammalisto, Kim Ceulmans, Francisco J.Lozano. Connecting and Pedagogical Approaches for Sustainable Development in Higher Education: A literature review and Framework Proposal. – Sustainability 2017 – 9. – P 2-15. Электронный ресурс: www.mdpi.com/journal/sustainability

26. Ruhan Karadağ. Primary school teacher candidates' views towards critical reading skills and perceptions of their competence // Procedia - Social and Behavioral Sciences. – 152. – 2014. – P. 889-896.

27. Samuel Merk, Simone Poindl, Sebastian Wurster, Thorsten Bohl. Fostering aspects of pre-service teachers' data literacy: Results of a randomized controlled trial // Teaching and Teacher Education. – 91. – 2020. – P.2-9.

28. Tsankov N. The competence approach in the cultural and pedagogical field of physical education and sports // Activities in Physical education and sport. – 2013. – Vol. 3. – No. 2. – Pp. 209-214.

29. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: для детей пед.спец.высш.учеб.заведений. 2-е изд. – М.: Просвещение, 1990. – С. 40-141.

30. Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi // Boshlang'ich ta'lim. – Toshkent, 1998. – № 6. – В. 12-18.

31. Гоннова Н.В., Гурова И.В. К проблеме формирования методологической компетентности будущего учителя начальной школы в филологическом образовательном пространстве // Поволжский педагогический вестник. – 2018. – Т.6. – № 4 (21). – С. 30-35.

32. Дахин А.Н. Педагогическое моделирование и компетентность участников образования // Школьные технологии. – Москва, 2007. – № 6. – С. 64-73.

33. Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании // Школьные технологии. – 2004. – № 5. – С.3-10.

34. Shodmonova Sh.S. Talabalarda mustaqillik tafakkurini rivojlantirish va rivojlantirish. Monografiya. – T.: 2001. – 80 b.

35. Nurullayeva Sh.O'. Mustaqil ishlar // Boshlang'ich ta'lim. – Toshkent, 2002. – № 5. – В. 28-29.

36. Rasulov R. Ijodiy munosabat ifodalovchi ruhiy holat fe'llari haqida // Til va adabiyot ta'limi. – Toshkent, 2003. – В. 27-31.

37. Рождественский Н.С. О языке и речи в начальном обучении // Начальная школа. – Москва, 1992. – № 9-10. – С. 9-13.

38. Roziqov O. Nutqdan tilga // Boshlang'ich ta'lim. – Toshkent, 1992. – № 3-4. – В. 24-25.

39. Романовская З.И. Развитие речи и мышления в системе обучения академика // Начальная школа. – Москва, 2004. – № 8. – Б. 18.

40. Хуторской А.В. Образовательные компетенции и методологии. Электронный ресурс: <https://khutorskoy.ru/be/2016/0922/index.htm>. Дата обращения: 18.01.2020.

41. Шаталова Л.И. Лингвометодическая компетентность будущего учителя начальных классов // Педагогика. – Б. 362-365.

42. Shodmonova M.B. Ona tili va adabiyot darslarida nutq o'qirish va tafakkurni uzluksiz rivojlantirish masalalari. Ta'lim mazmuni uzluksizligi // Uzluksiz ta'lim. – Toshkent, 2018. – № 4. – Б. 3-7.

43. Qodirova K. Nutq o'qirishni baholash uslubi // Sog'lom avlod uchun. – Toshkent, 1998. – № 4-5. – Б. 6-7.

44. Boymurodova G. va b. 3-sinfda o'qish darslari. Metodik qo'llanma. – T.: Sharq, 2016. – 176 b.

45. Zufarova M.E. Umumiy psixologiya. – T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010. – 304 b.

46. Ikromova R., G'ulomova X., Yo'ldosheva SH., Shodmonqulova D. Ona tili. 4-sinf uchun darslik. – T.: O'qituvchi, 2018. – 192 b.

47. Matchonov S., G'ulomova X., Suyunov M., Boqiyeva H. Boshlag'ich sinflarda o'qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish. – T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2008. – 224 b.

48. Matchonov S. va b. O'qish kitobi. 4-sinf uchun darslik. – T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2017. – 266 b.

49. Matchonov S. va b. 4-sinfda o'qish darslari. – T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2007. – 191b.

50. Obidjonova M. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishda mitti hikoyalarning o'rni // Global ta'lim va ta'lim va milliy metodika taraqqiyoti: Resp. ilmiy-amaliy anjumani material. – T., 2019. – Б. 325-327.

51. Safarova R. va b. Alifbe. – T.: O'qituvchi, 2019. – 79 b.

52. Safarova R. va b. Savod o'rgatish darslari. – T.: Tafakkur, 2012. – 144 b.

53. Umarova M. va b. O'qish kitobi. 3-sinf uchun darslik. – T.: O'qituvchi, 2018. – 216 b.

54. Fuzailov S., Xudoyberganova M., Yo'ldosheva SH. Ona tili. 3-sinf uchun darslik. – T.: O'qituvchi, 2016. – 152 b.

55. Qosimova K., Matchonov S. va b. Ona tili o'qitish metodikasi. Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari uchun darslik. – T.: Noshir, 2009. – 352 b.

56. Qosimova K., Matchonov S. va b. Ona tili o'qitish metodikasi. Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari uchun darslik. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2012. – 335 b.

57. G'ulomova X., Yo'ldosheva SH., Shermatova U. 4-sinfda ona tili darslari. – T.: O'qituvchi, 2004. – 192 b.

58. Qosimova K., Fuzailov S., Ne'matova A. Ona tili. 2-sinf uchun darslik. – T.: Cho'lpon, 2018. – 144 b.

59. G'afforova T., Nurullayeva SH. Boshlang'ich sinflar ona tili darslarida didaktik o'yinlar va mustaqil ishlar. O'quv-uslubiy qo'llanma. – Qarshi: Nasaf, 2003. – 54 b.
60. G'afforova T., Shodmonov E., G'ulomova X. Ona tili. 1-sinf uchun darslik. – T.: Sharq, 2018. – 112 b.
61. G'afforova T., G'ulomova X. 1-sinfda ona tili darslari. – T.: Taffakur, 2007. – 206 b.
62. G'afforova T., Shodmonov E., Eshturdiyeva G. O'qish kitobi. 1- sinf uchun darslik. – T.: Sharq, 2018. – 127 b.
63. G'afforova T., G'ulomova X. 1-sinfda o'qish darslari. – T.: Tafakkur, 2013. – 206 b.
64. G'afforova T. va b. O'qish kitobi. 2- sinf uchun darslik. – T.: Sharq, 2018. – 176 b.
65. G'afforova T. va b. 2-sinfda o'qish darslari. – T.: Sharq, 2013. – 126 b.
66. Umumiy o'rta ta'limning DTS va o'quv dasturi. – T., 2017. – 74 b.
67. Uzviylashtirilgan Davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi (Ona tili. O'qish. Matematika. Atrofimizdagi olam. Tabiatshunoslik (1-4-sinflar)). – T.: RTM, 2010. –144 b.
68. Абакумова Л.В. Формирование умений и навыков самоконтроля в учебной деятельности школьников начальных классов. – Санкт-Петербург, 2005. – 154 с.
69. Abdullayev Y. Eski maktabda xat-savod o'rgatish. – T.: Oliy va o'rta maktab, 1960. – 151 b.
70. Абдуллаева Қ. Развитие речи учащихся в первом классе узбекской школе.: Автореф.дис. ... канд. пед.наук. –Т., 1966. –23 б.
71. Abdullayeva Q. Birinchi sinfda nutq o'stirish. – T.: O'qituvchi, 1968. – 114 b.
72. Abdullayeva B.S. Akademik litsey o'quvchilarining matematik tafakkurlarinirivojlantirish (umumlashtiruvchi darslar misolida) :Dis....ped.fan.nom.– Toshkent: TDPU,2002. – 146b.
73. Abdullayeva Q., Shodmonova Sh., Yo'ldosheva Sh. Savod o'rgatish metodikasi. – T.: O'zbekiston, 1996. – 80 b.
74. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. – 188 b.
75. Adizov B.R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Dis. .. ped. fan. nom. – T.: Buxoro davlat universiteti, 2002. – 276 b.
76. Айдарова Л.И. Психологический проблемы обучение младших школьников русскому языку. – Москва: Педагогика, 1978. – 144 с.
77. Alisher Navoiy. Lisonut tayr. matnni nashrga tayyorlovchi Vahob Rahmon. – T.: G'afur G'ulom, 1991. – 462 b.
78. Almamatov T. Adabiy til va nutqiy jarayon // Umumfilologik tadqiqotlar: muammo va yechimlar: Resp. ilmiy-amaliy konf. material – Jizzax, 2011. –254 b.

79. Asadov Y.M. va b. O'quvchilarda kompetensiyalarning shakllanganligini tashxislash va korreksiyalash metodikalari. – T.: Qori Niyoziy nomidagi O'zPFITI, 2016. – 160 b.

80. Asqarova M., Matchonov S., Qodirova F., G'ulomova X., Boymatova A., Bozorova M., Muhamedova D. O'zbek tili mashg'ulotlarida nutq o'stirish. – T.: TDPU, 2000. – 58 b.

81. Atayeva N., Salayeva M., Hasanov S. Umumiy pedagogika. O'quv qo'llanma. 2-kitob. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2013. – 860 b.

82. Ashrapova T., Odilova M. Ona tili o'qitish metodikasi. – T.: O'qituvchi, 1984. – 184 b.

83. Axmedova G.M. O'zbek tili darslarida o'quvchilar nutqini yasama so'zlar bilan boyitishning metodik asoslari: Dis. ... ped. fan. nom. – T.: O'zPFITI, 2007. – 162 b.

84. Bakiyeva X. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil ta'lim orqali nutq va tafakkurni rivojlantirish metodikasi. – Samarqand, 2019. – 164 b.

85. Bahromov A., Sharipov Sh., Nabiyeva M. Tabiatshunoslik. 4-sinf uchun. – T.: Sharq, 2017. – 117 b.

86. Bobomurodova A.Y. Ona tili ta'limi jarayonida o'yin-topshiriqlaridan foydalanish: Dis. ... ped. fan. nom. – Buxoro, 1996. – 145 b.

87. Boysinov S. Tojiyeva H. O'quvchini mustaqil fikr kishisiga aylantirishda adabiy ta'limning o'rni // Umumfilologik tadqiqotlar: muammo va yechimlar: Resp. ilmiy-amaliy konf. material. – Jizzax, 2011. – 254 b.

88. Безукладников К.Э. Самостоятельная работа учащихся начальных классов в кабинете английского языка во внеурочной время. – Москва, 1990. – 16 с.

89. Berdiyev X. va b. O'zbek frazeologiyasidan materiallar. I-qism. Qo'llanma. – Samarqand: SamDU, 1976. – 135 b.

90. Блинов В.И., Биленко П.Н., Дулинов М.В., Есенина Е.Ю., Кондаков А.М., Сергеев И.С. Педагогическая концепция цифрового профессионального образования и обучения. – Москва, 2020.

91. Boymurodov N. Amaliy psixologiya. – T.: Yangi asr avlodi, 2008. – 316 b.

92. Буряк В.К. Самостоятельная работа учащихся. – Москва: Просвещение, 1984. – 56 б.

93. Васильева А.Н. Основы культуры речи. Учебное пособие. – Москва: Просвещение, 1990. – 247с.

94. Васильева Р.А., Суворова Г.Ф. Картины по развитию речи. 3 кл. – Москва, 1974. – 190 с.

95. Выготский Л.С. Собрание сочинений. Мышление и речь. – Москва: Педагогика, 1982. – 504 с.

96. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – Москва: Наука, 1981. – 140 с.

97. Гербова В.В. Занятия по развитию речи с детьми с 4-6 лет. – Москва: Просвещение, 1987. – 207 с.

98. Грушников П.А. Работа над словом на уроках она тилисского языка в начальных классах. – Москва: Просвещение, 1973. – 143 с.
99. Давидов В.В. Проблемы развивающего обучения: Опыт теории и эксперимент психологические исследования. – Москва: Педагогика, 1986. – 239 с.
100. Дайри Н.Г. Основное усвоить на уроке. Книга для учителя. – Москва: Просвещение, 1987. – 192 с.
101. Данилова М.А. и др. – Москва: Акад. пед. наук РСФСР, 1957. – 518 с.
102. Дмитрук Н.Г. Творческие самостоятельные работы как условие самореализации личности учащегося: Дис. ... канд. пед. наук. – Великий Новгород, 2004. – 235 с.
103. Dolimov S. va b. Adabiyot o'qitish metodikasi. – T.: O'qituvchi, 1967. – 448 b.
104. Жарова Л.В. Управление самостоятельной деятельностью учащихся: Учебное пособие. – Ленинград: ЛГПИ, 1982. – 75 с.
105. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. – Москва: Наука, 1982. – 159 с.
106. Ziyodova T.U. Matn yaratish texnologiyasi. – T.: Fan, 2007. – 142 b.
107. Ziyodova T. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish. Ona tili o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma. – T.: O'qituvchi, 2001. – 56 b.
108. Ziyadova T.U. O'quvchilarda mustaqil matn yaratish ko'nikmalarini rivojlantirish ilmiydidaktik-metodik asoslari.: Avtoref. dis. ... ped. fan. nom. –T., 2011. – 19 b.
109. Зимняя И.А. Психология обучения родному языку (на материале она тилисский язык как иностранного). – Москва: Русский язык, 1989. – 219 с.
110. Егорова А.С. Психофизиология умственного труда. – Ленинград: Наука, 1973. – 131 с.
111. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. – Москва, 1961. – 240 с.
112. Yo'ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. – T.: Fan, 2008. – 160 b.
113. Yo'ldoshev M., Isaqov Z., Haydarov Sh. Badiiy matnning lisoniy tahlili. – T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbek Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010. – 109 b.
114. Yo'ldoshev R.A. O'zbek tili darslarida o'quvchilarning og'zaki nutqini ularni ko'p gapirtirish orqali o'stirish metodikasi. – T.: Fan va texnologiya, 2012. – 216 b.
115. Калинина И.Г. Педагогические условия организации самостоятельной работе учащихся на уроке в современной малокомплектной начальной школе. – Москва, 2001. – 168 с.
116. Критерии оценивания для учебных задач. Электронный ресурс: <https://sites.google.com/site/uzadacha/kriterii-ocenivania-dla-ucebnyh-zadac>. Дата обращения: 01.08.2019.
117. Ладыженская Т.А. Методика развития речи. – Москва, 2001. – 234с.

118. Ладыженская Н.В. Создание и методика использования компьютерных программ по речевому этикету в начальных классах.: Автореф. дис. ... канд. пед.наук. – Москва, 1996. – 22 с.

119. Леонтьев А.Н. Очерки психологии детей младший школьный возраст. – Москва: Академия педагогических наук РСФСР, 1950. – 192 с.

120. Лернер П.С. «Технология» в дополнительном образовании. Электронный ресурс: http://www.bim-bad.ru/biblioteka/article_full.php?aid=1303&binn_rubrik_pl_articles=183. Дата обращения: 16.01.2020.

121. Львов М.Р. Работа над сочинением в начальных классах. – Москва: Просвещение, 1991. – 248 с.

122. Львов М.Р. Методика развития речи младших школьников. Пособие для учителей начальных классов. – Москва, 2005. – 42с.

123. Малявина Т.П. Самостоятельная работа учащихся на занятиях по орфографии. – Москва, 1998. – 215 б.

124. Mamatova G. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida adabiy tushunchalarni rivojlantirish metodikasi. – T.: Istiqlol, 2010. – 55 b.

125. Matjonov S. Maktabda adabiyotdan mustaqil ishlar. – T.: O'qituvchi, 1996. – 108 b.

126. Matchanov S. Umumta'lim tizimida adabiyotdan mustaqil ishlarni tashkil etish: Dis. ... ped. fan. dok. – T.: TDPU, 1998. – 300 b.

127. Masharipova U. Innovatsion ta'lim sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyatini rivojlantirish metodikasi: Dis. ... ped. fan. nom. – T., 2017. – 163 b.

128. Машарипова У. Формирование коммуникативных компетенций младших школьников на основе развития связной речи // Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития: 13-я международ. конф. – Санкт-Петербург: ЛГУ, 2015. – С.116-117.

129. Mahmudov N. O'qituvchi nutqi madaniyati. – T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi, 2009. – 12-31 b.

130. Mahmudov N. Nutq boyligi // Umumfilologik tadqiqotlar: muammolar va yechimlar: Resp. ilmiy-amaliy konf. material. – Jizzax, 2011. – 162 b.

131. Mahmudov N., Ziyadova T.U., Ahmedova N., Ramazanova G. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matn yaratish ko'nikmalarini rivojlantirish. – T., 2014. – 86 b.

132. Медведь Н.В. Модель выявления, поддержки и сопровождения одаренных детей в образовательном процессе. Электронный ресурс: <http://gym498.ru/d/443202/d/498optimizatsionnayamodel.pdf>. Дата обращения: 04.07.2019.

133. Muslimov N.A. va b. Kasb ta'limi o'qituvchilarining didaktik kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. – T.: Fan va texnologiya, 2013. – 128 b.

134. Nazarqulova G'. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish (ertaklar misolida) // Global ta'lim va milliy metodika taraqqiyoti: Resp. ilmiy-amaliy anjumani material. – T., 2019. – 308 b.

135. Namazov B. va b. Media va axborot savodxonligi. O'quv qo'llanma. – T.: Baktriya press, 2018. – 140 b.
136. Ne'matov H., G'ulomov A., Ziyodova T. O'quvchilar so'z boyligini oshirish. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. – T.: RTIMM, 1995. – 76 b.
137. Nisanbayeva A.Q. O'zbek tili darslarida matn vositasida o'quvchilar nutqini o'stirishning metodik asoslari (ta'lim qozoq tilida olib boriladigan maktablar misolida): Dis. ... ped. fan. nomz. – T.: TDPU, 2008. – 160 b.
138. Nishonova Z.T. Mustaqil ijodiy fikrlashni rivojlantirish psixologik asoslari: Dis. ... psix. fan. dok. – T., 2005. – 391 b.
139. Nurullayeva Sh.U. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish metodikasi: Dis. ... ped. fan. nom. – T.: TDPU, 2008. – 145 b.
140. Огородников И.Т. Вопросы повышения эффективности урока. Сборник статей. – М., 1959. – 262 с.
141. Ona tili o'qitish metodikasi fan dasturi. – Toshkent. 2017. – 18 b. – B. 4-5.
142. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении. Теоретико-экспериментальное исследование. – Москва: Педагогика, 1980. – 240 с.
143. Подласый И.П. Педагогика: учебник для бакалавров. 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2012. – 574 с. Электронный ресурс: <https://urait.ru/bcode/361824>. Дата обращения: 16.01.2021.
144. Пискунов А.И. и др. История педагогики и образования: учебник для бакалавров. – Москва: Издательство Юрайт, 2013. – 575 с. Электронный ресурс: <https://urait.ru/bcode/368456>. Дата обращения: 16.01.2020.
145. Пронина А.А. Лингвистический анализ текста как средство развития речи учащихся: Дис. ... канд. пед. наук. – Москва, 1998. – 146 с.
146. Raxmatullayev Sh., Mametov N., Shukurov N. O'zbek tili antonimlarining izohli lug'ati. – T.: O'qituvchi, 1980. – 232 b.
147. Raxmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. – T.: O'qituvchi, 1978. – 406 b.
148. Raxmatullayev Sh. O'zbek tili omonimlarining izohli lug'ati. – T.: O'qituvchi, 1984. – 216 b.
149. Редазубов С.П. Методика она тилиского языка в начальной школе. – Москва, 1963. – 306 с.
150. Rizayev S., Buranov N. Imlo lug'ati. – T.: O'qituvchi, 1992. – 368 b.
151. Ona tilitamov A. So'z xususida so'z. – T.: Yosh gvardiya, 1987. – 155 b.
152. Ro'zibayeva O'. Uzluksiz ta'lim jarayonida bolalar bog'chalari tarbiyalanuvchilari va 1-sinf o'quvchilari og'zaki nutqini o'stirish.: Avtoref. dis. ... ped. fan. nom. – T., 2007. – 18 b.
153. Сарибекова Э.А. Формирование умений и навыков самостоятельной работы у студентов в процессе изучения иностранного языка. – Ставрополь, 2006. – 189 с.

154. Sariyev Sh. Boshlang'ich sinf o'qish darslarida matn ustida ishlash orqali nutq o'stirish. Metodik qo'llanma. – T.: Yurist-media markazi, 2010. – 76 b.

155. Sariyev Sh. Boshlang'ich sinf o'qish darslarida nutq o'stirish // Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tayyorlash jarayonida zamonaviy didaktik ta'lim muammolari: Resp. ilmiy anjumani material. – Guliston, 2008. – 298 b.

156. Sariyev Sh. Boshlang'ich sinf ta'lim mazmunini modernizatsiyalashda o'quvchilar nutqini o'stirish muammosi // Boshlang'ich ta'limni modernizatsiyalash: muammolar va yechimlar: Resp. ilmiy-amaliy anjuman material. – T.: TDPU, 2011. – 300 b.

157. Safarova R. V-VI sinf ona tili darslarida lug'at boyligini oshirish asosida o'quvchilar nutqini o'stirish. – T.: O'zPFITI, 1994. – 32 b.

158. Ta'lim jarayonida nutq madaniyatini rivojlantirish masalalari // O'zbek tili doimiy 5-anjumani material. – T.: Sharq, 1999. – 255 b.

159. Титова Н.Ф. Культура речи в начальном обучения. – Москва: АПН РСФСР, 1960. – 232 с.

160. Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi. Elektronniy resurs: <http://new.tdpu.uz/page/6706>. Data obrasheniya: 18.01.20.

161. Turdiyev B. O'zbek tili o'qitish metodikasi. – T.: O'qituvchi, 1980. – 185 b.

162. To'xliyev B., Inog'omova R., Tilavova G. So'z turkumlari va nutq o'stirish metodikasi. – T.: TDPU, 2008. – 70 b.

163. To'xliyev B., Shamsiyeva M., Ziyodova T. O'zbek tili o'qitish metodikasi. – T.: Yangi asr avlodi, 2006. – 314 b.

164. Шайхутдинова Г.И. Дидактическая система организации самостоятельной работы учащихся при изучении морфологии татарского языка. – Казань, 2005. – 284 с.

165. Шамова Т.И. Активизация учения школьников. – Москва: Педагогика, 1982. – 209 с.

166. Sharipov Sh.S. Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida zamonaviy boshlang'ich ta'lim mutaxassislarini tayyorlashning dolzarb masalalari. Elektron resurs: <http://library.ziynet.uz/uzc/book/70683>. Murojaat sanasi: 09.04.20.

167. Эльконин Д.Б. Детская психология. – Москва: Учпедгиз, 1960. – 328 с.

168. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. – Москва: Педагогика, 1989. – 560 с.

169. Yuldasheva Sh.SH. Davdat tili ta'limida o'quvchilar nutqiy malakalarini o'stirishning ilmiydidaktik-metodik asoslari.: Avtoref. dis. ... ped. fan. nom. – T., 2008. – 23 b.

170. YUNESKO xalqaro meyoriy hujjatlari. O'zbekcha nashrining mas'ul muharriri L.Saidova. – T.: Adolat, 2004. – 62 b.

171. Yusupova Sh. Hozirgi o'zbek tili darslarida o'quvchilar tafakkurini o'stirishning falsafiy asoslari. – T.: Fan, 2004. – 248 b.

172. Yusupova Sh. Hozirgi o'zbek tili darslarida o'quvchilar tafakkurini o'stirishning ilmiy didaktik-metodik asoslari: Dis. ... ped. fan. dok. – T., 2005. – 222 b.
173. Yusuf Xos Hojib. Qutadg'u bilig. – T.: Yulduzcha, 1990. – 188 b.
174. O'zbek tilining izohli lug'ati. – T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006. – 1 jild. – 679 b.
175. O'zbek tilining izohli lug'ati. – T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006. – 2 jild. – 671 b.
176. O'zbek tilining izohli lug'ati. – T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2007. – 3 jild. – 687 b.
177. O'zbek tilining izohli lug'ati. – T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. – 4 jild. – 606 b.
178. O'zbek tilining izohli lug'ati. – T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. – 5 jild. – 591 b.
179. O'zbek maktablarida ona tili o'qitish konsepsiyasi. – T.: O'zPFITI, 1993. – 21 b.
180. O'rinova F.O'. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda nutq madaniyatini rivojlantirish pedagogik asoslari.: Avtoref. dis. ... ped. fan. nom. – T.: O'zPFITI, 2007. – 22 b.
181. Qosimova Z. Ta'lim texnologiyalari. Pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. – T.: Tafakkur qanoti, 2014. – 208 b.
182. Qosimova K. 5-sinf ona tili darslarida lug'at ustida ishlash. – T.: Cho'lpon, 1988. – 175 b.
183. Qosimova N.A. Ona tili ta'limi jarayonida o'quvchilar nutqini so'z ma'nodoshlari bilan boyitish: Dis. ... ped. fan. nom. – T., 1998. – 156 b.
184. G'ulomov A., Qodirov M. Ona tili metodikasi. – T.: O'qituvchi, 1998. – 198 b.
185. G'ulomov A. IV sinfda ona tili darslarida o'quvchilarning mustaqil ishlari: o'qituvchilar uchun qo'llanma. – T.: O'qituvchi, 1980. – 86 b.
186. G'ulomov A., Qodirov B. Ona tili o'qitish metodikasi. – T.: O'qituvchi, 1998. – 160 b.
187. Xarlamov I.F. Pedagogika. – 309 b. Elektronniy resurs: https://lib.uni-dubna.ru/search/files/psy_harlamov/1.pdf. Data obrasheniya: 16.01.2021.
188. Xalq ta'limi vazirligi boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun 7 ta o'quvdidaktik-metodik qo'llanma va ularning multimediali ilovalarini yangidan yaratdi. Elektron resurs: <https://daryo.uz/k/2014/11/26/xalq-talimi-vazirligi-boshlangich-sinf-oqituvchilari-uchun-7-ta-oquv-metodik-qollanma-va-ularning-multimediali-ilovalarini-yangidan-yaratdi>. Murojaat sanasi: 07.08.20.
189. Hamdamova M.Z. 1-, 2-sinf o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqini o'stirish tizimi: Dis. ... ped. fan. nom. – T.: 1998. – 160 b.
190. Hamroyev A.R. Boshlang'ich sinflarda ona tili ta'limini ijodiy tashkil etish: Dis. ... ped. fan. nom. – T., 2005. – 151 b.

191. Husanboyeva Q.P. Adabiy ta'lim jarayonida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishning ilmiydidaktik-metodik asoslari: Dis. ... ped. fan. dok. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2007. – 262 b.

192. Hojiyev A. O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati. – T.: O'qituvchi, 1974. – 307 b.